Evaluatie
Passend Onderwijs

Monitor Ondersteuningsaanbod

Ondersteuningsaanbod voor leerlingen en teamleden in het basisonderwijs, voortgezet onderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs, schooljaar 2015/2016

Ed Smeets, Dolf van Veen

Monitor Ondersteuningsaanbod

Ed Smeets
Dolf van Veen
m.m.v. Paolo van der Steenhoven

Ed Smeets, Dolf van Veen, m.m.v. Paolo van der Steenhoven
Monitor Ondersteuningsaanbod. Ondersteuningsaanbod voor leerlingen en teamleden in het basisonderwijs, voortgezet onderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs, schooljaar 2015/2016
Nijmegen: KBA Nijmegen.
Zwolle: Hogeschool Windesheim / Nederlands Centrum voor Onderwijs en Jeugdzorg (ncoj)

Dit is publicatie nr. 7 in de reeks Evaluatie Passend Onderwijs.

ISBN: 978-90-77202-95-1

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No parts of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means without prior written permission of the author and the publisher holding the copyrights of the published articles.

Uitgave en verspreiding:
KBA Nijmegen
Prof. Molkenboerstraat 9, postbus 1422, 6501 BK Nijmegen
Tel. 024 382 32 00
www.kbanijmegen.nl
© Copyright KBA Nijmegen, 2016

Deze publicatie maakt deel uit van het door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek gefinancierde onderzoeksprogramma Evaluatie Passend Onderwijs (2014-2020).

NRO-projectnummer: 405-15-750

Inhoudsopgave

Samenvatting 7

1. Achtergrond en onderzoeksopzet 11

1.1 Achtergrond en doel 11
1.2 Onderzoeksvragen 11
1.3 Onderzoeksopzet en deelname 12
1.4 Leeswijzer 14

2. Ondersteuning voor leerlingen 15

2.1 Inleiding 15
2.2 Basisonderwijs 15
2.3 Voortgezet onderwijs 22
2.4 Speciaal basisonderwijs 29
2.5 Speciaal en voortgezet speciaal onderwijs 34

3. Ondersteuning voor medewerkers van de school 43

3.1 Inleiding 43
3.2 Basisonderwijs 43
3.3 Voortgezet onderwijs 47
3.4 Speciaal basisonderwijs 50
3.5 Speciaal en voortgezet speciaal onderwijs 53

4. Overige externe ondersteuning en samenwerking 59

4.1 Inleiding 59
4.2 Basisonderwijs 59
4.3 Voortgezet onderwijs 61
4.4 Speciaal basisonderwijs 64
4.5 Speciaal en voortgezet speciaal onderwijs 65

5. Overige voorzieningen en onderwijsarrangementen 67

5.1 Inleiding 67
5.2 Basisonderwijs 67
5.3 Voortgezet onderwijs 69
5.4 Speciaal basisonderwijs 72
5.5 Speciaal en voortgezet speciaal onderwijs 73

6. Verschillen tussen schoolsoorten 77

6.1 Inleiding 77
6.2 Ondersteuningsaanbod voor leerlingen 77
6.3 Ondersteuningsaanbod voor medewerkers 81
6.4 Overige voorzieningen 83

7. Samengestelde variabelen 85

7.1 Inleiding 85
7.2 Samengestelde variabelen 85
7.3 Verschillen tussen schoolsoorten 90

8. Conclusies 95

8.1 Inleiding 95
8.2 Ondersteuningsaanbod voor leerlingen 95
8.3 Ondersteuningsaanbod voor leraren en andere teamleden 99
8.4 Overige ondersteuning, samenwerking en voorzieningen 102
8.5 Discussie 105

Samenvatting

De Monitor Ondersteuningsaanbod is één van de onderdelen van de landelijke evaluatie passend onderwijs. Het doel van de monitor is zicht krijgen op de ondersteuning waarvan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften gebruik kunnen maken, op de ondersteuning die leraren en andere teamleden op scholen daarbij krijgen en op veranderingen die zich hierin sinds de start van passend onderwijs hebben voorgedaan. In dit onderzoeksrapport wordt verslag gedaan van de eerste afname van deze monitor, in 2016. Om een beeld te krijgen van ontwikkelingen in het ondersteuningsaanbod in het kader van passend onderwijs, volgt een tweede afname van de monitor in 2018.

De monitor is afgenomen bij intern begeleiders en zorg- en ondersteuningscoördinatoren in het basisonderwijs, voortgezet onderwijs, speciaal basisonderwijs (sbo) en in cluster 3 en 4 van het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so). Daarbij is gebruik gemaakt van vier – grotendeels identieke – internetvragenlijsten. De respons bedraagt 336 vragenlijsten: 115 afkomstig uit het basisonderwijs, 86 uit het voortgezet onderwijs, 45 uit het speciaal basisonderwijs, 51 uit cluster 3 en 39 uit cluster 4 van het (voortgezet) speciaal onderwijs.

Volgens de deelnemers aan het onderzoek kunnen basisscholen doorgaans goed ondersteuning bieden aan leerlingen met achterstanden in taal, lezen en rekenen, dyslexie, faalangst, gebrek aan weerbaarheid, adhd/add en autisme of verwante stoornissen. Voor het voortgezet onderwijs geldt hetzelfde, maar dit blijft wat achter op het gebied van het ondersteunen van leerlingen met achterstanden in taal, lezen en rekenen. Het speciaal basisonderwijs heeft volgens de respondenten een nog breder ondersteuningsaanbod dan het regulier onderwijs. Vormen van problematiek waarbij veel scholen niet of slechts beperkt kunnen ondersteunen, zijn ernstige verstandelijke beperkingen, Downsyndroom en visuele en auditieve handicaps. In het regulier onderwijs zijn bovendien de ondersteuningsmogelijkheden voor leerlingen met agressief gedrag beperkt.

Bijna alle scholen beschikken over een intern begeleider, zorg- of ondersteuningscoördinator. In het basisonderwijs beschikt ruim de helft van de scholen over een of meer onderwijsassistenten, in het speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs beschikken de meeste scholen over onderwijsassistenten. Daarnaast beschikken basisscholen vaak over een specialist op het gebied van hoogbegaafdheid en over een gedragsspecialist. Scholen voor voortgezet onderwijs beschikken vaak over een dyslexiespecialist en/of remedial teacher. Veel scholen kunnen een orthopedagoog inzetten.

Externe ondersteuners waarvan de meerderheid van de scholen voor regulier onderwijs gebruik kan maken, zijn een schoolmaatschappelijk werker (vier vijfde van de basisscholen), orthopedagoog (bijna twee derde) en logopedist (drie vijfde). In het voortgezet onderwijs kunnen negen van de tien scholen beschikken over een (school)maatschappelijk werker, terwijl zeven van de tien een gedragsspecialist en/of een adhd/ add-specialist kunnen inzetten. Drie kwart beschikt over een autismespecialist en drie vijfde over een dyscalculiespecialist. In het speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs zijn vaak

verschillende specialisten beschikbaar, zoals een logopedist, (ortho)pedagoog en gedragsspecialist. Vaak is een schoolmaatschappelijk werker beschikbaar.

Leerlingen kunnen op verschillende manieren worden ondersteund. Veel genoemd worden programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid, op preventie van gedragsproblemen en op de aanpak van gedragsproblemen, ondersteuningsprogramma's voor zeer begaafde leerlingen (vooral in het in het basisonderwijs), een anti-pestprogramma, faalangsttraining (vooral in het voortgezet onderwijs), huiswerkbegeleiding (vooral in het voortgezet onderwijs), sociale-vaardigheidstraining, logopedie (vooral in het sbo).

Externe ondersteuners in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs zijn vooral (school) maatschappelijk werkers, medewerkers van het samenwerkingsverband en medewerkers van de jeugdgezondheidszorg. Ook in het sbo en cluster 3 van het (v)so is (school)maatschappelijk werk doorgaans ruim voorhanden. In het sbo is er daarnaast relatief veel ondersteuning vanuit jeugd-ggz en jeugdgezondheidszorg, in het (v)so vanuit voorzieningen voor arbeidstoeleiding.

Sinds de start van passend onderwijs lijkt de ondersteuning in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs vanuit het samenwerkingsverband en van schoolmaatschappelijk werk gelijk te zijn gebleven of te zijn toegenomen, terwijl er een afname is van de ondersteuning vanuit het speciaal basisonderwijs en vanuit het (voortgezet) speciaal onderwijs. Uit de antwoorden bleek echter niet dat hierbij sprake is van een verschuiving van ondersteuning vanuit de ene voorziening naar de andere. In het sbo en (v)so geeft men aan dat de ondersteuning van schoolmaatschappelijk werk, jeugdgezondheidszorg en overige jeugdhulp is afgenomen. Ook signaleert men in het sbo een afname van ondersteuning vanuit cluster 2 en 3 van het speciaal onderwijs, terwijl men in het (v)so aangeeft minder ondersteuning te krijgen van jeugd-ggz.

In het basisonderwijs oordeelt men vooral positief over de kwaliteit van de ondersteuning door (school)maatschappelijk werk, jeugdgezondheidszorg en het samenwerkingsverband primair onderwijs. In het voortgezet onderwijs is men in het algemeen goed te spreken over de kwaliteit van de ondersteuning. Ook in het speciaal basisonderwijs wordt doorgaans (redelijk) positief geoordeeld over de kwaliteit van de ondersteuning. Zowel in het speciaal basisonderwijs als in het (voortgezet) speciaal onderwijs krijgt (school)maatschappelijk werk de hoogste waardering. Over wijkteams, jeugd-ggz en overige jeugdhulp is men het meest kritisch, zowel in het voortgezet onderwijs als in het speciaal (basis)onderwijs.

In het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs vindt men in het algemeen dat de kwaliteit van de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband en (school)maatschappelijk werk (iets) is verbeterd sinds passend onderwijs van start ging. In het speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs ziet men enige achteruitgang van de kwaliteit bij jeugdgezondheidszorg, jeugd-ggz en overige jeugdhulp.

Volgens twee derde van de intern begeleiders wordt in het basisonderwijs de in het schoolondersteuningsplan beschreven basisondersteuning in ruime of zeer ruime mate gerealiseerd. De extra ondersteuning wordt volgens de intern begeleiders in bijna twee vijfde van de scholen in ruime of zeer ruime mate gerealiseerd. In een op de zeven scholen wordt deze niet of in geringe mate gerealiseerd. In het voortgezet onderwijs vindt vier vijfde dat de basisondersteuning in ruime of zeer ruime mate wordt gerealiseerd. Bij de extra ondersteuning is dit het geval bij drie vijfde. Volgens een op de elf lukt het realiseren van de extra ondersteuning niet of in geringe mate. In het speciaal basisonderwijs lukt het volgens de helft van de respondenten in ruime of zeer ruime mate om de ondersteuning te realiseren die de leerlingen nodig hebben. In het (voortgezet) speciaal onderwijs is bijna drie kwart van de respondenten van mening dat op hun school de ondersteuning die de leerlingen nodig hebben in ruime of zeer ruime mate kan worden gerealiseerd.

In de meeste scholen krijgen leraren ondersteuning van een intern begeleider, zorg- of ondersteuningscoördinator. Op de meeste scholen is bovendien een zorgteam of zorgadviesteam beschikbaar. In het basisonderwijs is er in de meeste gevallen ondersteuning van een zorg(advies)team of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband primair onderwijs.

Rond de helft van de intern begeleiders op de basisscholen geeft aan dat het samenwerkingsverband primair onderwijs goede diagnostische ondersteuning biedt op het gebied van leerlingenzorg en dat het waar nodig goede ondersteuning voor leerkrachten biedt bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften. Een op de drie oordeelt negatief op deze punten en een op de drie vindt dat het samenwerkingsverband niet voldoende (eigen) bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen heeft. In het voortgezet onderwijs vindt twee vijfde van de respondenten dat het samenwerkingsverband goede diagnostische ondersteuning op het gebied van leerlingenzorg geeft, terwijl eveneens twee vijfde vindt dat dit niet het geval is. Hetzelfde geldt voor het oordeel over bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen in het samenwerkingsverband. Bij de vraag naar de ondersteuning die het samenwerkingsverband aan docenten biedt bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, is een kwart positief en twee vijfde negatief.

De antwoorden op de vragen naar de samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp laten geen eenduidig beeld zien. De een is positief, de ander negatief. Verder heeft bijna twee vijfde van de intern begeleiders op de basisscholen behoefte aan (meer) onderwijsarrangementen met het speciaal basisonderwijs en met cluster 4 van het speciaal onderwijs. In het voortgezet onderwijs heeft twee vijfde behoefte aan (meer) arrangementen met cluster 4 van het voortgezet speciaal onderwijs. In het speciaal basisonderwijs geldt dat voor de helft. Zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs en het speciaal basisonderwijs is er relatief veel behoefte aan voorzieningen voor kortdurende opvang en observatie en aan (uitbreiding van) een crisisvoorziening of –interventie. Dat laatste is ook het geval in het (voortgezet) speciaal onderwijs. Ook zouden er in het voortgezet onderwijs, speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs meer voorzieningen voor herintegratie van thuiszitters moeten zijn en is er In het (voortgezet) speciaal onderwijs behoefte aan (uitbreiding van) combinatieprogramma’s onderwijs en jeugdzorg.

1. Achtergrond en onderzoeksopzet

1.1 Achtergrond en doel

Met de Monitor Ondersteuningsaanbod wordt beoogd zicht te krijgen op de ondersteuning waarvan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften gebruik kunnen maken, de ondersteuning die leraren en andere teamleden op scholen daarbij krijgen en op veranderingen die zich hierin sinds de start van passend onderwijs hebben voorgedaan. Daarbij wordt onder een leerling met extra ondersteuningsbehoeften verstaan: een leerling voor wie een ontwikkelingsperspectief (OPP) is opgesteld, en/of voor wie een specifieke aanpak of extra hulp nodig is, en/of die een specifiek probleem of een specifieke beperking heeft.

De Monitor Ondersteuningsaanbod is één van de onderdelen van de landelijke langetermijnevaluatie passend onderwijs.

In dit onderzoeksrapport wordt verslag gedaan van de eerste afname van deze monitor, in 2016. Om een beeld te krijgen van ontwikkelingen in het ondersteuningsaanbod in het kader van passend onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften en aan leraren en andere teamleden, zal de monitor in 2018 nogmaals worden afgenomen.

1.2 Onderzoeksvragen

Via de Monitor Ondersteuningsaanbod dienen de volgende onderzoeksvragen te worden beantwoord:

1) Welke ondersteuning is op school beschikbaar voor leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften en in welke mate is deze beschikbaar?
2) Wat is de kwaliteit van de beschikbare ondersteuning voor leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften?
3) Welke veranderingen hebben zich sinds de invoering van passend onderwijs voorgedaan in de omvang en kwaliteit van deze ondersteuning?
4) Welke ondersteuning is op school beschikbaar voor leraren en voor andere teamleden die onderwijs geven aan of te maken hebben met leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften en in welke mate is deze beschikbaar?
5) Wat is de kwaliteit van de beschikbare ondersteuning voor leraren en andere teamleden in verband met het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften?
6) Welke veranderingen hebben zich sinds de invoering van passend onderwijs voorgedaan in de omvang en kwaliteit van deze ondersteuning?

De monitor is afgenomen bij intern begeleiders en zorg- en ondersteuningscoördinatoren in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs, speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs (de voormalige clusters 3 en 4).

1.3 Onderzoeksopzet en deelname

Er is gebruik gemaakt van internetvragenlijsten. Er zijn vier versies van de vragenlijst gemaakt, die grotendeels overlappen: een versie voor basisscholen, een versie voor het voortgezet onderwijs, een versie voor speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs en een versie voor voortgezet speciaal onderwijs. De vragen zijn deels gebaseerd op eerdere vragenlijsten van het Nederlands Centrum Onderwijs en Jeugdzorg (NCOJ).

Voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs zijn de monitorvragen opgenomen in de vragenlijst voor respectievelijk de intern begeleider en de zorg- of ondersteuningscoördinator in het onderzoek 'school-klas-leerling' in het kader van de evaluatie van passend onderwijs. Om een representatief beeld te krijgen, is daarnaast een aanvullende random steekproef getrokken en benaderd van 500 basisscholen en 150 vestigingen voor voortgezet onderwijs. Bovendien is de Monitor Ondersteuningsaanbod afgenomen in het speciaal basisonderwijs en in scholen voor speciaal en voortgezet speciaal onderwijs van de (voormalige) clusters 3 en 4. Bij het trekken van de aanvullende steekproeven zijn de scholen die deelname hebben toegezegd aan het deelonderzoek 'school-klas-leerling' en de scholen die aan de Monitor 'Toewijzing van ondersteuning' deelnemen – beide maken deel uit van de evaluatie van passend onderwijs – buiten beschouwing gelaten. Hetzelfde geldt voor scholen die hebben deelgenomen aan de thematische case study sbo/so in genoemde evaluatie. Bij (v)so cluster 3 omvat de steekproef bijna de gehele populatie.

De intern begeleiders, zorg- en ondersteuningscoördinatoren in de scholen die deelnemen aan het onderzoek 'school-klas-leerling' zijn per e-mail aangeschreven met het verzoek de enquête in te vullen. Zij ontvingen daarbij een code die toegang gaf tot de vragenlijst. De scholen in de aanvullende steekproeven zijn per brief benaderd. In het speciaal (basis)onderwijs was de brief gericht aan de intern begeleider, zorg- of ondersteuningscoördinator, met het verzoek de enquête in te vullen. Zij kregen de toegangscode via deze brief. De vestigingen voor voortgezet onderwijs ontvingen een brief die was gericht aan de directeur of locatieleider, met twee brieven met toegangscode. In het geval dat er in de locatie twee zorg- of ondersteuningscoördinatoren werkzaam waren, waarvan één (overwegend) in de onderbouw en de ander (overwegend) in de bovenbouw, of in het geval dat twee coördinatoren in verschillende afdelingen werkzaam waren, werd de directeur verzocht de brieven aan beide coördinatoren te geven. Vervolgens is gestart met het telefonisch benaderen van de aangeschreven personen, om hen te stimuleren de monitorvragenlijst in te vullen. Bij 'school-klas-leerling' is dit onderdeel meegenomen in de telefonische benadering van de contactpersonen in de scholen.

Tabel 1-1 geeft een overzicht van de steekproeven en van de respons. Over het geheel genomen, is vanuit een kwart van de aangeschreven vestigingen gehoor gegeven aan het verzoek de enquête in te vullen. In het voortgezet onderwijs ligt de respons het hoogst. Hier is de vragenlijst ingevuld door 86 zorg- of ondersteuningscoördinatoren, werkzaam bij 82 vestigingen. Het responspercentage is per vestiging berekend. Bij het basisonderwijs en vooral bij (voortgezet) speciaal onderwijs cluster 4 ligt de respons laag.

De respons is weliswaar laag, maar de gerealiseerde percentages zijn niet ongebruikelijk voor internetvragenlijsten die bij scholen worden afgenomen. We gaan er daarom niet van uit dat er sprake is van selectieve uitval.

Tabel 1-1 Steekproeven en respons

	in enquête SKL	extra steek-proef	totaal	respons	% respons
basisonderwijs	38	500	538	115	21%
voortgezet onderwijs	62	150	212	86	39%
speciaal basisonderwijs		175	175	45	26%
(voortgezet) speciaal onderwijs cluster 3		173	173	51	29%
(voortgezet) speciaal onderwijs cluster 4		266	266	39	15%
totaal	100	1264	1364	336	24%

Toelichting: Het responspercentage is per vestiging berekend. In het voortgezet onderwijs is de respons van 82 vestigingen afkomstig.

Tabel 1-2 toont de verdeling over schoolsoorten waarin de zorg- of ondersteuningscoördinatoren in het voortgezet onderwijs werkzaam zijn. Bijna de helft is werkzaam in vmbo, havo en vwo; een kwart alleen in het vmbo en een vijfde in havo-vwo. De overgrote meerderheid (88%) is zowel in de onder- als bovenbouw actief, 5% alleen in de onderbouw en 6% alleen in de bovenbouw.

Tabel 1-2 Schoolsoorten voortgezet onderwijs

	aantal	%
praktijkonderwijs	4	5%
vmbo	21	24%
havo - vwo	16	19%
vwo	1	1%
praktijkonderwijs – vmbo – havo - vwo	1	1%
vmbo – havo	3	4%
vmbo – havo – vwo	40	47%

Doordat een deel van de scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs zowel een so- als een vso-afdeling heeft en sommige respondenten in beide afdelingen werkzaam zijn, is het onderscheid tussen so en vso niet in alle gevallen duidelijk te maken. Bovendien is het aantal respondenten te klein om afzonderlijk te rapporteren voor so en vso. Daarom zijn so en vso in het databestand samengevoegd en worden in deze rapportage vijf schoolsoorten onderscheiden: basisonderwijs, voortgezet onderwijs, speciaal basisonderwijs, (voortgezet) speciaal onderwijs cluster 3 en (voortgezet) speciaal onderwijs cluster 4.

Doordat niet alle respondenten de vragenlijst tot het einde hebben ingevuld, neemt het aantal respondenten in de loop van deze rapportage iets af. het aantal respondenten per vraag is bij elke tabel vermeld.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 gaan we in op de directe ondersteuning die beschikbaar is voor leerlingen, op de kwaliteit daarvan en op eventuele ontwikkelingen daarin sinds de start van passend onderwijs. In hoofdstuk 3 gebeurt hetzelfde voor de ondersteuning die is gericht op leraren en andere teamleden. Overige vormen van ondersteuning, samenwerking met externe partijen en de beschikbaarheid van onderwijsarrangementen komen aan bod in hoofdstuk 4 en 5. In genoemde hoofdstukken worden tabellen met frequentieverdelingen gepresenteerd, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen basisonderwijs, voortgezet onderwijs, speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs.

In hoofdstuk 6 wordt op een aantal punten een vergelijking gemaakt tussen vijf onderscheiden schoolsoorten. Daarbij worden gemiddelde scores vergeleken, waarbij de antwoorden ‘weet niet’ buiten beschouwing zijn gelaten. Om de vele vragen in te dikken, zijn samengestelde variabelen gemaakt, voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs en voor speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs. In hoofdstuk 7 worden deze samengestelde variabelen gepresenteerd en worden de resultaten van variantieanalyses getoond die zijn ingezet om een vergelijking tussen schoolsoorten te maken en op significantie te toetsen.

De belangrijkste conclusies worden gepresenteerd in hoofdstuk 8, gevolgd door een discussieparagraaf waarin kort op de uitkomsten van deze monitor wordt gereflecteerd.

2. Ondersteuning voor leerlingen

2.1 Inleiding

Het eerste deel van de Monitor Ondersteuningsaanbod heeft betrekking op de directe ondersteuning die beschikbaar is op school voor leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften. In de vragenlijst is aangegeven dat het hierbij gaat om leerlingen voor wie een ontwikkelingsperspectief (OPP) is opgesteld, en/of voor wie een specifieke aanpak of extra hulp nodig is, en/of die een specifiek probleem of een specifieke beperking hebben.

In de volgende paragrafen beschrijven wij de resultaten voor respectievelijk het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs, het speciaal basisonderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs.

2.2 Basisonderwijs

Er is een lijst met 21 soorten problematiek of beperkingen voorgelegd aan de respondenten, met de vraag om aan te geven in welke mate de school ondersteuning kan bieden aan leerlingen met de daarbij behorende ondersteuningsbehoeften. Deze lijst is een ingekorte versie van het zogeheten ‘zorgprofiel’, dat is gebruikt in het PRIMA- en COOL-cohortonderzoek en dat ook is ingezet in het deelonderzoek ‘school-klas-leerling’ in de evaluatie passend onderwijs. Tabel 2-1 geeft een overzicht.

Basisscholen kunnen volgens de geënquêteerden vooral goede ondersteuning bieden aan leerlingen met achterstanden in taal/lezen en/of rekenen en aan leerlingen met dyslexie. Voor negen op de tien scholen lijkt dit geen probleem te zijn. Hoogbegaafde leerlingen kunnen naar inschatting van de intern begeleiders op driekwart van de scholen goed tot zeer goed ondersteund worden, terwijl zes à zeven van de tien scholen goede ondersteuning kunnen bieden bij adhd/add en bij autisme. De grootste problemen zijn er bij het ondersteunen van leerlingen met een ernstige verstandelijke beperking. Ongeveer zes van de tien scholen kunnen deze leerlingen niet ondersteunen, terwijl drie van de tien slechts in geringe mate kunnen ondersteunen. Leerlingen met Downsyndroom kunnen op meer dan de helft van de scholen niet of slechts in geringe mate ondersteund worden. Bovendien is hier het aandeel respondenten dat ‘weet niet’ invult, het hoogst (een op de zeven). Leerlingen met een visuele handicap kunnen eveneens op relatief veel scholen geen of slechts geringe ondersteuning krijgen.

Tabel 2-1 Mate waarin de school ondersteuning kan bieden aan leerlingen met problemen of beperkingen (n=115)

De school kan ondersteuning bieden aan leerlingen met …	niet	in geringe mate	in enige mate	in hoge mate	in zeer hoge mate	weet ik niet
visuele handicap (blind/slechtziend)	37%	24%	18%	12%	2%	7%
auditieve handicap (doof/slechthorend)	17%	30%	28%	16%	7%	2%
spraak-/taalstoornis	2%	13%	45%	33%	7%	
motorische handicap	2%	17%	49%	27%	3%	3%
overige fysieke beperking (bijv. chronische ziekte, epilepsie, astma)	4%	10%	44%	31%	7%	3%
lichte verstandelijke beperking	10%	19%	41%	28%	2%	1%
ernstige verstandelijke beperking	57%	30%	7%	1%		6%
Downsyndroom	24%	38%	17%	4%	1%	15%
adhd/add		3%	26%	51%	20%	
autisme of verwante stoornis		4%	32%	44%	18%	2%
opstandig of antisociaal gedrag (odd)	15%	26%	37%	19%	2%	2%
agressief gedrag	20%	33%	35%	10%	1%	1%
achterstand in taal/lezen		2%	6%	51%	41%	
achterstand in rekenen		1%	9%	50%	41%	
dyslexie		2%	7%	50%	41%	1%
dyscalculie	1%	4%	37%	37%	17%	3%
depressieve klachten	6%	26%	43%	13%	1%	10%
een angststoornis / fobie	8%	27%	38%	17%	2%	9%
faalangst	1%		32%	51%	16%	
gebrek aan weerbaarheid	1%	2%	30%	50%	17%	1%
hoogbegaafdheid	1%	3%	23%	47%	26%	

Tabel 2-2 toont welke functionarissen op de basisscholen beschikbaar zijn om directe ondersteuning aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften te geven. Scholen beschikken zelf meestal over een intern begeleider (90%). Ruim de helft beschikt over een of meer onderwijsassistenten (57%) en bijna de helft kan beschikken over een aan de school verbonden specialist op het gebied van hoogbegaafdheid (49%) en/of een gedragsspecialist (45%). Daarnaast beschikt ruim een kwart over een externe gedragsspecialist (29%) en bijna een kwart over een externe specialist in hoogbegaafdheid (23%). Externe ondersteuners waarvan de meerderheid van de scholen gebruik kan maken, zijn een schoolmaatschappelijk werker (82%), orthopedagoog (63%) en logopedist (61%).

Tabel 2-2 Beschikbaarheid van functionarissen om directe ondersteuning te geven aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften op school (n=115)

	niet beschikbaar	ja, eigen medewerker school	ja, externe medewerker	weet ik niet
intern begeleider	9%	90%	1%	
onderwijsassistent(en)	36%	57%	7%	1%
(ortho)pedagoog	29%	9%	63%	
(school)psycholoog	49%	2%	48%	2%
gedragsspecialist	26%	45%	29%	
schoolmaatschappelijk werker	15%	3%	82%	
speltherapeut	61%		35%	4%
remedial teacher	46%	37%	17%	
logopedist	35%	3%	61%	1%
dyslexiespecialist	26%	29%	44%	1%
dyscalculiespecialist	57%	11%	30%	2%
specialist hoogbegaafdheid	27%	49%	23%	2%
ergotherapeut	57%	1%	40%	2%
adhd/add-specialist	47%	11%	41%	1%
autismespecialist	40%	17%	41%	3%

De intern begeleiders is gevraagd of er nog andere functionarissen op school zijn aangesteld die kunnen worden ingezet om leerlingen met speciale onderwijsbehoeften directe ondersteuning te geven. Hierbij noemt men vooral een taalcoördinator of taalspecialist (7 maal genoemd) en rekencoördinator of rekenspecialist (3 maal genoemd). Daarnaast noemt men expertise op het gebied van hoogbegaafdheid, een leerkracht die zelf logopediste is en niet nader aangeduide expertise binnen de school (2 maal genoemd). Verder wordt verwezen naar tal van externe ondersteuners.

Tabel 2-3 heeft betrekking op vormen van ondersteuning die de school kan inzetten om leerlingen te ondersteunen, zoals remediale hulp, programma's en trainingen. Ondersteuning die volgens de intern begeleiders ruim of zeer ruim beschikbaar is, bestaat vooral uit programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid (in 60% van de scholen ruim of zeer ruim beschikbaar), (school)maatschappelijk werk (53%), programma's of methodieken die zich richten op preventie van gedragsproblemen (50%), ondersteuningsprogramma's voor zeer begaafde leerlingen (48%) en een anti-pestprogramma (45%).

Ondersteuning die in veel gevallen niet of slechts in geringe mate beschikbaar is, omvat vooral (extra) huiswerkbegeleiding (79% niet of in geringe mate beschikbaar), speltherapie (75%), ergotherapie (73%), fysiotherapie (63%), (extra) ondersteuning bij onderwijs aan leerlingen met lichamelijke / zintuiglijke beperkingen (59%), faalangsttraining (58%) en aangepaste werk- en instructieruimtes (45%).

Tabel 2-3 Mate waarin de school gebruik kan maken van mogelijkheden voor directe ondersteuning van leerlingen (n=114)

	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
vormen van remediale hulp	18%	22%	32%	21%	7%	
ondersteuningsprogramma's voor zeer begaafde leerlingen	9%	15%	28%	36%	12%	
ondersteuningsprogramma's voor moeilijk lerende leerlingen	10%	16%	36%	32%	6%	
aangepaste werk- en instructieruimtes	19%	26%	31%	19%	4%	
(extra) ondersteuning bij onderwijs aan leerlingen met lichamelijke / zintuiglijke beperkingen	33%	26%	26%	8%	6%	
programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid	3%	11%	25%	43%	17%	1%
programma's of methodieken die zich richten op de preventie van gedragsproblemen	5%	14%	31%	38%	12%	
programma's of methodieken die zich richten op de aanpak van gedragsproblemen	8%	14%	38%	32%	9%	
faalangsttraining	37%	21%	22%	18%	2%	1%
sociale-vaardigheidstraining	25%	21%	22%	23%	9%	1%
(extra) huiswerkbegeleiding	68%	11%	11%	4%	4%	3%
anti-pestprogramma	11%	18%	25%	33%	12%	1%
logopedie	39%	11%	15%	25%	10%	
ergotherapie	61%	12%	9%	14%	4%	1%
fysiotherapie	57%	6%	13%	16%	6%	2%
speltherapie	62%	13%	14%	8%	2%	1%
(school)maatschappelijk werk	18%	6%	23%	42%	11%	
opvoedingshulp voor ouders / gezinnen	23%	11%	24%	33%	9%	
overige lichte en preventieve jeugdhulp	20%	11%	35%	27%	5%	1%

Ook bij deze vraag is een open antwoordmogelijkheid geboden. Hierin konden de intern begeleiders aangeven welke andere vormen van hulp of (extra) ondersteuning op school kunnen worden ingezet voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften. De meest gehoorde reactie is dat extra ondersteuning extern moet worden ingekocht (10 maal genoemd), waarbij het dan vaak om ondersteuning gaat die door ouders zelf moet worden aangevraagd en door ouders of zorgverzekering wordt betaald (5 maal genoemd). Vijf intern begeleiders geven aan dat zij een beroep kunnen doen op het Centrum Jeugd en Gezin (CJG), in één van deze gevallen tegenwoordig 'Sociaal Wijkteam' genaamd. Ook verwijzen vijf respondenten naar ondersteuning die bij of via het samenwerkingsverband kan worden aangevraagd.

De volgende vraag betreft de beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de directe ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (zie tabel 2-4). Er blijkt vooral in ruime of zeer ruime mate te kunnen worden beschikt over (school)maatschappelijk werkers (52% ruim of zeer ruim beschikbaar), over medewerkers van het samenwerkingsverband primair onderwijs (51%) en over medewerkers van de jeugdgezondheidszorg (37%). Medewerkers van andere voorzieningen, zoals het speciaal (basis)onderwijs zijn in een derde of minder van de scholen ruim of zeer ruim beschikbaar. Volgens de respondenten is bij cluster 1 van het speciaal onderwijs de beschikbaarheid van ondersteuners het laagst (48% niet of gering, terwijl 31% het niet weet).

Tabel 2-4 Beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de directe ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=114)

	niet beschikbaar	gering	enigszins	ruim	zeer ruim	weet ik niet
so cluster 4	14%	16%	34%	25%	4%	7%
so cluster 3	18%	22%	26%	18%	3%	12%
so cluster 2	12%	19%	29%	24%	5%	11%
so cluster 1	35%	13%	11%	9%	1%	31%
speciaal basisonderwijs	16%	20%	32%	22%	4%	5%
samenwerkingsverband po	4%	18%	25%	40%	11%	2%
(school)maatschappelijk werk	8%	9%	29%	39%	13%	2%
jeugdgezondheidszorg	5%	13%	35%	37%	6%	4%
jeugd-ggz	5%	21%	35%	30%	3%	6%
overige jeugdhulp	10%	19%	35%	20%	2%	14%
wijkteam	22%	19%	26%	18%	3%	12%

Aansluitend is de intern begeleiders gevraagd of er sinds de invoering van passend onderwijs veranderingen zijn opgetreden in de omvang van de beschikbaarheid van de genoemde medewerkers. Tabel 2-5 laat zien dat men in het algemeen vindt dat de beschikbaarheid van medewerkers van het samenwerkingsverband primair onderwijs en van (school)maatschappelijk werkers gelijk is gebleven of is toegenomen. Ruim een kwart (29%) is van mening dat de beschikbaarheid van medewerkers van het samenwerkingsverband is toegenomen, terwijl een vijfde (20%) vindt dat deze is afgenomen. Bijna de helft (45%) geeft aan dat hierin geen verandering is gekomen. Schoolmaatschappelijk werk is volgens ongeveer een kwart (26%) toegenomen en volgens een op de zeven (15%) afgenomen. De beschikbaarheid van ondersteuning uit het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs is volgens relatief veel intern begeleiders verminderd. Dat betreft vooral de (voormalige) clusters 3 en 4. Hier vindt respectievelijk 35 en 38 procent dat de beschikbaarheid is verminderd, terwijl weinigen een toename hebben gezien. Bij de jeugdgezondheidszorg, jeugd-ggz en overige jeugdhulp is het aandeel dat een afname signaleert ongeveer even groot als het aandeel dat een toename signaleert.

Om na te gaan of er verschuivingen hebben plaatsgevonden in de ondersteuning, bijvoorbeeld van ondersteuning die vóór passend onderwijs werd gegeven vanuit het speciaal basisonderwijs of speciaal onderwijs naar ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband, zijn de correlaties tussen de variabelen die zijn gepresenteerd in tabel 2-4 berekend. Eventuele verschuivingen zouden moeten leiden tot negatieve correlaties. Alle correlatiecoëfficiënten bleken echter positief. Dat houdt in dat respondenten die aangeven dat een bepaalde vorm van ondersteuning is toegenomen, doorgaans ook bij andere vormen van ondersteuning aangeven dat deze zijn toegenomen. Omgekeerd geldt ook dat afname op een bepaald punt samen gaat met afname op andere punten.

Tabel 2-5 Veranderingen in de beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de directe ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=112)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4	11%	27%	40%	6%		16%
so cluster 3	12%	23%	38%	5%		21%
so cluster 2	9%	20%	39%	6%	1%	25%
so cluster 1	7%	13%	28%	1%		52%
speciaal basisonderwijs	5%	18%	57%	6%	1%	13%
samenwerkingsverband po	3%	17%	45%	21%	8%	6%
(school)maatschappelijk werk	8%	7%	48%	22%	4%	10%
jeugdgezondheidszorg	4%	9%	62%	12%	2%	12%
jeugd-ggz	3%	11%	59%	12%	2%	14%
overige jeugdhulp	3%	9%	51%	12%	2%	24%
wijkteam	5%	5%	35%	15%	4%	36%

Naast de mate van beschikbaarheid is uiteraard ook de kwaliteit van de ondersteuning van belang. Daarom is de intern begeleiders gevraagd naar hun oordeel daarover, voor zover men daar ervaring mee heeft (zie tabel 2-6). Er wordt vooral gunstig geoordeeld over de kwaliteit van de ondersteuning door (school) maatschappelijke werk (58% goed of zeer goed), jeugdgezondheidszorg (53% goed of zeer goed) en het samenwerkingsverband primair onderwijs (49% goed of zeer goed). Degenen die ervaring hebben met ondersteuning vanuit het speciaal (basis)onderwijs, vinden die ondersteuning in het algemeen redelijk of goed. Dat geldt ook voor de ondersteuning vanuit jeugdhulp en ondersteuning door het wijkteam.

Tabel 2-6 Kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, vanuit een aantal voorzieningen (n=111)

	slecht	matig	redelijk	goed	zeer goed	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4		15%	18%	30%	7%	30%
so cluster 3		11%	14%	27%	2%	46%
so cluster 2		11%	19%	26%	9%	35%
so cluster 1		5%	7%	6%	2%	80%
speciaal basisonderwijs	2%	11%	22%	31%	4%	31%
samenwerkingsverband po	2%	9%	29%	45%	4%	11%
(school)maatschappelijk werk	2%	7%	18%	49%	9%	15%
jeugdgezondheidszorg	1%	5%	24%	50%	3%	17%
jeugd-ggz	1%	8%	29%	35%	2%	25%
overige jeugdhulp	5%	10%	24%	28%		33%
wijkteam	6%	6%	21%	15%	4%	48%

Uit de antwoorden op de vraag naar veranderingen in de kwaliteit van het externe ondersteuningsaanbod sinds de start van passend onderwijs, blijkt dat de kwaliteit van de ondersteuning vanuit het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs volgens de intern begeleiders eerder is afgenomen dan toegenomen (zie tabel 2-7).

Tabel 2-7 Veranderingen in de kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, vanuit een aantal voorzieningen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=109)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4	8%	17%	45%	4%		27%
so cluster 3	6%	12%	39%	5%		39%
so cluster 2	5%	13%	39%	6%	2%	36%
so cluster 1	3%	6%	16%	2%		73%
speciaal basisonderwijs	1%	15%	47%	5%		33%
samenwerkingsverband po	2%	17%	42%	24%	1%	15%
(school)maatschappelijk werk	3%	6%	50%	22%	2%	18%
jeugdgezondheidszorg	1%	7%	58%	15%		19%
jeugd-ggz	1%	10%	51%	9%		28%
overige jeugdhulp	1%	10%	44%	7%		38%
wijkteam	3%	5%	24%	14%	1%	54%

Een kwart vindt dat de kwaliteit van de ondersteuning vanuit (het voormalige) cluster 4 is verminderd of sterk is verminder, tegen 4 procent die een toename constateert. Bij cluster 3 gaat het om respectievelijk 18 en 5 procent, bij cluster 2 om 18 en 6 procent en bij het speciaal basisonderwijs om 16 en 5 procent. Over de ontwikkeling in de kwaliteit van de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband primair onderwijs oordeelt men positiever: een kwart vindt deze verbeterd, terwijl 19 procent vindt dat deze is verslechterd. Het (school)maatschappelijk werk krijgt de gunstigste beoordeling: 24 procent vindt dat de kwaliteit daarvan is verbeterd, terwijl 9 procent vindt dat deze achteruit is gegaan. Ook bij de jeugdgezondheidszorg en het wijkteam slaat de balans door naar de positieve kant, terwijl bij jeugd-ggz en overige jeugdhulp de positieve en negatieve oordelen elkaar min of meer in evenwicht houden. Tot besluit van het onderdeel over de ondersteuning van de leerling is gevraagd in hoeverre de school de in het schoolondersteuningsplan beschreven basisondersteuning en extra ondersteuning weet te realiseren. Uit tabel 2-8 blijkt dat de intern begeleiders zich in het algemeen positief uitlaten over de mate waarin de basisondersteuning wordt gerealiseerd. Volgens twee derde (68 procent) wordt deze in ruime of zeer ruime mate gerealiseerd. Bij de extra ondersteuning ligt dat moeilijker. Deze wordt volgens de intern begeleiders in bijna twee vijfde van de scholen (38%) in ruime of zeer ruime mate gerealiseerd. In een op de zeven scholen (15%) wordt deze echter niet of in geringe mate gerealiseerd.

Tabel 2-8 Mate waarin de in het schoolondersteuningsplan beschreven basisondersteuning en extra ondersteuning op school worden gerealiseerd (n=103)

	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate
basisondersteuning		2%	30%	59%	9%
extra ondersteuning	1%	14%	48%	35%	3%

Bij de open vraag wat nodig is om de in het ondersteuningsplan beschreven basis- en/of extra ondersteuning te realiseren, indien dit niet voldoende lukt, antwoordt men vooral dat er behoefte is aan meer handen in de klas, meer ondersteuning, meer middelen en meer professionalisering.

2.3 Voortgezet onderwijs

Ook aan de zorg- en ondersteuningscoördinatoren in het voortgezet onderwijs is de lijst met 21 soorten problematiek of beperkingen voorgelegd, met de vraag om aan te geven in welke mate de school ondersteuning kan bieden aan leerlingen met de daarbij behorende ondersteuningsbehoeften. Tabel 2-9 geeft een overzicht.

Volgens de zorg- en ondersteuningscoördinatoren kunnen de scholen voor voortgezet onderwijs vooral goede ondersteuning bieden aan leerlingen met dyslexie (87% kan deze leerlingen in hoge of zeer hoge mate ondersteuning bieden), adhd/add (81%), faalangst (79%), autisme of een verwante stoornis (78%), gebrek aan weerbaarheid (69%) en fysieke

beperkingen zoals chronische ziekten (67%). Opmerkelijk is dat de mate waarin de school ondersteuning kan bieden aan leerlingen met een achterstand in taal/lezen of rekenen lager wordt ingeschat dan bij de hiervoor genoemde beperkingen: 59% geeft aan dat er in hoge of zeer hoge mate ondersteuning kan worden geboden bij een achterstand in taal/lezen. Bij rekenen geldt dat voor 58%.

Leerlingen waaraan het voortgezet onderwijs volgens de geënquêteerde coördinatoren niet of nauwelijks ondersteuning kan bieden, zijn leerlingen met een ernstige verstandelijke beperking en leerlingen met Downsyndroom. Geen school kan meer dan geringe ondersteuning bieden aan leerlingen met een verstandelijke beperking. Leerlingen met Downsyndroom kunnen minimaal in enige mate worden ondersteund in 6% van de scholen. Leerlingen met een lichte verstandelijke beperking kunnen op drie kwart van de scholen voor voortgezet onderwijs niet of nauwelijks ondersteund worden.

Tabel 2-9 Mate waarin de school ondersteuning kan bieden aan leerlingen met problemen of beperkingen (n=86)

De school kan ondersteuning bieden aan leerlingen met …	niet	in geringe mate	in enige mate	in hoge mate	in zeer hoge mate	weet ik niet
visuele handicap (blind/slechtziend)	8%	24%	42%	19%	3%	3%
auditieve handicap (doof/slechthorend)	2%	17%	30%	36%	9%	5%
spraak-/taalstoornis	7%	11%	39%	31%	8%	3%
motorische handicap		8%	37%	42%	10%	2%
overige fysieke beperking (bijv. chronische ziekte, epilepsie, astma)		6%	26%	48%	19%	2%
lichte verstandelijke beperking	55%	19%	13%	7%	5%	2%
ernstige verstandelijke beperking	90%	9%				1%
Downsyndroom	81%	8%	5%		1%	5%
adhd/add			19%	51%	30%	
autisme of verwante stoornis			22%	51%	27%	
opstandig of antisociaal gedrag (odd)	7%	24%	42%	22%	5%	
agressief gedrag	16%	36%	36%	10%		1%
achterstand in taal/lezen	1%	15%	24%	43%	16%	
achterstand in rekenen	1%	14%	27%	45%	13%	
dyslexie		3%	9%	50%	37%	
dyscalculie		9%	37%	38%	13%	2%
depressieve klachten	2%	13%	53%	28%	3%	
een angststoornis / fobie	3%	17%	51%	22%	3%	2%
faalangst		5%	16%	60%	19%	
gebrek aan weerbaarheid		6%	24%	52%	17%	
hoogbegaafdheid	19%	13%	27%	28%	9%	5%

Tabel 2-10 heeft betrekking op de functionarissen die op de scholen beschikbaar zijn om directe ondersteuning aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften te geven. De meeste scholen beschikken over een eigen zorg- of ondersteuningscoördinator (89%), dyslexiespecialist (82%) en/of remedial teacher (63%). Veel scholen hebben de beschikking over een eigen orthopedagoog (61%), terwijl bijna een kwart (22%) een externe orthopedagoog kan inzetten. De meeste scholen kunnen beschikken over een (school)maatschappelijk werker (19% eigen medewerker en 72% externe medewerker), gedragsspecialist (35% eigen medewerker en 34% extern), een adhd/add-specialist (40% eigen medewerker en 29% extern), een autismespecialist (46% eigen medewerker en 31% extern) en een dyscalculiespecialist (55% eigen medewerker en 5% extern). Disciplines die nauwelijks beschikbaar zijn, zijn ergotherapie, speltherapie en logopedie.

In aanvulling hierop is gevraagd of nog andere functionarissen zijn aangesteld op school die kunnen worden ingezet om leerlingen met speciale onderwijsbehoeften directe ondersteuning te geven. Hier worden tal van functionarissen genoemd, waaronder intern begeleiders, trainers in sociale vaardigheden, weerbaarheid en/of faalangstreductie, leerlingbegeleiders, counselors, voormalige ambulante begeleiders die uit het speciaal onderwijs zijn overgenomen en mentoren.

Tabel 2-10 Beschikbaarheid van functionarissen om directe ondersteuning te geven aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften op school (n=85)

	niet beschikbaar	ja, eigen medewerker school	ja, externe medewerker	weet ik niet
zorg- of ondersteuningscoördinator	8%	89%	2%	
(ortho)pedagoog	17%	61%	22%	
(school)psycholoog	52%	21%	27%	
gedragsspecialist	31%	35%	34%	
schoolmaatschappelijk werker	9%	19%	72%	
speltherapeut	91%	1%	5%	3%
remedial teacher	32%	63%	5%	
logopedist	82%	8%	8%	1%
dyslexiespecialist	11%	82%	6%	1%
dyscalculiespecialist	34%	55%	5%	6%
specialist hoogbegaafdheid	53%	34%	8%	5%
ergotherapeut	93%	1%	5%	1%
adhd/add-specialist	29%	40%	29%	1%
autismespecialist	22%	46%	31%	1%

In tabel 2-11 komen de op school beschikbare mogelijkheden voor directe ondersteuning van leerlingen aan bod. De meest genoemde voorzieningen zijn (school)maatschappelijk werk (in 72% van de scholen in ruime of zeer ruime mate beschikbaar), sociale-vaardigheidstraining (62%), faalangsttraining (61%) en (extra) huiswerkbegeleiding (61%). Wat in

(bijna) alle scholen ontbreekt, is fysiotherapie, ergotherapie en speltherapie. Logopedie is in weinig scholen (16%) beschikbaar.

Tabel 2-11 Mate waarin de school gebruik kan maken van mogelijkheden voor directe ondersteuning van leerlingen (n=85)

	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
vormen van remediale hulp	8%	15%	31%	34%	11%	1%
ondersteuningsprogramma's voor zeer begaafde leerlingen	34%	16%	28%	13%	4%	5%
ondersteuningsprogramma's voor moeilijk lerende leerlingen	31%	33%	18%	13%	6%	
aangepaste werk- en instructieruimtes	28%	22%	25%	15%	9%	
(extra) ondersteuning bij onderwijs aan leerlingen met lichamelijke / zintuiglijke beperkingen	16%	27%	38%	15%	4%	
programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid	6%	14%	44%	24%	9%	4%
programma's of methodieken die zich richten op de preventie van gedragsproblemen	19%	20%	40%	18%	1%	2%
programma's of methodieken die zich richten op de aanpak van gedragsproblemen	15%	26%	39%	15%	2%	2%
faalangsttraining	4%	7%	28%	45%	16%	
sociale-vaardigheidstraining	9%	8%	20%	48%	14%	
(extra) huiswerkbegeleiding	5%	12%	22%	40%	21%	
anti-pestprogramma	6%	11%	35%	38%	9%	1%
logopedie	84%	5%	6%	4%	1%	1%
ergotherapie	98%			1%		1%
fysiotherapie	98%		1%			1%
speltherapie	99%					1%
(school)maatschappelijk werk	11%	2%	15%	41%	31%	
opvoedingshulp voor ouders / gezinnen	26%	19%	32%	19%	5%	
overige lichte en preventieve jeugdhulp	24%	19%	31%	21%	6%	

In antwoord op de open vraag naar andere vormen van hulp of (extra) ondersteuning waarvan de school gebruik kan maken voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften, wordt ondersteuning door het samenwerkingsverband genoemd, ambulante begeleiders uit het speciaal onderwijs, schoolarts/ggd, specifieke trainingen en specialistische vormen van ondersteuning.

In tabel 2-12 geven de geënquêteerden hun mening over de beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor directe ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften. Er is vooral vanuit (school)maatschappelijk werk (66% ruim of zeer ruim) en vanuit het samenwerkingsverband voortgezet onderwijs (59% ruim of zeer

ruim) ruime ondersteuning. Men ziet verhoudingsgewijs weinig ondersteuning vanuit jeugd-ggz (36% gering of niet beschikbaar) en vanuit wijkteams (42% gering of niet beschikbaar). Bij de ondersteuning vanuit het voortgezet speciaal onderwijs scoort (het voormalige) cluster 4 wisselend: 48% vindt de ondersteuning ruim of zeer ruim, terwijl 26% de ondersteuning gering vindt of aangeeft dat deze niet beschikbaar is. Bij cluster 3 en cluster 2 is er een vergelijkbaar, maar minder uitgesproken, antwoordpatroon. Vanuit cluster 3 is er 39% ruime of zeer ruime ondersteuning, terwijl 25% vindt dat de ondersteuning afwezig of gering is. Bij cluster 2 zijn deze percentages respectievelijk 28 en 26.

Tabel 2-12 Beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de directe ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=84)

	niet beschikbaar	gering	enigszins	ruim	zeer ruim	weet ik niet
vso cluster 4	21%	5%	25%	38%	10%	1%
vso cluster 3	15%	10%	33%	37%	2%	2%
vso cluster 2	18%	8%	39%	26%	2%	6%
vso cluster 1	39%	17%	20%	11%	1%	12%
samenwerkingsverband vo	5%	6%	29%	39%	20%	1%
(school)maatschappelijk werk	10%	4%	19%	46%	20%	1%
jeugdgezondheidszorg		11%	36%	36%	15%	2%
jeugd-ggz	12%	24%	33%	20%	8%	2%
overige jeugdhulp	8%	27%	33%	23%	2%	6%
wijkteam	18%	24%	26%	26%	5%	1%

Tabel 2-13 Veranderingen in de beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de directe ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=83)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
vso cluster 4	16%	25%	34%	13%	4%	8%
vso cluster 3	10%	19%	46%	10%	4%	12%
vso cluster 2	5%	15%	54%	10%		17%
vso cluster 1	5%	11%	43%	2%		39%
samenwerkingsverband vo	1%	10%	29%	45%	10%	6%
(school)maatschappelijk werk	7%	7%	45%	33%	4%	5%
jeugdgezondheidszorg	1%	8%	63%	16%	4%	8%
jeugd-ggz	8%	16%	51%	8%	2%	14%
overige jeugdhulp	10%	19%	40%	11%	4%	17%
wijkteam	5%	5%	24%	30%	8%	28%

De eventuele veranderingen die men sinds de start van passend onderwijs heeft ervaren in de beschikbaarheid van ondersteuning, worden in tabel 2-13 getoond. Evenals op de basisscholen ziet men vooral een toename van de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband (55% toegenomen) en vanuit (school)maatschappelijk werk (37% toegenomen). Ook de ondersteuning vanuit jeugdgezondheidszorg is volgens meer respondenten toedan afgenomen. Bij de ondersteuning vanuit het voortgezet speciaal onderwijs ziet men vaker een afname dan een toename: de ondersteuning vanuit (het voormalige) cluster 4 is volgens 41% afgenomen; bij cluster 3 is dat het geval bij 29%, bij cluster 2 bij 20% en bij cluster 1 bij 16%. Evenals bij het basisonderwijs zijn ook hier correlaties berekend om na te gaan of er structurele verschuivingen hebben plaatsgevonden in de herkomst van de ondersteuning. Evenals bij het basisonderwijs bleek dat niet het geval.

Over de kwaliteit van de ondersteuning is men in het algemeen goed te spreken (zie tabel 2-14). Ongeveer de helft vindt de ondersteuning vanuit (het voormalige) cluster 3 en 4 goed of zeer goed. Twee vijfde vindt dit het geval bij cluster 2. Het laagst scoren het wijkteam (24% slecht of matig), de jeugd-ggz (21% slecht of matig) en de overige jeugdhulp (19% slecht of matig).

Tabel 2-14 Kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, vanuit een aantal voorzieningen (n=83)

	slecht	matig	redelijk	goed	zeer goed	weet ik niet / n.v.t.
vso cluster 4	1%	5%	20%	35%	14%	24%
vso cluster 3	1%	6%	18%	45%	7%	23%
vso cluster 2	1%	7%	25%	35%	6%	25%
vso cluster 1	2%	6%	8%	22%	1%	60%
samenwerkingsverband vo		7%	25%	49%	14%	4%
(school)maatschappelijk werk		5%	13%	54%	20%	7%
jeugdgezondheidszorg	2%	7%	24%	54%	8%	4%
jeugd-ggz	4%	17%	30%	29%	5%	16%
overige jeugdhulp	1%	18%	31%	23%	2%	24%
wijkteam	6%	18%	16%	25%	5%	30%

In vergelijking met de ondersteuning vóór de start van passend onderwijs, vindt men de kwaliteit van de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband in het algemeen verbeterd (44% toegenomen of sterk toegenomen), terwijl ditzelfde in iets mindere mate geldt voor de ondersteuning vanuit (school)maatschappelijk werk (30% toegenomen of sterk toegenomen). Bij jeugd-ggz en overige jeugdhulp vinden meer respondenten dat de kwaliteit is afgenomen (respectievelijk 23 en 29%) dan er respondenten zijn die vinden dat de kwaliteit is toegenomen (respectievelijk 6 en 7%). Bij het voortgezet speciaal onderwijshouden de groep die een kwaliteitsverbetering ziet en de groep die een verslechtering van kwaliteit ziet elkaar in evenwicht.

Tabel 2-15 Veranderingen in de kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, vanuit een aantal voorzieningen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=83)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
vso cluster 4	1%	17%	35%	22%	1%	24%
vso cluster 3		12%	52%	14%		22%
vso cluster 2		7%	59%	10%		24%
vso cluster 1		4%	41%	2%		53%
samenwerkingsverband vo		7%	37%	40%	4%	12%
(school)maatschappelijk werk	4%	8%	47%	28%	2%	11%
jeugdgezondheidszorg		12%	66%	13%		8%
jeugd-ggz	4%	19%	49%	6%		22%
overige jeugdhulp	5%	24%	42%	7%		22%
wijkteam	5%	14%	18%	23%		40%

Tot besluit van dit onderdeel is gevraagd naar de mate waarin de in het schoolondersteuningsplan beschreven basisondersteuning en extra ondersteuning worden gerealiseerd (tabel 2-16). De overgrote meerderheid (81%) vindt dat de basisondersteuning in ruime of zeer ruime mate wordt gerealiseerd. Bij de extra ondersteuning is dit het geval bij 61%. Volgens 9% lukt het realiseren van de extra ondersteuning niet of in geringe mate.

Tabel 2-16 Mate waarin de in het schoolondersteuningsplan beschreven basisondersteuning en extra ondersteuning op school worden gerealiseerd (n=80)

	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate
basisondersteuning		1%	18%	75%	6%
extra ondersteuning	1%	8%	31%	58%	3%

Indien het niet voldoende lukt om de in het ondersteuningsplan beschreven basis- en/of extra ondersteuning te realiseren, heeft dat volgens de geënquêteerden vooral te maken met onvoldoende financiële middelen. Een aantal wijst daarbij expliciet op de gevolgen van een negatieve vereveningsopdracht.

2.4 Speciaal basisonderwijs

De antwoorden op de vraag naar de ondersteuning die het speciaal basisonderwijs kan bieden aan leerlingen met problemen of beperkingen, laten zien dat de scholen volgens de intern begeleiders bij een breed scala aan problemen goede ondersteuning kunnen bieden (zie tabel 2-17). Dat geldt bij ondersteuningsbehoeften die te maken hebben met leerproblemen, zoals achterstand in taal/lezen of rekenen, dyslexie en lichte verstandelijke beperkingen, maar ook bij adhd/add en autisme, evenals bij sociaal-emotionele problematiek, zoals faalangst en gebrek aan weerbaarheid. Leerlingen met een visuele of auditieve handicap kunnen echter op verhoudingsgewijs weinig scholen voldoende ondersteuning krijgen.

Tabel 2-17 Mate waarin de school ondersteuning kan bieden aan leerlingen met problemen of beperkingen (n=45)

De school kan ondersteuning bieden aan leerlingen met ...	niet	in geringe mate	in enige mate	in hoge mate	in zeer hoge mate	weet ik niet
visuele handicap (blind/slechtziend)	38%	29%	31%			2%
auditieve handicap (doof/slechthorend)	22%	33%	36%		9%	
spraak-/taalstoornis		7%	49%	40%	4%	
motorische handicap	4%	18%	47%	29%	2%	
overige fysieke beperking (bijv. chronische ziekte, epilepsie, astma)	2%	18%	38%	36%	7%	
lichte verstandelijke beperking		11%	9%	22%	58%	
ernstige verstandelijke beperking	31%	40%	16%	13%		
Downsyndroom	31%	24%	31%	2%		11%
adhd/add			4%	29%	67%	
autisme of verwante stoornis		2%	7%	42%	49%	
opstandig of antisociaal gedrag (odd)	7%	11%	40%	29%	13%	
agressief gedrag	9%	18%	38%	29%	7%	
achterstand in taal/lezen				29%	71%	
achterstand in rekenen			2%	27%	71%	
dyslexie			4%	38%	58%	
dyscalculie	2%		24%	31%	42%	
depressieve klachten		18%	31%	47%	2%	2%
een angststoornis / fobie	2%	9%	38%	36%	13%	2%
faalangst			7%	47%	47%	
gebrek aan weerbaarheid			9%	40%	51%	
hoogbegaafdheid	20%	22%	33%	18%	4%	2%

Tabel 2-18 toont welke functionarissen beschikbaar zijn om directe ondersteuning aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften te geven. Bijna alle scholen beschikken over een intern begeleider of zorgcoördinator; vier vijfde beschikt over onderwijsassistenten. Bijna alle scholen beschikken over een logopedist en over een (ortho)pedagoog. Meestal is deze functionaris een eigen medewerker van de school. Ook beschikken veel

scholen over een gedragsspecialist. Daarnaast zijn vaak nog tal van andere specialisten beschikbaar, vaak eigen medewerkers die gespecialiseerd zijn in adhd/add, autisme, of dyslexie. ook ergotherapie is in de meerderheid van de scholen beschikbaar. Ongeveer de helft van de scholen beschikt over een remedial teacher. Op de meeste scholen is (school) maatschappelijk werk beschikbaar, ofwel vast aan de school verbonden, ofwel in de persoon van een externe medewerker. Bij de vraag naar overige functionarissen noemt men onder meer ambulante begeleiders, trainers in sociale vaardigheden, weerbaarheid of faalangstreductie en motorisch therapeuten.

Tabel 2-18 Beschikbaarheid van functionarissen om directe ondersteuning te geven aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften op school (n=45)

	niet beschikbaar	ja, eigen medewerker school	ja, externe medewerker	weet ik niet
intern begeleider / zorgcoördinator	4%	96%		
onderwijsassistent(en)	18%	80%	2%	
(ortho)pedagoog	9%	71%	20%	
(school)psycholoog	31%	38%	31%	
gedragsspecialist	16%	67%	16%	2%
schoolmaatschappelijk werker	11%	44%	44%	
speltherapeut	44%	11%	42%	2%
remedial teacher	44%	49%	4%	2%
logopedist	2%	80%	18%	
dyslexiespecialist	11%	60%	27%	2%
dyscalculiespecialist	38%	33%	24%	4%
ergotherapeut	38%	58%		4%
adhd/add-specialist	24%	58%	16%	2%
autismespecialist	27%	56%	18%	

Tabel 2-19 laat zien welke mogelijkheden er zijn voor directe ondersteuning van leerlingen. Daaruit blijkt dat er veel ondersteuning voorhanden is. Het meest genoemd, worden programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid, op de preventie van gedragsproblemen of op de aanpak van gedragsproblemen. Ergotherapie en speltherapie komen het minst voor van de mogelijkheden die aan de geënquêteerden zijn voorgelegd. In antwoord op de open vraag of er nog andere vormen van hulp of (extra) ondersteuning zijn waarvan de school gebruik kan maken voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften, noemt men onder meer ambulante begeleiding, inzet van andere externe instanties, afhankelijk van de hulpvraag (psychiatrische zorg, Pluryn, onderschoolse dagbehandeling) en trainingen.

Tabel 2-19 Mate waarin de school gebruik kan maken van mogelijkheden voor directe ondersteuning van leerlingen (n=45)

	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
vormen van remediale hulp	11%	18%	44%	20%	7%	
ondersteuningsprogramma's voor moeilijk lerende leerlingen	13%	20%	29%	20%	18%	
aangepaste werk- en instructieruimtes	13%	16%	33%	22%	16%	
(extra) ondersteuning bij onderwijs aan leerlingen met lichamelijke / zintuiglijke beperkingen	31%	27%	24%	13%	2%	2%
programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid	2%	2%	11%	49%	36%	
programma's of methodieken die zich richten op de preventie van gedragsproblemen	2%	2%	11%	44%	40%	
programma's of methodieken die zich richten op de aanpak van gedragsproblemen	4%	2%	20%	38%	36%	
faalangsttraining	16%	16%	33%	31%	4%	
sociale-vaardigheidstraining	9%	11%	31%	29%	20%	
anti-pestprogramma	2%	16%	27%	36%	20%	
logopedie	2%	2%	20%	38%	38%	
ergotherapie	49%	18%	7%	7%	13%	7%
fysiotherapie	22%	9%	11%	33%	22%	2%
speltherapie	42%	18%	20%	13%	4%	2%
(school)maatschappelijk werk	4%	9%	31%	38%	18%	
opvoedingshulp voor ouders / gezinnen	11%	22%	31%	27%	9%	
overige lichte en preventieve jeugdhulp	13%	24%	31%	20%	11%	

Tabel 2-20 laat zien dat het speciaal onderwijs een beroep kan doen op tal van medewerkers van externe instellingen. De ruimste ondersteuning krijgt men van (school)maatschappelijk werk, gevolgd door jeugd-ggz en jeugdgezondheidszorg.

In 40 tot 60 procent van de gevallen is de beschikbaarheid van externe ondersteuners gelijk gebleven. Sommige vormen van ondersteuning zijn volgens de een verminderd en volgens de ander juist toegenomen. Onder de streep lijkt de ondersteuning vanuit cluster 2 en 3, (school)maatschappelijk werk, jeugdgezondheidszorg en overige jeugdhulp te zijn afgenomen. De ondersteuning vanuit wijkteams is toegenomen (zie tabel 2-21).

Tabel 2-20 Beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de directe ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=45)

	niet beschik-baar	gering	enigs-zins	ruim	zeer ruim	weet ik niet
so cluster 4	18%	18%	38%	18%	4%	4%
so cluster 3	16%	20%	31%	20%	9%	4%
so cluster 2	16%	18%	42%	11%	2%	11%
so cluster 1	42%	16%	11%	11%		20%
(school)maatschappelijk werk	7%	9%	36%	36%	13%	
jeugdgezondheidszorg	7%	18%	38%	31%	4%	2%
jeugd-ggz	9%	11%	40%	24%	11%	4%
overige jeugdhulp	7%	16%	36%	24%	7%	11%
wijkteam	7%	9%	44%	31%	2%	7%

Tabel 2-21 Veranderingen in de beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de directe ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=45)

	sterk ver-minderd	ver-minderd	gelijk | gebleven	toege-nomen	sterk toege-nomen	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4	4%	22%	40%	20%	2%	11%
so cluster 3	4%	22%	44%	13%	2%	13%
so cluster 2	7%	16%	51%	13%		13%
so cluster 1	4%	7%	47%	4%		38%
(school)maatschappelijk werk	7%	16%	64%	11%		2%
jeugdgezondheidszorg	4%	13%	64%	11%		7%
jeugd-ggz		18%	56%	16%	2%	9%
overige jeugdhulp	4%	18%	51%	11%		16%
wijkteam		11%	40%	31%	2%	16%

Over de kwaliteit van de ondersteuning zijn de intern begeleiders in het algemeen redelijk positief tot positief. De hoogste waardering krijgt de ondersteuning door (school)maatschappelijk werk (60% goed of zeer goed), gevolgd door cluster 3 van het speciaal onderwijs. Over de jeugd-ggz (19% slecht of matig) en overige jeugdhulp (17% slecht of matig) is men het minst te spreken (zie tabel 2-22).

Tabel 2-22 Kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, vanuit een aantal voorzieningen (n=45)

	slecht	matig	redelijk	goed	zeer goed	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4	2%	9%	20%	42%	2%	24%
so cluster 3		4%	22%	38%	7%	29%
so cluster 2		7%	22%	40%		31%
so cluster 1	2%		9%	11%	2%	76%
(school)maatschappelijk werk		4%	22%	44%	18%	11%
jeugdgezondheidszorg		11%	29%	40%	2%	18%
jeugd-ggz	2%	18%	29%	24%	7%	20%
overige jeugdhulp	2%	16%	31%	22%		29%
wijkteam	4%	4%	40%	16%	2%	33%

De kwaliteit van de ondersteuning lijkt sinds de invoering van passend onderwijs weinig te zijn veranderd (zie tabel 2-23). Bij jeugdgezondheidszorg, jeugd-ggz en overige jeugdhulp signaleert men over het geheel genomen wel enige kwaliteitsvermindering. Bij het wijkteam is er daarentegen juist een toename van de kwaliteit.

Tabel 2-23 Veranderingen in de kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, vanuit een aantal voorzieningen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=44)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4		18%	50%	14%		18%
so cluster 3		14%	52%	9%		25%
so cluster 2		9%	52%	9%		30%
so cluster 1			30%			70%
(school)maatschappelijk werk	2%	9%	66%	11%	2%	9%
jeugdgezondheidszorg	2%	14%	59%	7%		18%
jeugd-ggz		18%	55%	7%	2%	18%
overige jeugdhulp	5%	14%	48%	7%		27%
wijkteam	2%	5%	41%	21%		32%

Tot besluit van dit onderdeel is gevraagd in welke mate de school de ondersteuning kan realiseren die de leerlingen nodig hebben. Volgens de helft van de respondenten is dat in ruime of zeer ruime mate mogelijk (zie tabel 2-24); 44% kan dat in enige mate en 5% kan dit slechts in geringe mate.

Tabel 2-24 Mate waarin op school de ondersteuning kan worden gerealiseerd die de leerlingen nodig hebben (n=41)

	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate
ondersteuning		5%	44%	46%	5%

Indien het niet voldoende lukt om de ondersteuning te realiseren die de leerlingen nodig hebben, dan is daar volgens een aantal respondenten vooral iets aan te doen door meer menskracht (handen in de groep, ondersteuning) in te zetten.

2.5 Speciaal en voortgezet speciaal onderwijs

Met het oog op de relatief kleine aantallen respondenten en doordat een splitsing tussen speciaal en voortgezet speciaal onderwijs wordt bemoeilijkt doordat sommige respondenten in beide typen werkzaam zijn, worden de resultaten voor speciaal en voortgezet speciaal onderwijs samen gerapporteerd. Daarbij wordt wel onderscheid gemaakt tussen cluster 3 en cluster 4.

Ook aan de intern begeleiders, zorg- en ondersteuningscoördinatoren in het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs is de lijst met 21 soorten problematiek en beperkingen voorgelegd, met de vraag om aan te geven in welke mate de school leerlingen met dergelijke problematiek ondersteuning kan bieden. Tabel 2-25 geeft een overzicht.

Verschillen tussen cluster 3 en 4 zijn vooral te zien op het gebied van ernstige verstandelijke beperkingen en Downsyndroom. In cluster 4 kan de overgrote meerderheid hier geen ondersteuning bieden, terwijl in cluster 3 een ruime meerderheid volgens de respondenten in zeer hoge mate kan ondersteunen. Cluster 4 kan volgens de intern begeleiders of zorgcoördinatoren vooral goed ondersteuning bieden bij autisme, adhd/add, opstandig of antisociaal gedrag en agressief gedrag. Bij achterstanden in taal/lezen en rekenen schatten de intern begeleiders in cluster 3 de ondersteuningsmogelijkheden hoger in dan hun collega's in cluster 4. Dat geldt ook voor de ondersteuning bij visuele of auditieve handicaps.

Tabel 2-25 Mate waarin de school ondersteuning kan bieden aan leerlingen met problemen of beperkingen (n=90)

De school kan ondersteuning bieden aan leerlingen met …		niet	in ge-ringe mate	in enige mate	in hoge mate	in zeer hoge mate	weet ik niet
visuele handicap (blind/slechtziend)	cl. 3 cl. 4	10% 64%	22% 28%	51% 3%	14% 3%	2%	2% 3%
auditieve handicap (doof/slechthorend)	cl. 3 cl. 4	10% 54%	22% 41%	49% 3%	16% 3%	4%	
spraak-/taalstoornis	cl. 3 cl. 4	4% 18%	6% 41%	33% 39%	49% 3%	8%	
motorische handicap	cl. 3 cl. 4	6% 36%	8% 36%	33% 26%	28% 3%	26%	
overige fysieke beperking (bijv. chronische ziekte, epilepsie, astma)	cl. 3 cl. 4	4% 26%	8% 28%	20% 31%	31% 13%	37% 3%	
lichte verstandelijke beperking	cl. 3 cl. 4	2% 10%	2% 23%	4% 31%	12% 26%	80% 10%	
ernstige verstandelijke beperking	cl. 3 cl. 4	10% 87%	2% 3%	8% 5%	10% 5%	71%	
Downsyndroom	cl. 3 cl. 4	10% 77%	2% 8%	4% 3%	14% 3%	71% 3%	8%
adhd/add	cl. 3 cl. 4			2% 5%	43% 23%	55% 72%	
autisme of verwante stoornis	cl. 3 cl. 4			4% 3%	41% 18%	55% 80%	
opstandig of antisociaal gedrag (odd)	cl. 3 cl. 4	10%	16% 2%	41% 8%	18% 23%	16% 67%	
agressief gedrag	cl. 3 cl. 4	12%	18% 5%	43% 10%	18% 26%	10% 59%	
achterstand in taal/lezen	cl. 3 cl. 4	2%	5%	23%	35% 46%	63% 26%	
achterstand in rekenen	cl. 3 cl. 4	2%	5%	2% 23%	37% 46%	59% 26%	
dyslexie	cl. 3 cl. 4	18%	18% 10%	16% 49%	31% 23%	16% 18%	2%
dyscalculie	cl. 3 cl. 4	18% 3%	16% 10%	18% 56%	31% 15%	16% 15%	2%
depressieve klachten	cl. 3 cl. 4	6% 3%	12% 3%	49% 28%	24% 41%	10% 26%	
een angststoornis / fobie	cl. 3 cl. 4	4%	10% 5%	41% 26%	31% 41%	14% 28%	
faalangst	cl. 3 cl. 4		2% 3%	18% 21%	47% 41%	33% 36%	
gebrek aan weerbaarheid	cl. 3 cl. 4		2% 3%	12% 13%	31% 49%	55% 36%	
hoogbegaafdheid	cl. 3 cl. 4	71% 33%	10% 13%	18% 36%	15%	3%	2%

Tabel 2-26 toont welke functionarissen op de scholen beschikbaar zijn om directe ondersteuning aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften te geven. De meeste scholen beschikken over een intern begeleider of zorgcoördinator en over onderwijsassistenten. De meerderheid beschikt over een (eigen of extern ingehuurde) gedragsspecialist, (ortho) pedagoog, (school)maatschappelijk werker, autismespecialist, logopedist en (school)psycholoog. Op enkele punten treden duidelijke verschillen op tussen cluster 3 en 4. In cluster 3 beschikken bijna alle scholen over onderwijsassistenten; in cluster 4 is dat het geval bij minder dan driekwart. Ook maakt cluster 3 vaker melding van de beschikbaarheid van een schoolmaatschappelijk werker dan cluster 4 (respectievelijk 94% en 60%) en van een (school)psycholoog (respectievelijk 79% en 49%). Ook speltherapie, logopedie en ergotherapie zijn in cluster 3 in meer scholen beschikbaar dan in cluster 4. Een ruime meerderheid van de scholen (rond 70%) beschikt niet over een remedial teacher. Verder noemt men onder meer psychomotorisch therapeuten, zorgassistenten, leraarondersteuners, fysiotherapeuten, weerbaarheidsspecialisten of -trainers, vakdocenten (beweging, gym, muziek) en arbeidstoeleiders.

Tabel 2-26 Beschikbaarheid van functionarissen om directe ondersteuning te geven aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften op school (n=90)

		niet beschikbaar	ja, eigen medewerker school	ja, externe medewerker	weet ik niet
intern begeleider / zorg- of ondersteuningscoördinator	cl. 3 cl. 4	12% 8%	86% 92%	2%	
onderwijsassistent(en)	cl. 3 cl. 4	2% 28%	98% 69%	 3%	
(ortho)pedagoog	cl. 3 cl. 4	20% 5%	71% 95%	8%	2%
(school)psycholoog	cl. 3 cl. 4	22% 49%	67% 36%	12% 13%	 3%
gedragsspecialist	cl. 3 cl. 4	12% 10%	63% 74%	20% 10%	2% 5%
schoolmaatschappelijk werker	cl. 3 cl. 4	6% 41%	43% 39%	51% 21%	
speltherapeut	cl. 3 cl. 4	31% 62%	16% 5%	53% 31%	 3%
remedial teacher	cl. 3 cl. 4	73% 67%	22% 31%	6%	 3%
logopedist	cl. 3 cl. 4	21% 46%	80% 23%	18% 28%	 3%
dyslexiespecialist	cl. 3 cl. 4	59% 51%	28% 31%	10% 15%	4% 3%
dyscalculiespecialist	cl. 3 cl. 4	75% 80%	10% 8%	12% 10%	4% 3%
ergotherapeut	cl. 3 cl. 4	20% 80%	16% 3%	65% 18%	
adhd/add-specialist	cl. 3 cl. 4	37% 33%	47% 46%	16% 18%	 3%
autismespecialist	cl. 3 cl. 4	16% 26%	61% 56%	20% 18%	4%

Tabel 2-27 toont de vormen van ondersteuning die kunnen worden ingezet.

Tabel 2-27 Mate waarin de school gebruik kan maken van mogelijkheden voor directe ondersteuning van leerlingen (n=88)

		niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
vormen van remediale hulp	cl. 3 cl. 4	12% 18%	12% 32%	20% 21%	40% 24%	12% 5%	4%
ondersteuningsprogramma's voor moeilijk lerende leerlingen	cl. 3 cl. 4	4% 37%	2% 21%	14% 21%	20% 13%	58% 8%	2%
aangepaste werk- en instructieruimtes	cl. 3 cl. 4	 16%	10% 18%	24% 26%	34% 24%	32% 16%	
(extra) ondersteuning bij onderwijs aan leerlingen met lichamelijke / zintuiglijke beperkingen	cl. 3 cl. 4	6% 55%	6% 42%	36% 3%	20%	32%	
programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid	cl. 3 cl. 4	 3%	8% 13%	18% 13%	44% 42%	30% 29%	
programma's of methodieken die zich richten op de preventie van gedragsproblemen	cl. 3 cl. 4	 3%	18% 11%	20% 8%	38% 37%	24% 42%	
programma's of methodieken die zich richten op de aanpak van gedragsproblemen	cl. 3 cl. 4		16% 13%	26% 8%	40% 34%	18% 45%	
faalangsttraining	cl. 3 cl. 4	18% 21%	14% 37%	32% 13%	22% 18%	10% 11%	4%
sociale-vaardigheidstraining	cl. 3 cl. 4	4% 13%	6% 8%	18% 13%	44% 26%	28% 40%	
anti-pestprogramma	cl. 3 cl. 4	8% 5%	20% 13%	32% 34%	30% 26%	10% 21%	
logopedie	cl. 3 cl. 4	2% 53%	2% 8%	10% 11%	24% 18%	62% 11%	
ergotherapie	cl. 3 cl. 4	18% 90%	8%	10% 5%	24%	40% 5%	
fysiotherapie	cl. 3 cl. 4	12% 82%	4%	14% 8%	26%	44% 11%	
speltherapie	cl. 3 cl. 4	26% 68%	12% 11%	18% 11%	24% 8%	20% 3%	
(school)maatschappelijk werk	cl. 3 cl. 4	6% 42%	4% 8%	20% 16%	36% 13%	34% 21%	
opvoedingshulp voor ouders / gezinnen	cl. 3 cl. 4	16% 32%	10% 16%	36% 24%	22% 11%	16% 18%	
overige lichte en preventieve jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	18% 16%	18% 18%	22% 16%	30% 24%	12% 24%	 3%
begeleide werkomgeving (alleen vso)	cl. 3 cl. 4	29%	18% 3%	20% 16%	12% 19%	 54%	20% 8%

Programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid worden het meest genoemd (volgens meer dan 70% ruim of zeer ruim beschikbaar), gevolgd door programma's of methodieken die zich richten op preventie van gedragsproblemen (vooral cluster 4), sociale-vaardigheidstraining (69%) en programma's of methodieken die zich richten op de aanpak van gedragsproblemen (vooral cluster 4). Ergotherapie, fysiotherapie en speltherapie worden het minst genoemd. In aanvulling op wat in de enquête is gevraagd, noemt men onder meer trainingen (agressieregulatie, weerbaarheid), psychomotorische therapie of training en muziektherapie.

Een ruime beschikbaarheid wat medewerkers uit externe voorzieningen betreft, is er vooral van (school)maatschappelijk werk (met name in cluster 3) en van medewerkers van voorzieningen voor arbeidstoeleiding (in het vso). Ondersteuning vanuit (andere voorzieningen voor) speciaal onderwijs is minder ruim beschikbaar (zie tabel 2-28).

Tabel 2-28 Beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de directe ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=86)

		niet beschikbaar	gering	enigszins	ruim	zeer ruim	weet ik niet
(v)so cluster 4	cl. 3 cl. 4	29%	18%	20%	12%		20%
(v)so cluster 3	cl. 3 cl. 4	46%	3%	11%	5%	3%	32%
(v)so cluster 2	cl. 3 cl. 4	31% 43%	20% 11%	18% 8%	8%		22% 38%
(v)so cluster 1	cl. 3 cl. 4	31% 51%	16%	16% 3%	8%	2%	27% 46%
(school)maatschappelijk werk	cl. 3 cl. 4	6% 27%	2% 16%	25% 22%	41% 8%	20% 19%	6% 8%
jeugdgezondheidszorg	cl. 3 cl. 4	4% 3%	16% 24%	31% 24%	35% 38%	10% 3%	4% 8%
jeugd-ggz	cl. 3 cl. 4	6% 14%	14% 16%	37% 27%	33% 32%	2% 8%	8% 3%
overige jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	6% 5%	16% 16%	43% 32%	20% 30%	4% 5%	10% 11%
wijkteam	cl. 3 cl. 4	14% 8%	12% 22%	41% 41%	14% 19%	4% 5%	14% 5%
voorzieningen voor arbeidstoeleiding (alleen vso)	cl. 3 cl. 4	4%	7% 19%	31% 19%	28% 48%	31% 7%	3% 4%

Toelichting: Bij het eerste item zijn respondenten uit cluster 4 buiten beschouwing gelaten, bij het tweede item respondenten uit cluster 3.

Uit de antwoorden op de vraag over veranderingen in de beschikbaarheid van medewerkers voor directe ondersteuning van leerlingen sinds de start van passend onderwijs, kan worden opgemaakt dat in ongeveer een vijfde van de scholen de beschikbaarheid van (school)maatschappelijk werk, jeugdgezondheidszorg, jeugd-ggz en overige jeugdzorg is afgenomen (zie tabel 2-29). Er zijn nauwelijks respondenten die hier een toename melden. Wat wijkteams en arbeidstoeleiding betreft, zijn er zowel berichten over toename als over afname.

Tabel 2-29 Veranderingen in de beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de directe ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=83)

		sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
(v)so cluster 4	cl. 3 cl. 4	2%	6%	50%	8%	2%	31%
(v)so cluster 3	cl. 3 cl. 4	3%	3%	37%	3%		54%
(v)so cluster 2	cl. 3 cl. 4	3%	4% 6%	58% 34%	3%	2%	35% 54%
(v)so cluster 1	cl. 3 cl. 4	3%	4% 3%	60% 31%			35% 63%
(school)maatschappelijk werk	cl. 3 cl. 4	4% 9%	13% 14%	65% 49%	6% 3%	2%	10% 26%
jeugdgezondheidszorg	cl. 3 cl. 4	4% 6%	17% 17%	63% 60%		2%	15% 17%
jeugd-ggz	cl. 3 cl. 4	9%	13% 26%	63% 46%	2% 9%		23% 11%
overige jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	6%	15% 29%	58% 43%	3%	2% 3%	25% 17%
wijkteam	cl. 3 cl. 4	6% 9%	4% 23%	40% 20%	19% 29%	2%	29% 20%
voorzieningen voor arbeidstoeleiding (alleen vso)	cl. 3 cl. 4	3% 4%	10% 22%	55% 37%	10% 19%	3% 4%	17% 15%

Toelichting: Bij het eerste item zijn respondenten uit cluster 4 buiten beschouwing gelaten, bij het tweede item respondenten uit cluster 3.

Wat de kwaliteit van de ondersteuning vanuit externe voorzieningen betreft, is men het meest te spreken over (school)maatschappelijk werk. De helft vindt dat kwalitatief goed of zeer goed (zie tabel 2-30). Over wijkteams en overige jeugdhulp is men het meest kritisch. Een kwart vindt de ondersteuning daarvan slecht of matig van kwaliteit.

Tabel 2-30 Kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, vanuit een aantal voorzieningen (n=81)

		slecht	matig	redelijk	goed	zeer goed	weet ik niet / n.v.t.
(v)so cluster 4	cl. 3 cl. 4	4%	7%	17%	13%		59%
(v)so cluster 3	cl. 3 cl. 4	6%		3%	11%		80%
(v)so cluster 2	cl. 3 cl. 4	6%	7% 3%	11% 6%	20% 3%		63% 83%
(v)so cluster 1	cl. 3 cl. 4	6%	4%	11% 3%	20%	2%	63% 91%
(school)maatschappelijk werk	cl. 3 cl. 4	2% 6%	4% 6%	15% 20%	44% 23%	17% 9%	17% 37%
jeugdgezondheidszorg	cl. 3 cl. 4	2% 6%	7% 11%	33% 37%	39% 20%	2% 3%	17% 23%
jeugd-ggz	cl. 3 cl. 4	4% 6%	13% 20%	26% 31%	24% 20%	2% 6%	30% 17%
overige jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	4% 3%	15% 26%	37% 23%	13% 20%	3%	30% 26%
wijkteam	cl. 3 cl. 4	11% 3%	13% 23%	26% 31%	17% 14%	6%	33% 23%
voorzieningen voor arbeidstoeleiding (alleen vso)	cl. 3 cl. 4	4% 7%	7% 11%	32% 15%	39% 30%	7% 11%	11% 26%

Toelichting: Bij het eerste item zijn respondenten uit cluster 4 buiten beschouwing gelaten, bij het tweede item respondenten uit cluster 3.

Men ziet vooral een afname van de kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen vanuit jeugd-ggz, jeugdgezondheidszorg en overige jeugdhulp (tabel 2-31). Ook bij (school)maatschappelijk werk wordt vaker een afname dan een toename van de kwaliteit van de ondersteuning gemeld (respectievelijk 16 en 8%). In mindere mate geldt dat ook voor de ondersteuning vanuit wijkteams (18% afname, 12% toename).

Tabel 2-31 Veranderingen in de kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, vanuit een aantal voorzieningen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=79)

		sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
(v)so cluster 4	cl. 3 cl. 4	5%	9%	23%	9%		55%
(v)so cluster 3	cl. 3 cl. 4		6%	20%			74%
(v)so cluster 2	cl. 3 cl. 4		5% 3%	30% 17%	5% 3%		61% 77%
(v)so cluster 1	cl. 3 cl. 4		2% 3%	32% 14%	2%	2%	61% 83%
(school)maatschappelijk werk	cl. 3 cl. 4	5% 6%	11% 11%	50% 46%	11% 3%		23% 34%
jeugdgezondheidszorg	cl. 3 cl. 4	5% 3%	11% 17%	59% 60%			25% 20%
jeugd-ggz	cl. 3 cl. 4	5% 3%	9% 29%	55% 46%	 3%		32% 20%
overige jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	5% 3%	11% 26%	48% 37%	2% 11%		34% 23%
wijkteam	cl. 3 cl. 4	7% 3%	9% 17%	30% 37%	11% 11%	 3%	43% 29%
voorzieningen voor arbeidstoeleiding (alleen vso)	cl. 3 cl. 4	4% 4%	11% 19%	52% 37%	15% 15%	 4%	19% 22%

Toelichting: Bij het eerste item zijn respondenten uit cluster 4 buiten beschouwing gelaten, bij het tweede item respondenten uit cluster 3.

In cluster 3 zijn vier van de vijf respondenten van mening dat op hun school de ondersteuning die de leerlingen nodig hebben in ruime (67%) of zeer ruime mate (13%) kan worden gerealiseerd. Een op de vijf vindt dat dit in enige mate lukt. In cluster 4 is men iets minder positief. Hier vindt drie vijfde dat het in ruime (56%) of zeer ruime mate (6%) lukt om de benodigde ondersteuning te leveren. Een kwart vindt dat dit in enige mate lukt en een op de zeven geeft aan dat hun school daartoe slechts in geringe mate in staat is (zie tabel 2-32).

Respondenten die vinden dat het niet voldoende lukt om de ondersteuning te realiseren die de leerlingen nodig hebben, zien mogelijkheden voor verbetering als er meer financiele middelen in het algemeen, meer budget voor externe hulpverleners, een-op-een begeleiding, meer samenwerking met en snellere inzet van externe ondersteuners en (meer) dagbehandelingsplekken zouden komen.

Tabel 2-32 Mate waarin op school de ondersteuning kan worden gerealiseerd die de leerlingen nodig hebben (n=71)

	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate
ondersteuning cluster 3			21%	67%	13%
ondersteuning cluster 4		13%	25%	56%	6%

3. Ondersteuning voor medewerkers van de school

3.1 Inleiding

Het tweede deel van de Monitor Ondersteuningsaanbod heeft betrekking op de ondersteuning die beschikbaar is voor medewerkers en andere teamleden op school in verband met het onderwijs aan en/of de ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften. Ook hier beschrijven we achtereenvolgens de resultaten in het basisonderwijs, voortgezet onderwijs, speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs.

3.2 Basisonderwijs

Tabel 3-1 geeft een overzicht van de manieren waarop leerkrachten in het basisonderwijs kunnen worden ondersteund bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften.

In alle scholen kunnen de leerkrachten gebruik maken van ondersteuning door een intern begeleider en in alle scholen vinden leerlingenbesprekingen plaats met de intern begeleider. Op vier vijfde van de scholen is er een zorgteam, terwijl eveneens vier vijfde kan worden ondersteund vanuit een zorg(advies)team of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband primair onderwijs. Meer dan de helft van de scholen kan ondersteuning krijgen van een maatschappelijk werker (67%), een consulent, specialist of begeleider van het samenwerkingsverband (63%), een (ortho)pedagoog (57%) of gedragsspecialist (54%). In ruim de helft van de scholen kan een ervaren leerkracht worden ingezet voor begeleiding (63%) en is co-teaching (van een leerkracht met een andere leerkracht of intern begeleider) mogelijk (52%). Inzet van een zelfstandig onderwijsadviseur (in 19% van de scholen) en ondersteuning door een (school)psycholoog (28%) komen relatief weinig voor.

Tabel 3-2 geeft een overzicht van de beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de ondersteuning van leerkrachten en andere teamleden van de basisscholen. Daaruit blijkt dat er vooral ondersteuning is van het samenwerkingsverband primair onderwijs en van (school)maatschappelijk werk (36% in ruime of zeer ruime mate). Er is relatief weinig ondersteuning voor medewerkers van de school vanuit het wijkteam (51% niet of in geringe mate), overige jeugdhulp (45%) en jeugd-ggz (38%). Ook vanuit het speciaal (basis)onderwijs is er in relatief weinig basisscholen ondersteuning voor leerkrachten en andere teamleden. In 47% van de scholen is er geen of geringe ondersteuning vanuit het speciaal basisonderwijs, in 44% geldt dat voor (het voormalige) cluster 3 en in 38% voor (het voormalige) cluster 4.

Tabel 3-1 Mate waarin verschillende vormen van ondersteuning kunnen worden ingezet voor leraren bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=109)

De school beschikt over specifieke hulp of ondersteuning voor leraren in de vorm van …	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
vaste leerlingenbespreking met intern begeleider			7%	56%	37%	
ondersteuning / coaching door intern begeleider		3%	22%	53%	22%	
zorgteam op school	13%	6%	17%	40%	22%	2%
zorg(advies)team / ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband po	10%	9%	20%	47%	12%	2%
ondersteuning door (ortho)pedagoog van de school	39%	4%	16%	29%	12%	
ondersteuning door (school)psycholoog van de school	65%	2%	9%	17%	2%	6%
ondersteuning door gedragsspecialist van de school	28%	16%	23%	26%	5%	3%
ondersteuning door maatschappelijk werker van de school	23%	7%	24%	36%	7%	3%
inzet van ervaren leraar voor begeleiding	21%	15%	31%	23%	9%	1%
co-teaching (leraar met andere leraar of intern begeleider)	24%	23%	28%	18%	6%	1%
co-teaching (leraar met externe begeleider)	34%	27%	20%	11%	6%	3%
inzet van consulent / specialist / begeleider van het samenwerkingsverband po	13%	22%	28%	27%	8%	2%
inzet van consulent / specialist / begeleider vanuit het schoolbestuur	44%	17%	15%	12%	6%	7%
begeleiding vanuit een school- of onderwijsbegeleidingsdienst	25%	23%	18%	23%	6%	5%
inzet van een zelfstandig onderwijsadviseur	57%	17%	9%	8%	2%	7%

Volgens de intern begeleiders is de omvang van de ondersteuning vanuit het speciaal (basis)onderwijs afgenomen sinds de invoering van passend onderwijs. Dat geldt vooral voor de ondersteuning van (het voormalige) cluster 4 (volgens 29% verminderd of sterk verminderd), gevolgd door cluster 3 (23%) en het speciaal basisonderwijs (20%). De ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband primair onderwijs is eerder toe- dan afgenomen (26% toename, 18% afname). De toename in de ondersteuning is het duidelijkst bij (school)maatschappelijk werk (volgens 28% toegenomen en volgens 9% afgenomen). Bij de overige vormen van ondersteuning kan er niet worden gesproken over een duidelijke toe- of afname (tabel 3-3).

Tabel 3-2 Beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen ter ondersteuning van leraren en andere teamleden bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=108)

De school beschikt over specifieke hulp of ondersteuning voor leraren/ teamleden vanuit …	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
so cluster 4	24%	14%	26%	24%	2%	10%
so cluster 3	31%	13%	24%	19%		13%
so cluster 2	21%	9%	27%	25%	4%	14%
so cluster 1	43%	7%	7%	7%	1%	35%
speciaal basisonderwijs	33%	14%	21%	21%	1%	9%
samenwerkingsverband po	12%	15%	32%	33%	3%	5%
(school)maatschappelijk werk	19%	10%	30%	31%	5%	6%
jeugdgezondheidszorg	13%	18%	31%	29%		10%
jeugd-ggz	19%	19%	28%	19%		16%
overige jeugdhulp	28%	17%	21%	13%		21%
wijkteam	36%	15%	11%	9%	1%	28%

Tabel 3-3 Veranderingen in de beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=106)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4	10%	19%	47%	4%		20%
so cluster 3	12%	11%	45%	4%		27%
so cluster 2	6%	13%	43%	7%	1%	30%
so cluster 1	4%	6%	27%	1%		62%
speciaal basisonderwijs	3%	17%	48%	7%		25%
samenwerkingsverband po	3%	15%	41%	26%		15%
(school)maatschappelijk werk	3%	6%	43%	27%	1%	20%
jeugdgezondheidszorg	1%	7%	57%	14%		22%
jeugd-ggz	3%	8%	53%	8%		27%
overige jeugdhulp	4%	8%	47%	7%		34%
wijkteam	5%	6%	24%	10%	1%	54%

Het oordeel over de kwaliteit van de ondersteuning is in het algemeen tamelijk positief. Ook hier scoort (school)maatschappelijk werk het hoogst. Dit vindt 55% kwalitatief goed of zeer goed, terwijl 47% vindt dat het samenwerkingsverband goede of zeer goede ondersteuning biedt. Bij het speciaal (basis)onderwijs varieert het percentage dat de kwaliteit goed of zeer goed vindt, van 30 (cluster 3) tot 40 (cluster 4), waarbij moet worden aangetekend dat eveneens 30 tot 40% geen oordeel geeft. Rond een op de tien vindt deze onder-

steuning matig of slecht (tabel 3-4). De vraag naar veranderingen in de kwaliteit van de ondersteuning (tabel 3-5) laat weer een positief oordeel zien op het gebied van (school) maatschappelijk werk (22% toename en 9% afname) en het samenwerkingsverband (26% toename en 15% afname). De kwaliteit van de ondersteuning vanuit het speciaal (basis)onderwijs vindt men eerder afgenomen dan toegenomen. Hetzelfde geldt voor de ondersteuning vanuit de overige jeugdhulp.

Tabel 3-4 Kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, vanuit een aantal voorzieningen (n=104)

	slecht	matig	redelijk	goed	zeer goed	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4		12%	20%	35%	5%	29%
so cluster 3		11%	19%	26%	4%	40%
so cluster 2	1%	10%	16%	36%	7%	31%
so cluster 1		6%	6%	9%	2%	78%
speciaal basisonderwijs	3%	9%	16%	29%	4%	39%
samenwerkingsverband po	2%	9%	28%	40%	7%	14%
(school)maatschappelijk werk	1%	9%	16%	44%	11%	19%
jeugdgezondheidszorg	1%	5%	32%	37%	4%	22%
jeugd-ggz	3%	8%	33%	25%	1%	31%
overige jeugdhulp	4%	8%	30%	19%		39%
wijkteam	7%	5%	14%	13%	1%	60%

Tabel 3-5 Veranderingen in de kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, vanuit een aantal voorzieningen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=104)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4	7%	13%	51%	8%		22%
so cluster 3	6%	10%	42%	7%		36%
so cluster 2	4%	14%	38%	8%	2%	34%
so cluster 1	1%	4%	18%	3%		74%
speciaal basisonderwijs	2%	13%	47%	7%		31%
samenwerkingsverband po	2%	13%	42%	23%	3%	17%
(school)maatschappelijk werk	2%	7%	50%	20%	2%	19%
jeugdgezondheidszorg	2%	7%	62%	8%	1%	21%
jeugd-ggz		9%	60%	5%	1%	26%
overige jeugdhulp	1%	12%	46%	4%	1%	37%
wijkteam	3%	7%	27%	9%	1%	54%

3.3 Voortgezet onderwijs

Ook de zorg- en ondersteuningscoördinatoren in het voortgezet onderwijs is gevraagd naar de vormen van ondersteuning die op school kunnen worden ingezet voor de ondersteuning van leraren. Tabel 3-6 toont de resultaten.

Tabel 3-6 Mate waarin verschillende vormen van ondersteuning kunnen worden ingezet voor leraren bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=82)

De school beschikt over specifieke hulp of ondersteuning voor leraren in de vorm van …	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
vaste leerlingenbespreking met ondersteuner(s) van de school	10%	7%	33%	30%	20%	
ondersteuning / coaching door ondersteuners van de school	2%	5%	30%	49%	13%	
zorg(advies)team / ondersteuningsteam van op school	1%	1%	16%	48%	34%	
ondersteuning door (ortho)pedagoog van de school	20%	5%	18%	35%	22%	
ondersteuning door (school)psycholoog van de school	57%	9%	7%	20%	7%	
ondersteuning door gedragsspecialist van de school	30%	11%	9%	39%	10%	1%
ondersteuning door maatschappelijk werker van de school	16%	10%	18%	41%	15%	
inzet van ervaren docent voor begeleiding	5%	12%	39%	32%	11%	1%
co-teaching (docent met andere docent of zorg- of ondersteuningscoördinator)	27%	17%	24%	17%	9%	6%
co-teaching (docent met externe begeleider)	38%	27%	17%	5%	5%	9%
inzet van consulent / specialist / begeleider van het samenwerkingsverband	26%	20%	30%	18%	2%	4%
inzet van consulent / specialist / begeleider vanuit het schoolbestuur	68%	7%	10%	5%	1%	9%
begeleiding vanuit een school- of onderwijsbegeleidingsdienst	55%	21%	12%	5%	1%	6%
inzet van een zelfstandig onderwijsadviseur	65%	13%	10%	6%	6%	

In bijna alle scholen leveren ondersteuners van de school ondersteuning aan leraren; in negen van de tien scholen zijn er vaste leerlingenbesprekingen. Bijna overal is er een zorg(advies)team of ondersteuningsteam op school. In meer dan vier vijfde van de scholen is (school)maatschappelijk werk beschikbaar (84%); in vier vijfde is er ondersteuning door een (ortho)pedagoog en zeven op de tien kunnen beschikken over ondersteuning door een gedragsspecialist. Bijna overal kunnen ervaren docenten ter ondersteuning worden ingezet. In drie kwart van de scholen kan een consulent, specialist of begeleider van het

samenwerkingsverband worden ingezet. Co-teaching van een docent met een andere docent of zorg- of ondersteuningscoördinator komt eveneens in drie kwart van de scholen voor.

Tabel 3-7 geeft een beeld van de beschikbaarheid van medewerkers ter ondersteuning van het voortgezet onderwijs. Scholen kunnen volgens bijna de helft van de respondenten in ruime of zeer ruime mate beschikken over ondersteuning in de vorm van (school)maatschappelijk werk (47%). Ondersteuning vanuit (het voormalige) cluster 4 van het voortgezet speciaal onderwijs is in ruime of zeer ruime mate beschikbaar in 42% van de scholen, terwijl datzelfde in 35% van de scholen geldt voor ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband voortgezet onderwijs. Relatief weinig ondersteuning is er van het praktijkonderwijs (75% niet of gering), de jeugd-ggz (54% niet of gering), overige jeugdhulp (eveneens 54% niet of gering) en het wijkteam (41% niet en 11% gering).

Tabel 3-7 Beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen ter ondersteuning van leraren en andere teamleden bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=82)

De school beschikt over specifieke hulp of ondersteuning voor leraren / teamleden vanuit …	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
vso cluster 4	24%	11%	17%	32%	10%	6%
vso cluster 3	17%	22%	23%	28%	2%	7%
vso cluster 2	20%	23%	30%	15%	4%	9%
vso cluster 1	44%	12%	21%	5%		18%
het praktijkonderwijs	66%	9%	10%	4%	4%	9%
samenwerkingsverband vo	23%	23%	16%	33%	2%	2%
(school)maatschappelijk werk	17%	11%	24%	41%	6%	
jeugdgezondheidszorg	13%	18%	34%	30%	1%	2%
jeugd-ggz	30%	24%	26%	15%	1%	4%
overige jeugdhulp	27%	27%	21%	10%	1%	15%
wijkteam	41%	11%	13%	21%	1%	12%

Tabel 3-8 laat zien dat de ondersteuning vanuit het voortgezet speciaal onderwijs volgens meer respondenten is afgenomen dan toegenomen: 32% afname in de ondersteuning vanuit cluster 4, tegenover 19% toename en 27% afname vanuit cluster 3, tegenover 16% toename. Ook bij de jeugd-ggz en vooral bij de overige jeugdhulp ziet men een afname van de ondersteuning. De ondersteuning door wijkteams is daarentegen toegenomen. Er is ook een toename in de ondersteuning door het samenwerkingsverband (34% toename, tegenover 15% afname) en (school)maatschappelijk werk (28% toename en 13% afname).

Tabel 3-8 Veranderingen in de beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=81)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
vso cluster 4	5%	27%	33%	15%	4%	16%
vso cluster 3	2%	25%	43%	15%	1%	14%
vso cluster 2		17%	62%			21%
vso cluster 1		12%	40%			48%
het praktijkonderwijs	2%	5%	28%	2%		62%
samenwerkingsverband vo	1%	14%	33%	33%	1%	17%
(school)maatschappelijk werk	4%	9%	52%	26%	2%	7%
jeugdgezondheidszorg	1%	12%	60%	16%	1%	9%
jeugd-ggz	5%	15%	48%	11%	2%	19%
overige jeugdhulp	5%	21%	42%	6%		26%
wijkteam	7%	9%	19%	27%	1%	37%

Twee derde van de geënquêteerden vindt de kwaliteit van de ondersteuning vanuit (school)maatschappelijk werk goed of zeer goed. De helft vindt datzelfde van de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband voortgezet onderwijs en van de ondersteuning vanuit jeugdgezondheidszorg. Over de ondersteuning vanuit jeugd-ggz en overige jeugdhulp is een kwart tot een derde niet te spreken. Over de ondersteuning vanuit het voortgezet speciaal onderwijs is men in het algemeen redelijk positief of positief (zie tabel 3-9).

Tabel 3-9 Kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, vanuit een aantal voorzieningen (n=81)

	slecht	matig	redelijk	goed	zeer goed	weet ik niet / n.v.t.
vso cluster 4	4%	7%	21%	35%	10%	23%
vso cluster 3	2%	9%	17%	37%	9%	26%
vso cluster 2	2%	12%	20%	32%	5%	28%
vso cluster 1	4%	5%	12%	17%		62%
het praktijkonderwijs	5%	1%	9%	9%	2%	74%
samenwerkingsverband vo	2%	9%	22%	43%	6%	17%
(school)maatschappelijk werk	1%	7%	14%	54%	12%	11%
jeugdgezondheidszorg	4%	9%	28%	46%	6%	7%
jeugd-ggz	11%	19%	26%	17%	4%	23%
overige jeugdhulp	10%	15%	31%	11%	1%	32%
wijkteam	11%	10%	17%	20%	1%	41%

Ook bij de vraag naar veranderingen in de kwaliteit van de ondersteuning scoren het van (school)maatschappelijk werk (29% toename en 5% afname) en het samenwerkingsverband (42% toename en 8% afname) gunstig (zie tabel 3-10). Ook bij de jeugdgezondheidszorg en het wijkteam ziet men eerder een verbetering dan een afname van de kwaliteit. Bij de jeugd-ggz en de overige jeugdhulp is het omgekeerde het geval. Bij de ondersteuning vanuit het voortgezet speciaal onderwijs is er over het geheel genomen geen duidelijke toe- of afname in de kwaliteit geconstateerd.

Tabel 3-10 Veranderingen in de kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, vanuit een aantal voorzieningen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=80)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
vso cluster 4	5%	15%	34%	23%	1%	23%
vso cluster 3	1%	11%	45%	21%		21%
vso cluster 2	1%	10%	55%	8%		26%
vso cluster 1	1%	4%	36%	1%		58%
het praktijkonderwijs	4%		24%	3%		70%
samenwerkingsverband vo		8%	38%	41%	1%	13%
(school)maatschappelijk werk	1%	4%	54%	28%	1%	13%
jeugdgezondheidszorg	1%	5%	69%	16%		9%
jeugd-ggz	5%	14%	48%	10%		24%
overige jeugdhulp	5%	15%	45%	5%		30%
wijkteam	4%	9%	24%	20%	1%	43%

3.4 Speciaal basisonderwijs

In de meeste scholen voor speciaal basisonderwijs kunnen leerkrachten ruimschoots beschikken over ondersteuning van en coaching door de intern begeleider. Ook is er meestal ondersteuning van een zorgteam op school. De beschikbaarheid van ondersteuning vanuit een zorgteam, zorgadviesteam of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband is wisselend. Dat geldt ook voor ondersteuning door een (ortho)pedagoog, (school) psycholoog, gedragsspecialist en maatschappelijk werker. In een aantal scholen kunnen ervaren leraren worden ingezet voor begeleiding van leerkrachten. Of co-teaching wordt ingezet, varieert van school tot school. Begeleiding van een zelfstandig adviseur komt het minst voor. Ook begeleiders vanuit een schoolbegeleidingsdienst of vanuit het schoolbestuur worden verhoudingsgewijs weinig ingezet (zie tabel 3-11).

Tabel 3-11 Mate waarin verschillende vormen van ondersteuning kunnen worden ingezet voor leraren bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=43)

De school beschikt over specifieke hulp of ondersteuning voor leraren in de vorm van …	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
vaste leerlingenbespreking met intern begeleider / zorgcoördinator			2%	58%	40%	
ondersteuning / coaching door intern begeleider / zorgcoördinator		5%	19%	56%	21%	
zorgteam op school	2%		7%	58%	33%	
zorg(advies)team / ondersteuningsteam van samenwerkingsverband po	9%	14%	23%	37%	16%	
ondersteuning door (ortho)pedagoog van de school	16%	5%	23%	42%	14%	
ondersteuning door (school)psycholoog van de school	40%	7%	16%	28%	9%	
ondersteuning door gedragsspecialist van de school	21%	5%	28%	30%	14%	2%
ondersteuning door maatschappelijk werker van de school	14%	14%	33%	28%	12%	
inzet van ervaren leraar voor begeleiding	7%	21%	37%	21%	14%	
co-teaching (leraar met andere leraar of intern begeleider / zorgcoördinator)	21%	23%	33%	19%	5%	
co-teaching (leraar met externe begeleider)	35%	23%	23%	16%	2%	
inzet van consulent / specialist / begeleider vanuit het schoolbestuur	47%	16%	21%	12%	2%	2%
begeleiding vanuit een school- of onderwijsbegeleidingsdienst	40%	26%	19%	12%	2%	2%
inzet van een zelfstandig onderwijsadviseur	65%	21%	5%	5%	5%	

Uit de antwoorden op de vraag naar beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen ter ondersteuning van leraren en andere teamleden bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, blijkt dat maatschappelijk werkers het meest beschikbaar zijn (zie tabel 3-12).

De beschikbaarheid van ondersteuning uit cluster 2, 3 en 4 van het speciaal onderwijs is volgens bijna een kwart van de respondenten afgenomen (zie tabel 3-13). Ook bij (school) maatschappelijk werk en jeugdgezondheidszorg ziet men vaker een afname dan een toename. Bij twee derde is dit gelijk gebleven. De beschikbaarheid van medewerkers van overige jeugdhulp is eveneens afgenomen, terwijl ondersteuning uit wijkteams is toegenomen.

Tabel 3-12 Beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen ter ondersteuning van leraren en andere teamleden bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=43)

De school beschikt over specifieke hulp of ondersteuning voor leraren / teamleden vanuit …	niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
so cluster 4	14%	26%	35%	14%	5%	7%
so cluster 3	14%	23%	37%	9%	5%	12%
so cluster 2	9%	16%	44%	9%	2%	19%
so cluster 1	35%	7%	19%	5%		35%
(school)maatschappelijk werk	9%	16%	28%	30%	12%	5%
jeugdgezondheidszorg	14%	23%	28%	21%		14%
jeugd-ggz	16%	26%	26%	14%	2%	16%
overige jeugdhulp	14%	26%	21%	16%		23%
wijkteam	16%	23%	33%	7%	2%	19%

Tabel 3-13 Veranderingen in de beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=43)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4	7%	16%	51%	16%		9%
so cluster 3	2%	21%	54%	9%		14%
so cluster 2	2%	21%	56%	5%		16%
so cluster 1			40%			60%
(school)maatschappelijk werk	7%	16%	60%	2%	2%	12%
jeugdgezondheidszorg	2%	12%	65%	5%		16%
jeugd-ggz	2%	14%	49%	12%		23%
overige jeugdhulp	5%	12%	47%	5%	2%	30%
wijkteam	2%	5%	37%	19%		37%

Over de kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften die wordt geleverd door medewerkers van een aantal (externe) voorzieningen, is men doorgaans tamelijk positief tot positief. Het meest kritisch is men over jeugdgezondheidszorg en overige jeugdhulp (zie tabel 3-14). In het algemeen vindt men dat de kwaliteit gelijk is gebleven sinds de start van passend onderwijs. Het aandeel dat een afname van kwaliteit ziet, is relatief groot bij jeugd-ggz en overige jeugdhulp (zie tabel 3-15).

Tabel 3-14 Kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, vanuit een aantal voorzieningen (n=43)

	slecht	matig	redelijk	goed	zeer goed	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4		5%	28%	37%	5%	26%
so cluster 3		2%	30%	30%	7%	30%
so cluster 2		2%	35%	23%	7%	33%
so cluster 1		2%	7%	9%	2%	79%
(school)maatschappelijk werk		5%	26%	49%	12%	9%
jeugdgezondheidszorg	2%	12%	35%	33%		19%
jeugd-ggz		12%	42%	21%	2%	23%
overige jeugdhulp	2%	16%	28%	16%		37%
wijkteam	2%	5%	42%	12%	2%	37%

Tabel 3-15 Veranderingen in de kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, vanuit een aantal voorzieningen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=42)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
so cluster 4	2%	10%	64%	10%		14%
so cluster 3		10%	57%	7%		26%
so cluster 2		7%	60%	7%		26%
so cluster 1	2%	5%	29%			64%
(school)maatschappelijk werk	2%	10%	71%	2%	2%	12%
jeugdgezondheidszorg		10%	69%			21%
jeugd-ggz		17%	48%	7%		29%
overige jeugdhulp	2%	12%	38%	7%	2%	38%
wijkteam	2%	7%	31%	21%		38%

3.5 Speciaal en voortgezet speciaal onderwijs

Ook in het (voortgezet) speciaal onderwijs is er (volgens de zorg- en ondersteuningscoördinatoren) relatief veel ondersteuning beschikbaar van de zorg- of ondersteuningscoördinator, evenals ondersteuning door een zorg(advies)team of ondersteuningsteam op school (zie tabel 3-16). Vaak is er ook ondersteuning van een (ortho)pedagoog en/of gedragsspecialist. De ondersteuning door een zorg(advies)team of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband varieert, net als ondersteuning door een (school)psycholoog en door een maatschappelijk werker en de inzet van een medewerker van een voorziening voor arbeidstoeleiding. Meestal kan een ervaren leraar worden ingezet voor de begeleiding. Het werken met co-teaching varieert van school tot school. Begeleiders vanuit een schoolbegeleidingsdienst of vanuit het schoolbestuur en zelfstandig onderwijsadviseurs

worden relatief weinig ingezet. Cluster 3 heeft vaker de beschikking over een maatschappelijk werker, (school)psycholoog, begeleiding vanuit een school- of onderwijsbegeleidingsdienst of door een zelfstandig onderwijsadviseur. Cluster 4 beschikt vaker over een (ortho)pedagoog.

Tabel 3-16 Mate waarin verschillende vormen van ondersteuning kunnen worden ingezet voor leraren bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=76)

De school beschikt over specifieke hulp of ondersteuning voor leraren in de vorm van …		niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
vaste leerlingenbespreking met zorg- of ondersteuningscoördinator	cl. 3 cl. 4		2% 3%	2% 6%	51% 39%	44% 52%	
ondersteuning / coaching door zorg- of ondersteuningscoördinator	cl. 3 cl. 4		7%	14% 15%	56% 46%	23% 39%	
zorg(advies)team / ondersteuningsteam op school	cl. 3 cl. 4	5% 3%	2% 3%	2% 9%	49% 33%	42% 52%	
zorg(advies)team / ondersteuningsteam van samenwerkingsverband po (alleen so)	cl. 3 cl. 4	6%	24% 38%	35%	6% 25%	12% 25%	17% 13%
ondersteuning door (ortho)pedagoog van de school	cl. 3 cl. 4	21% 6%	7% 3%	2% 3%	40% 49%	26% 39%	5%
ondersteuning door (school)psycholoog van de school	cl. 3 cl. 4	21% 49%	5% 3%	9% 3%	35% 36%	28% 6%	2% 3%
ondersteuning door gedragsspecialist van de school	cl. 3 cl. 4	14% 6%	12% 12%	21% 9%	28% 36%	26% 30%	 6%
ondersteuning door maatschappelijk werker van de school	cl. 3 cl. 4	14% 49%	12% 12%	30% 6%	33% 18%	12% 12%	 3%
inzet van ervaren leraar voor begeleiding	cl. 3 cl. 4	2%	14% 15%	33% 24%	37% 39%	14% 21%	
co-teaching (leraar met andere leraar of intern begeleider / zorg- of ondersteuningscoördinator)	cl. 3 cl. 4	19% 15%	21% 24%	30% 30%	16% 15%	12% 15%	2%
co-teaching (leraar met externe begeleider)	cl. 3 cl. 4	35% 30%	21% 30%	28% 33%	12% 3%	2% 3%	2%
inzet van consulent / specialist / begeleider vanuit het schoolbestuur	cl. 3 cl. 4	47% 49%	21% 33%	19% 6%	7% 6%	5%	2% 6%
begeleiding vanuit een school- of onderwijsbegeleidingsdienst	cl. 3 cl. 4	28% 55%	30% 24%	28% 6%	12% 6%	2% 3%	 6%
inzet van een zelfstandig onderwijsadviseur	cl. 3 cl. 4	27% 54%	14% 21%	28% 6%	 12%	2%	9% 6%
inzet van een medewerker van een voorziening voor arbeidstoeleiding (alleen vso)	cl. 3 cl. 4	19% 32%	39% 12%	4% 20%	23% 12%	8% 16%	8% 8%

Een kwart van de scholen voor (v)so kan voor de ondersteuning van leraren en andere teamleden in ruime of zeer ruime mate beschikken over medewerkers van (school)maatschappelijk werk. De overige voorzieningen worden minder vaak genoemd. Er is relatief weinig ondersteuning beschikbaar vanuit andere scholen voor (v)so (zie tabel 3-17).

Tabel 3-17 Beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen ter ondersteuning van leraren en andere teamleden bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften (n=75)

De school beschikt over specifieke hulp of ondersteuning voor leraren / teamleden vanuit …		niet	in geringe mate	in enige mate	in ruime mate	in zeer ruime mate	weet ik niet
(v)so cluster 4	cl. 3 cl. 4	33%	14%	21%	2%		30%
(v)so cluster 3	cl. 3 cl. 4	16%	13%		13%		59%
(v)so cluster 2	cl. 3 cl. 4	30% 16%	16% 13%	19% 6%	5%		30% 66%
(v)so cluster 1	cl. 3 cl. 4	33% 25%	19% 3%	9% 3%	7%		33% 69%
(school)maatschappelijk werk	cl. 3 cl. 4	12% 28%	16% 9%	28% 13%	28% 16%	12% 13%	5% 22%
jeugdgezondheidszorg	cl. 3 cl. 4	9% 25%	19%	42% 34%	14% 9%	5% 6%	12% 25%
jeugd-ggz	cl. 3 cl. 4	19% 19%	16% 22%	28% 28%	12% 6%	9%	26% 16%
overige jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	16% 19%	19% 19%	33% 38%	9% 3%	6%	23% 16%
wijkteam	cl. 3 cl. 4	28% 19%	12% 16%	30% 34%	9%	6%	21% 25%

Tabel 3-18 Veranderingen in de beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=74)

		sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
(v)so cluster 4	cl. 3 cl. 4	5%	5%	41%	7%		43%
(v)so cluster 3	cl. 3 cl. 4	3%	3%	22%			72%
(v)so cluster 2	cl. 3 cl. 4	2% 3%	5%	45% 19%	2% 3%		45% 75%
(v)so cluster 1	cl. 3 cl. 4	2% 3%	7%	48% 19%			43% 78%
(school)maatschappelijk werk	cl. 3 cl. 4	10% 16%	7% 9%	62% 41%	5% 3%		17% 31%
jeugdgezondheidszorg	cl. 3 cl. 4	10% 9%	10% 13%	60% 56%			21% 22%
jeugd-ggz	cl. 3 cl. 4	7% 6%	7% 31%	52% 44%	2% 3%		31% 16%
overige jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	7% 13%	25%	52% 47%	5%		36% 16%
wijkteam	cl. 3 cl. 4	12% 6%	19%	36% 25%	14% 22%		38% 28%

Over veranderingen in de beschikbaarheid van die ondersteuning kan de meerderheid dan ook geen oordeel geven (zie tabel 3-18). Bij (school)maatschappelijk werk, jeugdgezondheidszorg en overige jeugdhulp ziet een vijfde van de respondenten een achteruitgang in beschikbaarheid; bij jeugd-ggz is dat een kwart.

Vooral de kwaliteit van (school)maatschappelijk werk krijgt een goede beoordeling: de helft vindt dit goed of zeer goed (zie tabel 3-19). Bijna een derde vindt de kwaliteit van de ondersteuning door jeugdgezondheidszorg goed of zeer goed; daar staat tegenover dat rond een zesde deze slecht of matig vindt. Kritisch is men vooral over jeugd-ggz, overige jeugdhulp en wijkteams: een vijfde vindt dat deze slecht of matig ondersteunen. Over de ondersteuning vanuit het (v)so heeft de meerderheid geen oordeel.

Tabel 3-19 Kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, vanuit een aantal voorzieningen (n=73)

		slecht	matig	redelijk	goed	zeer goed	weet ik niet / n.v.t.
(v)so cluster 4	cl. 3 cl. 4	7%	7%	17%	15		54%
(v)so cluster 3	cl. 3 cl. 4	3%		3%	13%		81%
(v)so cluster 2	cl. 3 cl. 4	2% 3%	2%	12% 9%	22% 3%		61% 84%
(v)so cluster 1	cl. 3 cl. 4	2% 3%	2% 3%	12%	17%	2%	63% 94%
(school)maatschappelijk werk	cl. 3 cl. 4	2% 3%	7% 3%	15% 9%	49% 34%	12%	15% 50%
jeugdgezondheidszorg	cl. 3 cl. 4	5% 6%	7% 16%	37% 25%	27% 28%	5%	20% 25%
jeugd-ggz	cl. 3 cl. 4	5% 3%	12% 22%	34% 22%	22% 31%		27% 22%
overige jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	7% 3%	7% 22%	37% 25%	15% 25%		34% 25%
wijkteam	cl. 3 cl. 4	17% 3%	2% 19%	37% 28%	10% 22%		34% 28%

Vooral bij jeugd-ggz en overige jeugdhulp ziet een niet onaanzienlijke groep dat de kwaliteit van de ondersteuning achteruit is gegaan. Dat is vooral het geval in cluster 4 (zie tabel 3-20).

Tabel 3-20 Veranderingen in de kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, vanuit een aantal voorzieningen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=73)

		sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
(v)so cluster 4	cl. 3 cl. 4	2%	7%	32%	5%		54%
(v)so cluster 3	cl. 3 cl. 4			 22%			 78%
(v)so cluster 2	cl. 3 cl. 4			42% 19%	2%		56% 81%
(v)so cluster 1	cl. 3 cl. 4	 3%		44% 19%			56% 78%
(school)maatschappelijk werk	cl. 3 cl. 4	2% 3%	10% 6%	56% 50%	7% 3%		24% 38%
jeugdgezondheidszorg	cl. 3 cl. 4	5% 3%	5% 13%	66% 59%			24% 25%
jeugd-ggz	cl. 3 cl. 4	5% 3%	7% 25%	54% 43%	2% 3%		32% 25%
overige jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	5% 3%	 28%	56% 41%	2% 3%		37% 25%
wijkteam	cl. 3 cl. 4	10% 3%	 19%	39% 38%	10% 13%		42% 28%

4. Overige externe ondersteuning en samenwerking

4.1 Inleiding

In dit onderdeel wordt verslag gedaan van de antwoorden op de vragen over overige ondersteuning door en voorzieningen in het samenwerkingsverband en vragen over samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp. Deze vragen zijn

4.2 Basisonderwijs

Bijna de helft van de intern begeleiders geeft aan dat het samenwerkingsverband primair onderwijs goede diagnostische ondersteuning biedt op het gebied van leerlingenzorg (zie tabel 4-1). Daar staat tegenover dat een op de drie vindt dat dit niet het geval is. Rond de helft vindt dat het samenwerkingsverband waar nodig goede ondersteuning voor leerkrachten biedt bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften. Ook hier oordeelt een derde negatief. Ook vindt een derde dat het samenwerkingsverband niet voldoende (eigen) bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen heeft. Een even grote groep vindt dat dit wel het geval is.

Tabel 4-1 Overige ondersteuning door en voorzieningen in het samenwerkingsverband (n=104)

	zeer mee oneens	mee oneens	niet eens/ niet oneens	mee eens	zeer mee eens	weet ik niet
Het samenwerkingsverband po biedt onze school goede diagnostische ondersteuning op het gebied van leerlingenzorg	10%	25%	15%	38%	8%	4%
Het samenwerkingsverband po biedt onze school waar nodig goede ondersteuning voor leerkrachten bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften	7%	26%	17%	42%	6%	2%
Het samenwerkingsverband po heeft waar nodig voldoende (eigen) bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen op mijn school	14%	20%	25%	28%	4%	9%

Uit tabel 4-2 blijkt dat de hierboven beschreven voorzieningen sinds de invoering van passend onderwijs volgens meer respondenten zijn verminderd dan dat er een toename is geweest. Diagnostische ondersteuning is volgens 28% verminderd en volgens 15% toegenomen. Ondersteuning voor leerkrachten is volgens 34% verminderd en volgens 19% toegenomen en er zijn volgens 30% minder bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen, terwijl dergelijke voorzieningen volgens 12% zijn toegenomen.

Tabel 4-2 Veranderingen in ondersteuning door en voorzieningen in het samenwerkingsverband, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=104)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
Diagnostische ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband po op het gebied van leerlingenzorg	9%	19%	43%	15%		13%
Ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband po voor leerkrachten bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften	7%	27%	35%	19%		13%
Bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen	8%	22%	38%	11%	1%	20%

De antwoorden op de vragen naar de samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp laten geen eenduidig beeld zien (tabel 4-3). Terwijl een kwart vindt dat (speciale) onderwijszorg op school en jeugdhulp voor leerlingen goed op elkaar afgestemd zijn, vindt een derde dat dit niet zo is. Bijna een derde is van mening dat het zorg(advies)team of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband goed samenwerkt met jeugdhulp, terwijl een vijfde vindt dat dit niet het geval is. Een kwart geeft aan dat aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners snel wordt ingezet. Daar staat tegenover dat ruim een derde aangeeft dat dit niet het geval is. Bijna een derde geeft aan dat waar nodig goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp beschikbaar is, terwijl dat volgens ruim een kwart niet het geval is.

Tabel 4-3 Samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp (n=104)

	zeer mee oneens	mee oneens	niet eens / niet oneens	mee eens	zeer mee eens	weet ik niet / n.v.t.
(Speciale) onderwijszorg op onze school en jeugdhulp voor leerlingen zijn goed op elkaar afgestemd	4%	29%	36%	22%	3%	7%
Het zorgteam van de school werkt goed samen met de jeugdhulp	2%	11%	29%	40%	9%	10%
Het zorg(advies)team / ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband po werkt goed samen met jeugdhulp	2%	17%	24%	26%	4%	27%
Aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners wordt snel ingezet	9%	28%	21%	24%	2%	16%
Er is waar nodig goede diagnostische expertise beschikbaar vanuit de jeugdhulp	7%	20%	24%	30%	1%	18%

De antwoorden op de vraag of het zorgteam van de school goed samenwerkt met de jeugdhulp, zijn wel overwegend positief: de helft vindt dat dit het geval is, tegenover een op de zeven die negatief oordeelt.

Tabel 4-4, tot besluit van dit onderdeel, heeft betrekking op veranderingen die de respondenten hebben gezien in de hierboven beschreven samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp. Op het gebied van afstemming tussen zorg op school en jeugdhulp en tussen het zorg(advies)team of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband en jeugdhulp lijkt er per saldo niet veel te zijn veranderd. In de samenwerking tussen het zorgteam van de school en jeugdhulp lijkt enige verbetering te zijn opgetreden: een op de vijf vindt dat deze is toegenomen, terwijl een op de acht vindt dat deze is verminderd. Minder positief is men over de snelheid van de inzet van aanvullende hulp door externe jeugdpartners (volgens 29% verminderd) en over de beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit jeugdhulp (volgens 24% verminderd).

Tabel 4-4 Veranderingen in samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=104)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
Afstemming van (speciale) onderwijszorg op onze school en jeugdhulp voor leerlingen	1%	16%	45%	16%		21%
Samenwerking tussen het zorgteam van de school en jeugdhulp	2%	10%	45%	18%	2%	23%
Samenwerking tussen het zorg(advies) team / ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband po en jeugdhulp	2%	12%	38%	14%		34%
Snelheid van inzet van aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners	7%	22%	37%	13%		22%
Beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp	5%	19%	41%	8%		27%

4.3 Voortgezet onderwijs

Over de overige ondersteuning door en voorzieningen in het samenwerkingsverband voor voortgezet onderwijs zijn de meningen verdeeld, zoals uit tabel 4-5 blijkt. Twee vijfde van de respondenten is van mening dat het samenwerkingsverband goede diagnostische ondersteuning op het gebied van leerlingenzorg geeft, terwijl eveneens twee vijfde vindt dat dit niet het geval is. Hetzelfde geldt voor het oordeel over bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen in het samenwerkingsverband. Bij de vraag naar de ondersteuning die het samenwerkingsverband aan docenten biedt bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, is een kwart positief en twee vijfde negatief. Hier overwegen dus de negatieve oordelen.

Tabel 4-5 Overige ondersteuning door en voorzieningen in het samenwerkingsverband (n=80)

	zeer mee oneens	mee oneens	niet eens / niet oneens	mee eens	zeer mee eens	weet ik niet
Het samenwerkingsverband vo biedt onze school goede diagnostische ondersteuning op het gebied van leerlingenzorg	10%	30%	18%	34%	5%	4%
Het samenwerkingsverband vo biedt onze school waar nodig goede ondersteuning voor docenten bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften	14%	28%	30%	25%	1%	3%
Het samenwerkingsverband vo heeft waar nodig voldoende (eigen) bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen op mijn school	8%	34%	15%	36%	5%	3%

Ook bij de vragen naar veranderingen in de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband sinds de start van passend onderwijs houden de positieve en negatieve antwoorden elkaar in evenwicht. Dit met uitzondering van de bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen: die zijn volgens ruim een derde verminderd en volgens een op de zeven toegenomen (zie tabel 4-6).

Tabel 4-6 Veranderingen in ondersteuning door en voorzieningen in het samenwerkingsverband, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=80)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
Diagnostische ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband vo op het gebied van leerlingenzorg	8%	14%	36%	21%		21%
Ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband vo voor docenten bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften	8%	10%	48%	18%	1%	16%
Bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen	13%	23%	36%	14%		15%

Twee vijfde van de zorg- of ondersteuningscoördinatoren is van mening dat (speciale) onderwijszorg op school en jeugdhulp goed op elkaar zijn afgestemd. Een bijna even grote groep is daar echter minder positief over (tabel 4-7). Ook bij de vraag of er, waar nodig, goede diagnostische expertise beschikbaar is vanuit de jeugdhulp, houden positieve en negatieve meningen elkaar in evenwicht. Over de vraag of het zorg(advies)team of ondersteuningsteam van de school goed samenwerkt met de jeugdhulp, is de meerderheid positief: twee derde vindt dat dit het geval is. De negatieve stemming overheerst echter als wordt gevraagd naar de snelheid van inzet van aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners.

Tabel 4-7 Samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp (n=80)

	zeer mee oneens	mee oneens	niet eens / niet oneens	mee eens	zeer mee eens	weet ik niet / n.v.t.
(Speciale) onderwijszorg op onze school en jeugdhulp voor leerlingen zijn goed op elkaar afgestemd	8%	29%	24%	39%	1%	
Het zorg(advies)team of ondersteuningsteam van de school werkt goed samen met de jeugdhulp		16%	20%	55%	9%	
Aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners wordt snel ingezet	14%	31%	29%	21%	5%	
Er is waar nodig goede diagnostische expertise beschikbaar vanuit de jeugdhulp	10%	25%	25%	36%	1%	3%

Twee vijfde van de respondenten vindt dat de snelheid van inzet van aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners is verminderd sinds de start van passend onderwijs (tabel 4-8). Een kwart vindt dat er sindsdien minder diagnostische expertise vanuit jeugdhulp beschikbaar is. Op de beide overige punten is geen duidelijke conclusie mogelijk. Hier ziet de een een verbetering, de ander een verslechtering en rond de helft geen verandering.

Tabel 4-8 Veranderingen in samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=80)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
Afstemming van (speciale) onderwijszorg op onze school en jeugdhulp voor leerlingen	9%	16%	43%	25%		8%
Samenwerking tussen het zorg(advies)team of ondersteuningsteam van de school en jeugdhulp	4%	15%	50%	25%		6%
Snelheid van inzet van aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners	11%	30%	34%	18%		8%
Beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp	6%	20%	54%	6%		14%

4.4 Speciaal basisonderwijs

De meerderheid van de respondenten vindt dat het zorgteam op school goed samenwerkt met de jeugdhulp (zie tabel 4-9). Over de vraag of het zorg(advies)team of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband goed samenwerkt met jeugdhulp, zijn de meningen verdeeld. Dat geldt ook voor de vraag of (speciale) onderwijszorg op school en jeugdhulp voor leerlingen goed op elkaar afgestemd zijn en voor de vraag of er waar nodig goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp beschikbaar is. Over de snelheid waarmee aanvullende hulp door jeugdhulppartners wordt ingezet, is men kritisch. De helft vindt dat dit niet het geval is, terwijl een vijfde vindt dat de hulp wel snel wordt ingezet.

Tabel 4-9 Samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp (n=42)

	zeer mee oneens	mee oneens	niet eens / niet oneens	mee eens	zeer mee eens	weet ik niet / n.v.t.
(Speciale) onderwijszorg op onze school en jeugdhulp voor leerlingen zijn goed op elkaar afgestemd	5%	33%	29%	26%	5%	2%
Het zorgteam op school werkt goed samen met de jeugdhulp		21%	14%	50%	14%	
Het zorg(advies)team / ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband po werkt goed samen met jeugdhulp	5%	14%	17%	24%	2%	38%
Aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners wordt snel ingezet	14%	36%	24%	19%		7%
Er is waar nodig goede diagnostische expertise beschikbaar vanuit de jeugdhulp	7%	26%	31%	26%		10%

Tabel 4-10 Veranderingen in samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=41)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
Afstemming van (speciale) onderwijszorg op onze school en jeugdhulp voor leerlingen	7%	15%	56%	20%		2%
Samenwerking tussen het zorgteam op school en jeugdhulp	2%	17%	54%	24%		2%
Samenwerking tussen het zorg(advies)team / ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband po en jeugdhulp	5%	12%	39%	10%	2%	32%
Snelheid van inzet van aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners	7%	32%	34%	15%		12%
Beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp	7%	24%	46%	5%		17%

De snelheid van inzet van aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners is volgens twee vijfde van de respondenten verminderd sinds de invoering van passend onderwijs (zie tabel 4-10). De beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp is volgens een derde verminderd.

4.5 Speciaal en voortgezet speciaal onderwijs

Ook in het (v)so is de meerderheid van de respondenten van mening dat het zorgteam op school goed samenwerkt met de jeugdhulp (zie tabel 4-11). Ook hier zijn de meningen verdeeld over de vraag of (speciale) onderwijszorg op school en jeugdhulp voor leerlingen goed op elkaar afgestemd zijn. In cluster 4 oordeelt men daar gunstiger over dan in cluster 3. Dit geldt ook voor het oordeel over de snelheid waarmee aanvullende hulp door jeugdhulppartners wordt ingezet: ruim een derde vindt deze inzet niet snel, terwijl ruim een kwart dat juist wel vindt en cluster 4 is hierover wat positiever dan cluster 3. Over de beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp is men positiever: twee vijfde vindt dit het geval, terwijl een vijfde dat niet vindt. Ook hierover is men in cluster 4 positiever dan in cluster 3.

Tabel 4-11 Samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp (n=71)

		zeer mee oneens	mee oneens	niet eens / niet oneens	mee eens	zeer mee eens	weet ik niet / n.v.t.
(Speciale) onderwijszorg op onze school en jeugdhulp voor leerlingen zijn goed op elkaar afgestemd	cl. 3 cl. 4	3% 3%	23% 25%	36% 13%	21% 47%	10% 13%	8%
Het zorgteam op school werkt goed samen met de jeugdhulp	cl. 3 cl. 4		10% 13%	26% 16%	49% 47%	10% 25%	5%
Het zorgadviesteam / ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband po werkt goed samen met jeugdhulp (alleen so)	cl. 3 cl. 4		7% 25%	14%	7% 38%	7%	64% 38%
Aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners wordt snel ingezet	cl. 3 cl. 4	3% 3%	33% 34%	36% 22%	15% 25%	5% 9%	8% 6%
Er is waar nodig goede diagnostische expertise beschikbaar vanuit de jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	3%	21% 16%	28% 31%	28% 31%	5% 13%	15% 9%

Sinds de start van passend onderwijs vinden relatief veel betrokkenen dat de snelheid van inzet van aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners is afgenomen (een derde), dat er minder afstemming van (speciale) onderwijszorg op hun school en jeugdhulp voor leerlingen is (een kwart) en dat de beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp is afgenomen (een kwart). Daar staat tegenover dat er iets meer samenwerking wordt gemeld tussen het zorgadviesteam of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband primair onderwijs en jeugdhulp (zie tabel 4-12). In cluster 4 is het oordeel

gemiddeld negatiever dan in cluster 3 over de ontwikkeling in de afstemming van (speciale) onderwijszorg op school en jeugdhulp voor leerlingen, over samenwerking tussen het zorgteam op school en jeugdhulp, over de snelheid van inzet van aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners en over de beschikbaarheid van diagnostische expertise vanuit jeugdhulp.

Tabel 4-12 Veranderingen in samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=71)

		sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
Afstemming van (speciale) onderwijszorg op onze school en jeugdhulp voor leerlingen	cl. 3 cl. 4	3% 3%	5% 38%	59% 44%	15% 9%	 3%	18% 3%
Samenwerking tussen het zorgteam op school en jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	 3%	3% 28%	69% 53%	10% 13%		18% 3%
Samenwerking tussen het zorgadviesteam / ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband po en jeugdhulp (alleen so)	cl. 3 cl. 4		 13%	29% 25%	14% 13%		57% 50%
Snelheid van inzet van aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners	cl. 3 cl. 4	5% 6%	13% 44%	56% 34%	5% 6%	3%	18% 9%
Beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	5% 3%	8% 34%	64% 53%	5% 3%		18% 6%

5. Overige voorzieningen en onderwijs-arrangementen

5.1 Inleiding

Tot besluit van de enquête zijn vragen gesteld over een aantal andere voorzieningen in de school, bovenschoolse voorzieningen en onderwijsarrangementen in samenwerking met het speciaal basisonderwijs of het speciaal onderwijs. Daarbij is zowel gevraagd naar de beschikbaarheid, als naar de behoefte aan deze voorzieningen en arrangementen. Bovendien is gevraagd naar veranderingen die zich in de beschikbaarheid hebben voorgedaan sinds de invoering van passend onderwijs.

5.2 Basisonderwijs

De intern begeleiders is verzocht van een aantal voorzieningen en onderwijsarrangementen voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften aan te geven of deze nodig en (voldoende) beschikbaar zijn (zie tabel 5-1).

Onderwijsarrangementen met cluster 2, 3 en 4 van het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs zijn volgens een kwart tot een derde in voldoende mate beschikbaar. Een kwart tot bijna twee vijfde heeft wel behoefte aan dergelijke arrangementen, maar geeft aan dat deze er niet of in onvoldoende mate zijn. Dat geldt vooral voor arrangementen met het speciaal basisonderwijs (38%) en met cluster 4 van het speciaal onderwijs (37%). De meerderheid vindt speciale klassen niet nodig: 57% vindt een speciale klas in de school (zoals een structuur- of trajectklas) niet nodig en 65% vindt een autismeklas niet nodig. Bijna een kwart heeft wel behoefte aan een speciale klas in de school of een autismeklas met ondersteuning vanuit jeugd-ggz of andere jeugdhulp, terwijl deze er nu niet is. Daarnaast geeft een klein percentage aan dat een dergelijke klas er wel is, maar dat de capaciteit onvoldoende is (respectievelijk 6 en 4%).

Er is relatief veel behoefte aan voorzieningen voor kortdurende opvang en observatie die er nu niet of niet in voldoende mate zijn: in de school (38%), in het samenwerkingsverband primair onderwijs (36%) of in de vorm van een andere bovenschoolse voorziening voor kortdurende opvang en ondersteuning (35%). Ook is er bij bijna een derde van de intern begeleiders behoefte aan (uitbreiding van) een crisisvoorziening of -interventie (30%).

Tabel 5-1 Beschikbaarheid van voorzieningen en onderwijsarrangementen voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften (n=104)

	niet beschik-baar en niet nodig	niet beschik-baar, wel nodig	beschik-baar, maar onvol-doende	voldoende beschik-baar	weet ik niet
Speciale klas in de school (bijv. structuur- of trajectklas)	57%	23%	6%	8%	7%
Autismeklas, met ondersteuning vanuit jeugd-ggz of andere jeugd-hulp	65%	22%	4%	2%	7%
Onderwijsarrangement met so cluster 4	22%	24%	13%	30%	11%
Onderwijsarrangement met so cluster 3	34%	12%	12%	26%	17%
Onderwijsarrangement met so cluster 2	25%	9%	17%	27%	22%
Onderwijsarrangement met so cluster 1	34%	2%	7%	14%	43%
Onderwijsarrangement met sbo	18%	20%	18%	32%	12%
Voorziening voor kortdurende op-vang en observatie in de school	35%	26%	12%	11%	17%
Voorziening voor kortdurende op-vang en observatie in het samen-werkingsverband po	22%	22%	14%	20%	21%
Andere bovenschoolse voorzie-ning(en) voor kortdurende opvang en ondersteuning	24%	30%	5%	13%	29%
Arrangementen voor herintegratie van thuiszitters	35%	11%	5%	9%	41%
Crisisvoorziening of -interventie	23%	16%	14%	12%	35%

Bij de vragen naar veranderingen in de beschikbaarheid van voorzieningen of onderwijsarrangementen sinds de komst van passend onderwijs (tabel 5-2), wordt veel gebruik gemaakt van de antwoordmogelijkheid ‘weet niet / niet van toepassing’ (twee vijfde tot drie kwart). Uit de overige antwoorden blijkt dat er weinig is toegenomen en dat er vooral een afname is in onderwijsarrangementen met cluster 4 (22%), cluster 2 (22%), cluster 3 (20%) en het speciaal basisonderwijs.

Tabel 5-2 Veranderingen in de beschikbaarheid van voorzieningen of onderwijsarrangementen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=103)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
Speciale klas in de school (bijv. structuur- of trajectklas)	1%	8%	26%	1%	1%	63%
Autismeklas, met ondersteuning vanuit jeugd-ggz of andere jeugdhulp		9%	28%			63%
Onderwijsarrangement met so cluster 4	5%	17%	35%	4%		39%
Onderwijsarrangement met so cluster 3	4%	16%	30%	3%	1%	47%
Onderwijsarrangement met so cluster 2	4%	18%	29%	2%	1%	46%
Onderwijsarrangement met so cluster 1	1%	8%	24%	1%	1%	65%
Onderwijsarrangement met sbo	3%	17%	38%	4%		39%
Voorziening voor kortdurende opvang en observatie in de school	1%	10%	28%	4%	1%	56%
Voorziening voor kortdurende opvang en observatie in het samenwerkingsverband po	2%	10%	28%	6%	2%	52%
Andere bovenschoolse voorziening(en) voor kortdurende opvang en ondersteuning	3%	9%	28%	6%		54%
Arrangementen voor herintegratie van thuiszitters		6%	17%	5%		72%
Crisisvoorziening of -interventie		7%	18%	9%		66%

5.3 Voortgezet onderwijs

Ook aan de zorg- en ondersteuningscoördinatoren in het voortgezet onderwijs zijn de vragen voorgelegd naar de behoefte aan en beschikbaarheid van een aantal voorzieningen en onderwijsarrangementen voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften (zie tabel 5-3).

Onderwijsarrangementen met cluster 2, 3 en 4 van het voortgezet speciaal onderwijs zijn volgens een ongeveer een derde van de respondenten in voldoende mate beschikbaar. Twee vijfde geeft aan dat arrangementen met cluster 4 niet beschikbaar en wel nodig (21%) of onvoldoende beschikbaar zijn (20%). Ruim een kwart vindt dat er (meer) arrangementen met cluster 3 moeten zijn (volgens 13% niet beschikbaar en wel nodig, volgens 15% onvoldoende beschikbaar). Twee derde vindt autismeklassen niet nodig. Er is wel enige behoefte aan een speciale klas in de school: een derde vindt dat deze er zou moeten komen of dat de capaciteit zou moeten worden uitgebreid. Nog meer dan in het basisonderwijs is er behoefte aan voorzieningen voor kortdurende opvang en observatie die er nu

niet of niet in voldoende mate zijn: in de school (44%), in het samenwerkingsverband (opdc nieuwe stijl) (49%) of in de vorm van een andere bovenschoolse voorziening voor kortdurende opvang en ondersteuning (voorheen Rebound, Op de rails, Herstart) (55%). Voorzieningen voor kortdurende opvang en ondersteuning zijn volgens ongeveer een derde van de respondenten voldoende beschikbaar. Ook is er veel behoefte aan (meer) arrangementen voor herintegratie van thuiszitters (64%) en aan een crisisvoorziening of -interventie (56%). Dergelijke arrangementen voor herintegratie zijn slechts in 16% van de gevallen voldoende beschikbaar, terwijl een crisisvoorziening of -interventie in 15% van de gevallen voldoende beschikbaar is.

Tabel 5-3 Beschikbaarheid van voorzieningen en onderwijsarrangementen voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften (n=80)

	niet beschikbaar en niet nodig	niet beschikbaar, wel nodig	beschikbaar, maar onvoldoende	voldoende beschikbaar	weet ik niet
Speciale klas in de school (bijv. structuur- of trajectklas)	33%	23%	10%	34%	3%
Autismeklas, met ondersteuning vanuit jeugd-ggz of andere jeugdhulp	65%	20%	6%	3%	6%
Onderwijsarrangement met vso cluster 4	18%	21%	20%	35%	6%
Onderwijsarrangement met vso cluster 3	28%	13%	15%	31%	14%
Onderwijsarrangement met vso cluster 2	33%	5%	10%	33%	20%
Onderwijsarrangement met vso cluster 1	43%	5%	5%	19%	29%
Onderwijsarrangement met praktijkonderwijs	40%	8%	4%	23%	26%
Voorziening voor kortdurende opvang en observatie in de school	15%	29%	15%	33%	9%
Voorziening voor kortdurende opvang en observatie in het samenwerkingsverband (opdc nieuwe stijl)	14%	24%	25%	29%	9%
Andere bovenschoolse voorziening(en) (voorheen Rebound, Op de rails, Herstart)	8%	26%	29%	30%	8%
Arrangementen voor herintegratie van thuiszitters	9%	36%	28%	16%	11%
Crisisvoorziening of -interventie	16%	28%	28%	15%	14%

Uit de antwoorden op de vragen naar veranderingen in het aanbod sinds de invoering van passend onderwijs (zie tabel 5-4) blijkt dat er een toename is in het aantal scholen met een speciale klas in de school, zoals een structuur- of trajectklas (bij 26% toegenomen). Wat autismeklassen en onderwijsarrangementen met cluster 3 en 4 betreft, lijken er geen

grote veranderingen te zijn opgetreden. Er is wel een afname in de onderwijsarrangementen met cluster 2 (16% afname, tegenover 6% toename). Het aantal voorzieningen voor kortdurende opvang en observatie in de school is iets toegenomen, maar daar staat een duidelijke terugloop in bovenschoolse voorzieningen tegenover: 31% meldt een vermindering van voorzieningen voor kortdurende opvang en observatie in het samenwerkingsverband en 42% meldt een vermindering van andere bovenschoolse voorzieningen (voorheen Rebound, Op de rails of Herstart). ook bij de arrangementen voor herintegratie van thuiszitters en in de crisisvoorzieningen of -interventies is er eerder een afname dan een toename te melden.

Tabel 5-4 Veranderingen in de beschikbaarheid van voorzieningen of onderwijsarrangementen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=80)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
Speciale klas in de school (bijv. structuur- of trajectklas)	1%	9%	24%	21%	5%	40%
Autismeklas, met ondersteuning vanuit jeugd-ggz of andere jeugdhulp	1%	5%	24%	5%		65%
Onderwijsarrangement met vso cluster 4	8%	10%	33%	15%	4%	31%
Onderwijsarrangement met vso cluster 3	6%	9%	35%	13%		38%
Onderwijsarrangement met vso cluster 2	5%	11%	34%	6%		44%
Onderwijsarrangement met vso cluster 1	1%	8%	29%	3%		60%
Onderwijsarrangement met praktijkonderwijs		1%	26%	5%		68%
Voorziening voor kortdurende opvang en observatie in de school	3%	11%	24%	20%	4%	39%
Voorziening voor kortdurende opvang en observatie in het samenwerkingsverband (opdc nieuwe stijl)	8%	23%	28%	9%		34%
Andere bovenschoolse voorziening(en) (voorheen Rebound, Op de rails, Herstart)	18%	24%	29%	9%		21%
Arrangementen voor herintegratie van thuiszitters	10%	14%	29%	15%		33%
Crisisvoorziening of -interventie	9%	13%	29%	4%		46%

5.4 Speciaal basisonderwijs

In het speciaal basisonderwijs vindt de meerderheid van de intern begeleiders het niet nodig dat er op hun school een speciale klas, zoals een structuurklas, of een autismeklas is (zie tabel 5-5). Dat er onderwijsarrangementen met het speciaal onderwijs zijn – en dan vooral met cluster 3 en 4 – vindt men belangrijker. Dergelijke arrangementen met cluster 4 zijn niet beschikbaar en wel nodig of onvoldoende beschikbaar volgens 44% van de respondenten. Bij cluster 3 is dat het geval volgens 31%. Ook aan arrangementen voor herintegratie van thuiszitters bestaat meer behoefte (37%). Dat geldt nog sterker voor een crisisvoorziening of -interventie: volgens 37% is deze niet beschikbaar en wel nodig en volgens 24% is deze er wel, maar onvoldoende. Zes van de tien intern begeleiders hebben dus behoefte aan een crisisvoorziening of -interventie die nu ontbreekt of aan uitbreiding van de voorziening die er momenteel is.

Tabel 5-5 Beschikbaarheid van voorzieningen en onderwijsarrangementen voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften (n=41)

	niet beschikbaar en niet nodig	niet beschikbaar, wel nodig	beschikbaar, maar onvoldoende	voldoende beschikbaar	weet ik niet
Speciale klas in de school	54%	15%	2%	17%	12%
Autismeklas, met ondersteuning vanuit jeugd-ggz of andere jeugdhulp	61%	20%		2%	17%
Onderwijsarrangement met so cluster 4	20%	32%	12%	27%	10%
Onderwijsarrangement met so cluster 3	24%	24%	7%	27%	17%
Onderwijsarrangement met so cluster 2	34%	12%	5%	32%	17%
Onderwijsarrangement met so cluster 1	37%	7%	2%	12%	41%
Arrangementen voor herintegratie van thuiszitters	29%	32%	5%	17%	17%
Crisisvoorziening of -interventie	17%	37%	24%	17%	5%

Sinds de start van passend onderwijs zien relatief veel intern begeleiders in het speciaal basisonderwijs een afname in de beschikbaarheid van onderwijsarrangementen met cluster 4 (25%), 3 (22%) en 2 (17%), terwijl daar slechts een beperkte groep tegenover staat die een toename ziet (respectievelijk 10, 10 en 7%). Ook bij de arrangementen voor herintegratie van thuiszitters en de crisisvoorziening of -interventie zijn er meer intern begeleiders die een afname zien dan intern begeleiders die een toename zien (zie tabel 5-6).

Tabel 5-6 Veranderingen in de beschikbaarheid van voorzieningen of onderwijsarrangementen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=41)

	sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
Speciale klas in de school		5%	49%	7%		39%
Autismeklas, met ondersteuning vanuit jeugd-ggz of andere jeugdhulp		5%	37%	5%		54%
Onderwijsarrangement met so cluster 4	5%	20%	54%	10%		12%
Onderwijsarrangement met so cluster 3	5%	17%	44%	10%		24%
Onderwijsarrangement met so cluster 2	2%	15%	46%	7%		29%
Onderwijsarrangement met so cluster 1	2%	5%	29%	2%		61%
Arrangementen voor herintegratie van thuiszitters		12%	32%	5%		51%
Crisisvoorziening of -interventie	2%	17%	37%	7%		37%

5.5 Speciaal en voortgezet speciaal onderwijs

Tabel 5-7 toont de resultaten van de vragen naar de beschikbaarheid van voorzieningen en onderwijsarrangementen voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften in scholen voor speciaal en voortgezet speciaal onderwijs, cluster 3 en 4.

Uit de antwoorden blijkt dat er vooral behoefte is aan combinatieprogramma's onderwijs en jeugdzorg die er nog niet zijn of aan uitbreiding van bestaande programma's (60% in vso cluster 3 en 50% in vso cluster 4). Ook is er behoefte aan (meer) arrangementen voor herintegratie van thuiszitters (41% in cluster 3 en 47% in cluster 4) en aan een (uitbreiding van een) crisisvoorziening of -interventie (eveneens 41% in cluster 3 en 47% in cluster 4). Bij de vragen naar onderwijsarrangementen met (andere scholen voor) (voortgezet) speciaal onderwijs hebben veel respondenten aangegeven dat ze daarover geen mening hebben. Op dit punt kunnen dus geen conclusies worden getrokken. Op het gebied van de behoefte aan (meer) speciale klassen is het beeld wisselend. In cluster 3 vindt ruim een kwart dat speciale klassen wel nodig zijn, maar niet of onvoldoende beschikbaar zijn. Ruim een derde vindt dat deze wel in voldoende mate beschikbaar zijn. In cluster 4 vindt bijna de helft dat er voldoende voorzien is in speciale klassen, terwijl een op de vijf vindt dat deze voorziening niet beschikbaar is maar wel nodig, of onvoldoende beschikbaar is.

Tabel 5-7 Beschikbaarheid van voorzieningen en onderwijsarrangementen voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften (n=71)

		niet beschikbaar en niet nodig	niet beschikbaar, wel nodig	beschik-baar, maar on-vol-doende	voldoende beschik-baar	weet ik niet
Speciale klas in de school	cl. 3 cl. 4	18% 16%	18% 6%	10% 13%	36% 47%	18% 19%
Autismeklas, met ondersteu-ning vanuit jeugd-ggz of an-dere jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	36% 34%	18% 6%	5% 9%	18% 31%	23% 19%
Onderwijsarrangement met (v)so cluster 4	cl. 3 cl. 4	15%	18%	10%	8%	49%
Onderwijsarrangement met (v)so cluster 3	cl. 3 cl. 4	19%	9%		3%	69%
Onderwijsarrangement met (v)so cluster 2	cl. 3 cl. 4	23% 19%	6%	5%	10% 3%	62% 72%
Onderwijsarrangement met (v)so cluster 1	cl. 3 cl. 4	21% 25%		3%	15%	62% 75%
Arrangementen voor herinte-gratie van thuiszitters	cl. 3 cl. 4	10% 6%	15% 31%	26% 16%	15% 34%	33% 13%
Crisisvoorziening of -interventie	cl. 3 cl. 4	5% 3%	26% 16%	15% 31%	26% 38%	28% 13%
Combinatieprogramma's on-derwijs en jeugdzorg (vso)	cl. 3 cl. 4		32% 21%	28% 29%	12% 46%	28% 4%
Programma's gericht op ar-beidstoeleiding (vso)	cl. 3 cl. 4		12% 8%	24% 33%	44% 50%	20% 8%

Tabel 5-8 is het resultaat van de vraag naar ontwikkelingen in de beschikbaarheid van voorzieningen en arrangementen sinds passend onderwijs van start is gegaan. Veel respondenten hebben hier gebruik gemaakt van de antwoordmogelijkheid 'weet niet / niet van toepassing'. Dat bemoeilijkt het trekken van conclusies. Dat is met name het geval bij de vragen naar onderwijsarrangementen met het (voortgezet) speciaal onderwijs.

Waar men wel een antwoord op de vraag heeft gegeven, lijkt de beschikbaarheid doorgaans gelijk te zijn gebleven, of houden vermindering en toename elkaar in evenwicht. Een toename wordt vooral gemeld bij de beschikbaarheid van arrangementen voor herintegratie van thuiszitters in cluster 4, die volgens bijna een derde van de respondenten in dat cluster 4 is toegenomen, en bij programma's gericht op arbeidstoeleiding in het voortgezet onderwijs cluster 3, waar een vijfde een toename meldt. Ook wordt enige toename gemeld van de beschikbaarheid van speciale klassen in de school en van de autismeklas met ondersteuning vanuit jeugd-ggz of andere jeugdhulp. In cluster 4 wordt vaker een toename van speciale klassen in de school gemeld dan in cluster 3.

Tabel 5-8 Veranderingen in de beschikbaarheid van voorzieningen of onderwijsarrangementen, sinds de invoering van passend onderwijs (in 2014) (n=71)

		sterk verminderd	verminderd	gelijk gebleven	toegenomen	sterk toegenomen	weet ik niet / n.v.t.
Speciale klas in de school	cl. 3 cl. 4		3% 6%	44% 41%	8% 19%	3%	44% 34%
Autismeklas, met ondersteuning vanuit jeugd-ggz of andere jeugdhulp	cl. 3 cl. 4	3%	3% 3%	39% 44%	18% 13%	3%	39% 38%
Onderwijsarrangement met (v)so cluster 4	cl. 3 cl. 4		3%	28%	13%	3%	54%
Onderwijsarrangement met (v)so cluster 3	cl. 3 cl. 4		3%	9%	3%		84%
Onderwijsarrangement met (v)so cluster 2	cl. 3 cl. 4			33% 6%	3% 6%		64% 88%
Onderwijsarrangement met (v)so cluster 1	cl. 3 cl. 4			31% 6%			69% 94%
Arrangementen voor herintegratie van thuiszitters	cl. 3 cl. 4	3%	3% 13%	31% 31%	13% 31%	3%	51% 22%
Crisisvoorziening of -interventie	cl. 3 cl. 4	3%	3% 19%	49% 38%	8% 19%	3%	41% 19%
Combinatieprogramma's onderwijs en jeugdzorg (vso)	cl. 3 cl. 4	4% 4%	8% 13%	36% 50%	12% 17%	4%	40% 13%
Programma's gericht op arbeidstoeleiding (vso)	cl. 3 cl. 4		4% 21%	48% 42%	20% 25%		28% 13%

6. Verschillen tussen schoolsoorten

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk maken we op een aantal punten een vergelijking tussen antwoorden van de respondenten uit de vier onderscheiden schoolsoorten. Daarbij gaat het om antwoorden op vragen waarbij antwoordschalen zijn gebruikt. Per item is de gemiddelde score berekend, op een schaal van 1 tot 5. De scores 'weet ik niet / niet van toepassing' zijn bij het berekenen van de gemiddelden buiten beschouwing gelaten.

6.2 Ondersteuningsaanbod voor leerlingen

Tabel 6-1 geeft een overzicht van de ondersteuning die scholen volgens de intern begeleider, zorg- of ondersteuningscoördinator kunnen bieden aan leerlingen met problemen of beperkingen. Welke ondersteuning zij kunnen bieden is in hoofdstuk 2 beschreven. Hier richten we ons vooral op de overeenkomsten en verschillen tussen schoolsoorten. Zoals eerder aangegeven, is de lijst met problemen en beperkingen gebaseerd op het 'zorgprofiel', dat in verschillende metingen van het PRIMA- en COOL-cohortonderzoek is gebruikt en dat tevens wordt ingezet in het deelonderzoek 'school-klas-leerling' van de evaluatie passend onderwijs.

In tabel 6-1 valt in positieve zin op dat men over de gehele linie goede steun zegt te kunnen bieden aan leerlingen met adhd/add en aan leerlingen met autisme en verwante stoornissen.

Ook leerlingen met achterstanden in taal/lezen en/of rekenen kunnen doorgaans goed ondersteund worden, al blijft het voortgezet onderwijs daarin achter bij het basisonderwijs, het sbo en het (v)so. Ook met dyslexie en dyscalculie kunnen scholen volgens de respondenten in het algemeen goed overweg, al blijft het (voortgezet) speciaal onderwijs daarin iets achter. Faalangst en gebrek aan weerbaarheid vormen, afgaand op de mening van de intern begeleiders en de zorg- of ondersteuningscoördinatoren, eveneens geen grote problemen voor scholen. Visuele en auditieve handicaps doen dat vaak wel, waarbij opvalt dat het voortgezet onderwijs daar beter op lijkt te zijn ingesteld dan de andere schoolsoorten. Alleen cluster 3 scoort bij visuele beperkingen even hoog als het voortgezet onderwijs. Cluster 4 scoort opvallend laag bij beide typen beperkingen.

Ernstige verstandelijke beperkingen en Downsyndroom stuiten op grote moeilijkheden in het regulier onderwijs, het speciaal basisonderwijs en cluster 4 van het (v)so, terwijl het regulier onderwijs ook moeite heeft met leerlingen met agressief gedrag.

Bij elk item zijn de verschillen tussen schoolsoorten significant ($p<.001$). De proportie verklaarde variantie per item (E^2) varieert van .07 (faalangst) tot .65 (ernstige verstandelijke beperking).

Tabel 6-1 Mate waarin de school ondersteuning kan bieden aan leerlingen met problemen of beperkingen; gemiddelde scores (schaal van 1-5)

De school kan ondersteuning bieden aan leerlingen met …	bao	vo	sbo	(v)so-3	(v)so-4	totaal
visuele handicap (blind/slechtziend)	2.1	2.8	1.9	2.8	1.4	2.3
auditieve handicap (doof/slechthorend)	2.6	3.3	2.3	2.8	1.5	2.7
spraak-/taalstoornis	3.3	3.2	3.4	3.5	2.3	3.2
motorische handicap	3.1	3.6	3.1	3.6	2.0	3.2
overige fysieke beperking (bijv. chronische ziekte, epilepsie, astma)	3.3	3.8	3.3	3.9	2.4	3.4
lichte verstandelijke beperking	2.9	1.9	4.3	4.7	3.0	3.1
ernstige verstandelijke beperking	1.5	1.1	2.1	4.3	1.3	1.9
Downsyndroom	2.1	1.2	2.1	4.3	1.3	2.1
adhd/add	3.9	4.1	4.6	4.5	4.7	4.2
autisme of verwante stoornis	3.8	4.1	4.4	4.5	4.8	4.2
opstandig of antisociaal gedrag (odd)	2.7	2.9	3.3	3.1	4.5	3.1
agressief gedrag	2.4	2.4	3.1	3.0	4.4	2.8
achterstand in taal/lezen	4.3	3.6	4.7	4.6	3.9	4.2
achterstand in rekenen	4.3	3.6	4.7	4.5	3.9	4.2
dyslexie	4.3	4.2	4.5	3.1	3.5	4.0
dyscalculie	3.7	3.6	4.1	3.1	3.3	3.6
depressieve klachten	2.7	3.2	3.3	3.2	3.9	3.1
een angststoornis / fobie	2.8	3.1	3.5	3.4	3.9	3.2
faalangst	3.8	3.9	4.4	4.1	4.1	4.0
gebrek aan weerbaarheid	3.8	3.8	4.4	4.4	4.2	4.0
hoogbegaafdheid	4.0	3.0	2.6	1.5	2.4	3.0

Toelichting: 1=niet, 2=in geringe mate, 3=in enige mate, 4=in hoge mate, 5=in zeer hoge mate

De vragen naar de beschikbare voorzieningen laten een beeld zien dat in grote lijnen tussen de schoolsoorten overeenstemt (zie tabel 6-2). Programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid en op preventie van gedragsproblemen worden relatief veel ingezet en in het speciaal basisonderwijs en cluster 4 is er bovendien veel aandacht voor de aanpak van gedragsproblemen. Anti-pestprogramma's worden verhoudingsgewijs veel genoemd en ook schoolmaatschappelijk werk is tamelijk ruim beschikbaar, met uitzondering van de beschikbaarheid in cluster 4. Het voortgezet onderwijs scoort verhoudingsgewijs laag op preventie en aanpak van gedragsproblemen en hoger op faalangsttraining en huiswerkbegeleiding. Het (v)so cluster 3 heeft meer aanbod aan logopedie en therapieën en programma's voor leerlingen die moeilijk leren of lichamelijke of zintuiglijke beperkingen hebben, en heeft vaker aangepaste werk- en instructieruimtes. In het basisonderwijs is er verhoudingsgewijs veel aan ondersteuning voor zeer begaafde leerlingen beschikbaar.

Tabel 6-2 Mate waarin de school gebruik kan maken van mogelijkheden voor directe ondersteuning van leerlingen; gemiddelde scores (schaal van 1-5)

	bao	vo	sbo	(v)so-3	(v)so-4
vormen van remediale hulp	2.8	3.2	2.9	3.3	2.7
ondersteuningsprogramma's voor zeer begaafde leerlingen	3.3	2.3	---	---	---
ondersteuningsprogramma's voor moeilijk lerende leerlingen	3.1	2.3	3.1	4.3	2.3
aangepaste werk- en instructieruimtes	2.6	2.6	3.1	3.9	3.1
(extra) ondersteuning bij onderwijs aan leerlingen met lichamelijke / zintuiglijke beperkingen	2.1	2.6	2.3	3.7	1.5
programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid	3.6	3.2	4.1	4.0	3.8
programma's of methodieken die zich richten op de preventie van gedragsproblemen	3.4	2.6	4.2	3.7	4.1
programma's of methodieken die zich richten op de aanpak van gedragsproblemen	3.2	2.6	4.0	3.6	4.1
faalangsttraining	2.3	3.6	2.9	2.9	2.6
sociale-vaardigheidstraining	2.7	3.5	3.4	3.9	3.7
(extra) huiswerkbegeleiding	1.6	3.6	---	---	---
anti-pestprogramma	3.2	3.4	3.6	3.1	3.5
logopedie	2.6	1.3	4.1	4.4	2.3
ergotherapie	1.9	1.0	2.1	3.6	1.3
fysiotherapie	2.1	1.0	3.3	3.9	1.6
speltherapie	1.7	1.0	2.2	3.0	1.7
(school)maatschappelijk werk	3.2	3.8	3.6	3.9	2.6
opvoedingshulp voor ouders / gezinnen	2.9	2.6	3.0	3.1	2.7
overige lichte en preventieve jeugdhulp	2.9	2.7	2.9	3.0	3.2

Toelichting: 1=niet, 2=in geringe mate, 3=in enige mate, 4=in ruime mate, 5=in zeer ruime mate

Tabel 6-3 geeft een indruk van de beschikbaarheid van (externe) ondersteuning voor leerlingen. Er is enige ondersteuning vanuit cluster 2, 3 en 4 van het (voortgezet) speciaal onderwijs beschikbaar voor het regulier onderwijs en het speciaal basisonderwijs. Daarnaast is redelijk ruim voorzien in (school)maatschappelijk werk en – voor het basisonderwijs en voortgezet onderwijs – ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband. Ook is jeugdgezondheidszorg redelijk ruimschoots voorhanden, met name in het voortgezet onderwijs. Grote verschillen tussen schoolsoorten komen niet naar voren uit de tabel, behalve het gegeven dat het (v)so weinig ondersteuning vanuit andere clusters krijgt.

Tabel 6-3 Beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen voor de directe ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften; gemiddelde scores (schaal van 1-5)

	bao	vo	sbo	(v)so-3	(v)so-4
(v)so cluster 4	2.9	3.1	2.7	2.2	---
(v)so cluster 3	2.6	3.0	2.9	---	1.8
(v)so cluster 2	2.9	2.9	2.6	2.1	1.4
(v)so cluster 1	2.0	2.1	1.9	2.1	1.1
speciaal basisonderwijs	2.8	---	---	---	---
samenwerkingsverband po / vo	3.4	3.7	---	---	---
(school)maatschappelijk werk	3.4	3.7	3.4	3.7	2.7
jeugdgezondheidszorg	3.3	3.6	3.1	3.3	3.2
jeugd-ggz	3.0	2.9	3.2	3.1	3.1
overige jeugdhulp	2.8	2.8	3.1	3.0	3.2
wijkteam	2.5	2.8	3.1	2.8	2.9
voorzieningen voor arbeidstoeleiding	---	---	---	3.9	3.4

Toelichting: 1=niet beschikbaar, 2=gering, 3=enigszins, 4=ruim, 5=zeer ruim

Tabel 6-4 Kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, vanuit een aantal voorzieningen; gemiddelde scores (schaal van 1-5)

	bao	vo	sbo	(v)so-3	(v)so-4
(v)so cluster 4	3.4	3.8	3.4	3.0	---
(v)so cluster 3	3.4	3.7	3.7	---	3.0
(v)so cluster 2	3.5	3.5	3.5	3.4	2.3
(v)so cluster 1	3.3	3.3	3.5	3.5	1.7
speciaal basisonderwijs	3.3	---	---	---	---
samenwerkingsverband po / vo	3.5	3.7	---	---	---
(school)maatschappelijk werk	3.7	4.0	3.9	3.8	3.4
jeugdgezondheidszorg	3.6	3.6	3.4	3.4	3.0
jeugd-ggz	3.4	3.2	3.2	3.1	3.0
overige jeugdhulp	3.1	3.1	3.0	2.8	2.9
wijkteam	3.1	3.1	3.1	2.7	3.0
voorzieningen voor arbeidstoeleiding	---	---	---	3.4	3.4

Toelichting: 1=slecht, 2=matig, 3=redelijk, 4=goed, 5=zeer goed

Tabel 6-4 geeft de gemiddelden bij de beoordeling van de kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften. De ondersteuning vanuit het (voortgezet) speciaal onderwijs, het speciaal basisonderwijs en het samenwerkingsverband wordt gemiddeld genomen als redelijk tot goed beoordeeld. Het (school)maatschappelijk werk krijgt de hoogste waardering en ook de jeugdgezondheidszorg scoort tamelijk positief. De jeugd-ggz, overige jeugdhulp en wijkteams scoren rond het midden van de schaal.

6.3 Ondersteuningsaanbod voor medewerkers

Tabel 6-5 heeft betrekking op de ondersteuning van leraren bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften.

Tabel 6-5 Mate waarin verschillende vormen van ondersteuning kunnen worden ingezet voor leraren bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften; gemiddelde scores (schaal van 1-5)

De school beschikt over specifieke hulp of ondersteuning voor leraren in de vorm van ...	bao	vo	sbo	(v)so-3	(v)so-4
vaste leerlingenbespreking met intern begeleider / zorg- of ondersteuningscoördinator	4.3	3.4	4.4	4.4	4.4
ondersteuning / coaching door intern begeleider / zorg- of ondersteuningscoördinator	3.9	3.7	3.9	4.0	4.2
zorgteam op school (bao) / zorg(advies)team / ondersteuningsteam op school	3.5	4.1	4.2	4.2	4.3
zorg(advies)team / ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband	3.4	---	3.4	2.9	3.4
ondersteuning door (ortho)pedagoog van de school	2.7	3.4	3.3	3.4	4.1
ondersteuning door (school)psycholoog van de school	1.8	2.1	2.6	3.5	2.5
ondersteuning door gedragsspecialist van de school	2.6	2.9	3.1	3.4	3.8
ondersteuning door maatschappelijk werker van de school	3.0	3.3	3.1	3.2	2.3
inzet van ervaren leraar voor begeleiding	2.8	3.3	3.1	3.5	3.7
co-teaching (leraar met andere leraar of intern begeleider / zorg- of ondersteuningscoördinator)	2.6	2.6	2.6	2.8	2.9
co-teaching (leraar met externe begeleider)	2.3	2.0	2.3	2.2	2.2
inzet van consulent / specialist / begeleider van het samenwerkingsverband po / vo	3.0	2.5	---	---	---
inzet van consulent / specialist / begeleider vanuit het schoolbestuur	2.1	1.5	2.1	2.0	1.7
begeleiding vanuit een school- of onderwijsbegeleidingsdienst	2.6	1.7	2.1	2.3	1.7
inzet van een zelfstandig onderwijsadviseur	1.7	1.6	1.6	1.9	1.7
inzet van een medewerker van een voorziening voor arbeidstoeleiding (vso)	---	---	---	2.6	2.7

Toelichting: 1=niet, 2=in geringe mate, 3=in enige mate, 4=in ruime mate, 5=in zeer ruime mate

Leraren kunnen vooral ondersteuning krijgen van intern begeleiders, zorg- of ondersteuningscoördinatoren, waarbij het voortgezet onderwijs gemiddeld iets lager scoort dan de overige schoolsoorten, en van het zorgteam of zorgadviesteam op school. Dat laatste is minder het geval in het basisonderwijs. Ook is er in het basisonderwijs minder inzet van

een (ortho)pedagoog van de school. In het (voortgezet) speciaal onderwijs is er meer ondersteuning van een gedragsspecialist en/of (school)psycholoog van de school en worden vaker ervaren leraren ingezet voor begeleiding. Co-teaching is niet wijdverbreid en schoolbegeleiders vanuit schoolbestuur of onderwijsbegeleidingsdienst of zelfstandig onderwijsadviseurs worden relatief weinig ingezet, met name in het voortgezet onderwijs (zie tabel 6-5).

Tabel 6-6 bevestigt wat al eerder is beschreven. Er zijn geen grote verschillen tussen de schoolsoorten op het gebied van de door de respondenten aangegeven beschikbaarheid van ondersteuners vanuit een aantal externe voorzieningen. Dit met uitzondering van de geringere beschikbaarheid in het (v)so vanuit andere clusters.

Tabel 6-6 Beschikbaarheid van medewerkers van een aantal voorzieningen ter ondersteuning van leraren en andere teamleden bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften; gemiddelde scores (schaal van 1-5)

De school beschikt over specifieke hulp of ondersteuning voor leraren / teamleden vanuit …	bao	vo	sbo	(v)so-3	(v)so-4
(v)so cluster 4	2.6	2.9	2.7	1.9	---
(v)so cluster 3	2.4	2.8	2.6	---	2.2
(v)so cluster 2	2.8	2.6	2.7	2.0	1.7
(v)so cluster 1	1.7	1.8	1.9	1.9	1.3
speciaal basisonderwijs /praktijkonderwijs	2.4	1.6	---	---	---
samenwerkingsverband po / vo	3.0	2.7	---	---	---
(school)maatschappelijk werk	2.9	3.1	3.2	3.1	2.7
jeugdgezondheidszorg	2.8	2.9	2.7	2.8	2.6
jeugd-ggz	2.5	2.3	2.5	2.4	2.6
overige jeugdhulp	2.3	2.2	2.5	2.5	2.5
wijkteam	2.0	2.2	2.5	2.3	2.5

Toelichting: 1=niet, 2=in geringe mate, 3=in enige mate, 4=in ruime mate, 5=in zeer ruime mate

De kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school vanuit externe voorzieningen wordt in het algemeen als redelijk tot goed bestempeld (zie tabel 6-7). Dat geldt voor ondersteuning uit het (v)so, speciaal basisonderwijs, praktijkonderwijs, het samenwerkingsverband, (school)maatschappelijk werk en jeugdgezondheidszorg. Jeugd-ggz, overige jeugdhulp en wijkteams worden kwalitatief als redelijk gewaardeerd. Verschillen in oordelen tussen schoolsoorten zijn klein.

Tabel 6-7 Kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden op school, vanuit een aantal voorzieningen; gemiddelde scores (schaal van 1-5)

	bao	vo	sbo	(v)so-3	(v)so-4
(v)so cluster 4	3.5	3.5	3.6	2.8	---
(v)so cluster 3	3.4	3.6	3.6	---	3.3
(v)so cluster 2	3.5	3.3	3.5	3.4	2.8
(v)so cluster 1	3.3	3.1	3.6	3.4	1.5
speciaal basisonderwijs /praktijkonderwijs	3.4	3.1	---	---	---
samenwerkingsverband po / vo	3.5	3.5	---	---	---
(school)maatschappelijk werk	3.7	3.8	3.7	3.7	3.5
jeugdgezondheidszorg	3.5	3.5	3.2	3.2	3.0
jeugd-ggz	3.2	2.8	3.2	3.0	3.0
overige jeugdhulp	3.1	2.7	2.9	2.9	3.0
wijkteam	2.9	2.8	3.1	2.6	3.0

Toelichting: 1=slecht, 2=matig, 3=redelijk, 4=goed, 5=zeer goed

6.4 Overige voorzieningen

Ook bij de waardering van de samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp treden geen grote verschillen tussen schoolsoorten op (zie tabel 6-8). De gemiddelde scores liggen rond het midden van de schaal. Het zorgteam of zorgadviesteam van de school wordt gemiddeld iets positiever gewaardeerd, terwijl de snelheid waarmee aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners wordt ingezet, iets lager scoort. Op het gebied van de beschikbaarheid van diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp scoort het (v)so iets positiever dan de overige schoolsoorten, waarbij het speciaal basisonderwijs de laagste waardering geeft.

Tabel 6-8 Samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp; gemiddelde scores (schaal van 1-5)

	bao	vo	sbo	(v)so-3	(v)so-4
(Speciale) onderwijszorg op onze school en jeugdhulp voor leerlingen zijn goed op elkaar afgestemd	2.9	3.0	2.9	3.1	3.4
Het zorgteam (bao) / zorg(advies)team of ondersteuningsteam van de school werkt goed samen met de jeugdhulp	3.5	3.6	3.6	3.6	3.8
Het zorg(advies)team / ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband po werkt goed samen met jeugdhulp	3.2	---	3.1	3.4	3.2
Aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners wordt snel ingezet	2.8	2.7	2.5	2.9	3.0
Er is waar nodig goede diagnostische expertise beschikbaar vanuit de jeugdhulp	3.0	2.9	2.8	3.2	3.5

Toelichting: 1=zeer mee oneens, 2=mee oneens, 3=niet eens / niet oneens, 4=mee eens, 5=zeer mee eens

7. Samengestelde variabelen

7.1 Inleiding

Tot besluit van de analyses is nagegaan in hoeverre afzonderlijke items in vragenblokken konden worden geclusterd in samengestelde variabelen. In paragraaf 7.2 wordt een overzicht gegeven van de samengestelde variabelen en in paragraaf 7.3 worden verschillen in gemiddelde scores tussen schoolsoorten gepresenteerd.

7.2 Samengestelde variabelen

Voor vragenblokken waarbij gebruik is gemaakt van antwoordschalen (hier met scores van 1 tot 5), is nagegaan of er onderliggende schalen konden worden onderscheiden. Daarbij is gebruik gemaakt van principale componentenanalyse met Varimax-rotatie, gevolgd door betrouwbaarheidsanalyse, waarbij Cronbachs alpha-coëfficiënt is berekend. Vervolgens is per samengestelde variabele de gemiddelde score berekend. Bij het berekenen van die gemiddelden zijn de antwoorden 'weet ik niet / niet van toepassing' buiten beschouwing gelaten, aangezien deze buiten de antwoordschaal vallen. Gezien afwijkingen tussen de vragenlijsten voor verschillende schoolsoorten, is niet gestreefd naar samengestelde variabelen die voor alle schoolsoorten in het onderzoek gelijk zijn. De analyses zijn voor het merendeel afzonderlijk uitgevoerd, waarbij respectievelijk het regulier onderwijs (bao en vo) en het speciaal onderwijs (sbo, so en vso) zijn samengenomen. De vraag in hoeverre de school ondersteuning kan bieden aan leerlingen met verschillende typen extra ondersteuningsbehoeften, vormt hierop een uitzondering. Hierop is een analyse uitgevoerd waarbij de data van de verschillende schoolsoorten zijn samengevoegd.

Ondersteuning aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften

De eerste inhoudelijke vraag in de enquête betreft de mate waarin de school ondersteuning kan bieden aan leerlingen met bepaalde typen problemen en beperkingen. De respondenten is een lijst met 21 problemen, handicaps en beperkingen voorgelegd, met de vraag op een schaal van 1 tot 5 aan te geven in welke mate de school een leerling met dergelijke problematiek ondersteuning kan geven. Factoranalyse op een samengevoegd bestand met de data van basisonderwijs, speciaal basisonderwijs, (voortgezet) speciaal onderwijs en voortgezet onderwijs leidde na verwijdering van het item 'hoogbegaafdheid' tot vijf factoren met een hoge betrouwbaarheid: lichamelijke beperking, verstandelijke beperking, gedragsproblemen, leerproblemen, sociaalemotionele problemen (tabel 7-1). De betrouwbaarheidscoëfficiënten (Cronbachs α) zijn hoog, met waarden die variëren van .80 tot .87.

Tabel 7-1 Mogelijkheden voor directe ondersteuning van leerlingen – samengestelde variabelen (bao, sbo, so, vso, vo)

Lichamelijke beperking	Verstandelijke beperking	Gedragsproblemen	Leerproblemen	Sociaalemotionele problemen
• visuele handicap • auditieve handicap • spraak-/taalstoornis • motorische handicap • overige fysieke beperking	• lichte verstandelijke beperking • ernstige verstandelijke beperking • Downsyndroom	• adhd/add • autisme of verwante stoornis • opstandig of antisociaal gedrag (odd) • agressief gedrag	• achterstand in taal/lezen • achterstand in rekenen • dyslexie • dyscalculie	• depressieve klachten • een angststoornis / fobie • faalangst • gebrek aan weerbaarheid
Cronbachs α=.85	Cronbachs α=.87	Cronbachs α=.84	Cronbachs α=.80	Cronbachs α=.85

Basisonderwijs en voortgezet onderwijs

De mogelijkheden die er op school zijn voor directe ondersteuning van leerlingen, kunnen op grond van een factoranalyse op de samengevoegde data van het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs worden ingedeeld in vier factoren. Tabel 7-2 toont deze en de items die daaraan zijn toebedeeld. Ook toont de tabel de bijbehorende betrouwbaarheidscoëfficiënten (Cronbachs α). Voor drie factoren zijn deze goed (van .83 tot .89). De vierde factor heeft een wat achterblijvende, maar nog wel acceptabele alpha (.68). De samengestelde variabelen hebben achtereenvolgens betrekking op fysieke en programma's en methodieken gericht op gedrag, ondersteuning bij leerproblemen, faalangsttraining en training in sociale vaardigheden, en hulp voor ouders en jeugdhulp.

Tabel 7-2 Mogelijkheden voor directe ondersteuning van leerlingen – samengestelde variabelen (bao en vo)

Programma's en methodieken gericht op gedrag	Ondersteuning bij leerproblemen	Faalangst- en sova-training	Hulp voor ouders en jeugdhulp
• progr. / meth. gericht op sociale veiligheid • progr. / meth. gericht op preventie van gedragsproblemen • progr. / meth. gericht op aanpak van gedragsproblemen • anti-pestprogramma	• remedial teaching • ondersteuningsprogr. voor moeilijk lerende leerlingen • aangepaste werk- en instructieruimtes	• faalangsttraining • training in sociale vaardigheden	• opvoedingshulp ouders / gezinnen • overige lichte en preventieve jeugdhulp
Cronbachs α=.87	Cronbachs α=.68	Cronbachs α=.83	Cronbachs α=.89

Tabel 7-3 geeft een overzicht van vier samengestelde variabelen die betrekking hebben op de beschikbaarheid en kwaliteit van directe ondersteuning van leerlingen door medewerkers vanuit externe voorzieningen. De alpha-waarden zijn goed (.81 tot .88), afgezien van de waarde voor het voortgezet onderwijs bij de eerste samengestelde variabele, die iets achterblijft (.69). De vier samengestelde variabelen die betrekking hebben op de directe ondersteuning aan leraren en andere teamleden (tabel 7-4), lijken qua samenstelling op de variabelen die bij de ondersteuning van leerlingen zijn onderscheiden (tabel 7-3), maar er zijn enkele afwijkingen, met name bij de beschikbaarheid. Hier liggen drie van de vier alpha-waarden boven .80, terwijl de waarde bij de eerste variabele iets achterblijft, maar ruim voldoende is.

Tabel 7-3 Beschikbaarheid en kwaliteit van directe ondersteuning aan leerlingen vanuit externe voorzieningen – samengestelde variabelen (bao en vo)

Beschikbaarheid directe ondersteuning leerlingen vanuit sbo en so/vso	Beschikbaarheid overige externe ondersteuning voor leerlingen	Kwaliteit ondersteuning leerlingen vanuit (v)so en samenwerkingsverband	Kwaliteit overige externe ondersteuning van leerlingen
• cluster 4 • cluster 3 • cluster 2 • cluster 1 • sbo (alleen bao)	• samenwerkingsverband • schoolmaatschappelijk werk • jeugdgezondheidszorg • jeugd-ggz • overige jeugdhulp • wijkteams	• cluster 4 • cluster 3 • cluster 2 • cluster 1 • samenwerkingsverband	• schoolmaatschappelijk werk • jeugdgezondheidszorg • jeugd-ggz • overige jeugdhulp • wijkteams
Cronbachs α=.81 (bao) Cronbachs α=.69 (vo)	Cronbachs α=.83	Cronbachs α=.88	Cronbachs α=.84

Tabel 7-4 Beschikbaarheid en kwaliteit van directe ondersteuning aan leraren en andere teamleden vanuit externe voorzieningen – samengestelde variabelen (bao en vo)

Beschikbaarheid ondersteuning teamleden vanuit (v)so	Beschikbaarheid overige externe ondersteuning voor teamleden	Kwaliteit ondersteuning teamleden vanuit (v)so en samenwerkingsverband	Kwaliteit overige externe ondersteuning van teamleden
• cluster 4 • cluster 3 • cluster 2 • cluster 1	• sbo / praktijkonderwijs • samenwerkingsverband • schoolmaatschappelijk werk • jeugdgezondheidszorg • jeugd-ggz • overige jeugdhulp • wijkteams	• cluster 4 • cluster 3 • cluster 2 • samenwerkingsverband	• schoolmaatschappelijk werk • jeugdgezondheidszorg • jeugd-ggz • overige jeugdhulp • wijkteams
Cronbachs α=.73	Cronbachs α=.84	Cronbachs α=.84	Cronbachs α=.86

Tabel 7-5 toont twee samengestelde variabelen waarin respectievelijk items zijn geclusterd die betrekking hebben op ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband en items die betrekking hebben op samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp.

Tabel 7-5 Ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband en samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp – samengestelde variabelen (bao en vo)

Ondersteuning vanuit samenwerkingsverband	Samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp
• goede diagnostische ondersteuning op gebied leerlingenzorg • goede ondersteuning voor leraren • voldoende bovenschoolse voorzieningen	• onderwijszorg op school en jeugdhulp zijn goed op elkaar afgestemd • zorgteam school werkt goed samen met jeugdhulp • zorg(advies)team swv po werkt goed samen met jeugdhulp (alleen bao) • aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners wordt snel ingezet • er is waar nodig goede diagnostische expertise beschikbaar vanuit jeugdhulp
Cronbachs α=.75	Cronbachs α=.92 (bao); Cronbachs α=.81 (vo)

Speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal Onderwijs

De factoranalyse op de items die betrekking hebben op directe ondersteuning van leerlingen, leidden tot drie betrouwbare factoren (zie tabel 7-6). Deze oplossing wijkt af van de oplossing met vier factoren die bij het basisonderwijs en voortgezet onderwijs is gevonden. In de in tabel 7-6 gepresenteerde oplossing is er een meer expliciete clustering van de ondersteuning gericht op leerlingen zonder focus op gedragsproblemen en is de externe ondersteuning in de vorm van opvoedingshulp en overige lichte en preventieve jeugdhulp daarvan onderscheiden en in een andere factor ondergebracht.

Bij de samengestelde variabelen die betrekking hebben op de directe ondersteuning van leerlingen en de directe ondersteuning van leraren en andere teamleden (tabel 7-7 en 7-8) ontbreekt, in vergelijking met basisonderwijs en voortgezet onderwijs, de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband (niet in de vragenlijst opgenomen) en het speciaal onderwijs (dat hier een minder expliciete rol heeft dan bij de ondersteuning van het regulier onderwijs). In de samengestelde variabele die betrekking heeft op de directe ondersteuning van leerlingen is ook schoolmaatschappelijk werk opgenomen. Bij de ondersteuning aan leraren en andere teamleden ontbreekt dit. De alpha-waarden zijn goed tot zeer goed (.83 tot .91).

Tabel 7-6 Mogelijkheden voor directe ondersteuning van leerlingen – samengestelde variabelen (sbo en so/vso)

Ondersteuning bij leerproblemen, fysieke en psychische problemen	Programma's en methodieken gericht op gedrag	Hulp voor ouders en lichte jeugdhulp
• ondersteuningsprogramma's voor (zeer) moeilijk lerende leerlingen • aangepaste werk- en instructieruimtes • (extra) ondersteuning bij lichamelijke / zintuiglijke beperkingen • logopedie • ergotherapie • fysiotherapie • speltherapie	• programma's / methodieken gericht op sociale veiligheid • programma's / methodieken gericht op preventie van gedragsproblemen • programma's / methodieken gericht op aanpak van gedragsproblemen • training in sociale vaardigheden • anti-pestprogramma	• opvoedingshulp voor ouders / gezinnen • overige lichte en preventieve jeugdhulp
Cronbachs α=.88	Cronbachs α=.86	Cronbachs α=.84

Tabel 7-7 Beschikbaarheid en kwaliteit van directe ondersteuning aan leerlingen vanuit externe voorzieningen – samengestelde variabelen (sbo en so/vso)

Beschikbaarheid van directe ondersteuning voor leerlingen uit externe voorzieningen	Kwaliteit van directe ondersteuning voor leerlingen uit externe voorzieningen
• schoolmaatschappelijk werk • jeugdgezondheidszorg • jeugd-ggz • overige jeugdhulp • wijkteams	• schoolmaatschappelijk werk • jeugdgezondheidszorg • jeugd-ggz • overige jeugdhulp • wijkteams
Cronbachs α=.83	Cronbachs α=.86

Tabel 7-8 Beschikbaarheid en kwaliteit van ondersteuning aan leraren en andere teamleden vanuit externe voorzieningen – samengestelde variabelen (sbo en so/vso)

Beschikbaarheid van ondersteuning voor leraren en andere teamleden uit externe voorzieningen	Kwaliteit van ondersteuning voor leraren en andere teamleden uit externe voorzieningen
• jeugdgezondheidszorg • jeugd-ggz • overige jeugdhulp • wijkteams	• jeugdgezondheidszorg • jeugd-ggz • overige jeugdhulp • wijkteams
Cronbachs α=.91	Cronbachs α=.90

7.3 Verschillen tussen schoolsoorten

Ondersteuningsmogelijkheden bij beperkingen – alle schoolsoorten

Tabel 7-9 geeft een beeld van de ondersteuningsmogelijkheden in de verschillende schoolsoorten in geval van leerlingen met specifieke problemen of beperkingen. Het basisonderwijs scoort volgens de intern begeleiders vooral hoog op het punt van leerproblemen: gemiddeld 4.2 op een schaal van 1 tot 5. Bij lichamelijke beperkingen, gedragsproblemen en sociaalemotionele problemen liggen de gemiddelde scores rond het midden van de schaal. De ondersteuningsmogelijkheden bij verstandelijke beperkingen worden het laagst ingeschat van de vijf factoren: een gemiddelde van 2.2. In het voortgezet onderwijs ligt deze score nog lager: een 1.4 laat zien dat men hier niet of nauwelijks met verstandelijke beperkingen overweg kan. Bij de overige vier typen problemen en beperkingen liggen de gemiddelden tussen 3.4 en 3.7, dus op die punten is er redelijk veel vertrouwen dat de school ondersteuning kan bieden. Het speciaal basisonderwijs scoort hoog op het gebied van leerproblemen (gemiddeld 4.5). Ook bij gedragsproblemen en sociaalemotionele problemen (gemiddeld 3.8 en 3.9) kan het speciaal basisonderwijs volgens de intern begeleiders goed ondersteunen. Leerlingen met een lichamelijke of verstandelijke beperking kunnen op enige ondersteuning rekenen. Bij het (voortgezet) speciaal onderwijs cluster 3 liggen alle gemiddelde scores boven het midden van de schaal, waarbij de ondersteuning bij verstandelijke beperkingen het hoogst wordt ingeschat (gemiddeld 4.4). Cluster 4 van het (voortgezet) speciaal onderwijs scoort conform verwachting goed bij gedragsproblemen en sociaalemotionele problemen (respectievelijk 4.6 en 4.0 gemiddeld), terwijl men ook relatief goed met leerproblemen om kan gaan. De ondersteuning bij lichamelijke en verstandelijke beperkingen wordt verhoudingsgewijs laag ingeschat (gemiddeld 1.9). De standaarddeviaties zijn relatief laag, dus er is in het algemeen geen grote spreiding van scores. Alleen bij de ondersteuningsmogelijkheden bij verstandelijke beperkingen in cluster 3 is er een tamelijk grote spreiding in de antwoorden.

Tabel 7-9 Samengestelde variabelen ondersteuningsmogelijkheden school – gemiddelden per schoolsoort

	BAO		VO		SBO		(V)SO 3		(V)SO 4	
	gem.	std. dev.	gem.	std. dev.	gem.	std. dev.	gem.	std. dev.	gem.	std. dev.
• Lichamelijke beperking	2.9	.72	3.4	.67	2.8	.61	3.3	.82	1.9	.64
• Verstandelijke beperking	2.2	.76	1.4	.57	2.9	.79	4.4	1.04	1.9	.65
• Gedragsproblemen	3.2	.72	3.4	.64	3.8	.66	3.8	.67	4.6	.56
• Leerproblemen	4.2	.63	3.7	.68	4.5	.51	3.8	.86	3.7	.76
• Sociaalemotionele problemen	3.3	.68	3.5	.63	3.9	.60	3.8	.72	4.0	.76

Toelichting: 1=niet, 2=in geringe mate, 3=in enige mate, 4=in hoge mate, 5=in zeer hoge mate

Variantieanalyse laat zien dat de verschillen bij de vijf samengestelde variabelen significant zijn (tabel 7-10). Het verschil is het grootst bij de ondersteuningsmogelijkheden voor leerlingen met een verstandelijke beperking. Hier verklaart schoolsoort 63 procent van de variantie in de antwoorden, zoals blijkt uit de E^2 in tabel 7-10.

Tabel 7-10 Samengestelde variabelen ondersteuningsmogelijkheden school – resultaten van variantieanalyse

	N	F	p	E^2
• Lichamelijke beperking	336	32.64	<.001	.28
• Verstandelijke beperking	334	137.88	<.001	.63
• Gedragsproblemen	336	37.24	<.001	.31
• Leerproblemen	336	14.30	<.001	.15
• Sociaalemotionele problemen	336	12.56	<.001	.13

Figuur 7-1 vormt een grafische weergave van de gemiddelde scores in de vijf onderscheiden schoolsoorten. Daarin is duidelijk te zien dat men buiten cluster 3 weinig mogelijkheden ziet om leerlingen met een verstandelijke beperking ondersteuning te bieden en dat ook de ondersteuning bij lichamelijke beperkingen in de meeste schoolsoorten achterblijft bij de ondersteuning van leerlingen met leerproblemen, gedragsproblemen of sociaal-emotionele problemen.

Figuur 7-1 Ondersteuningsmogelijkheden van de school

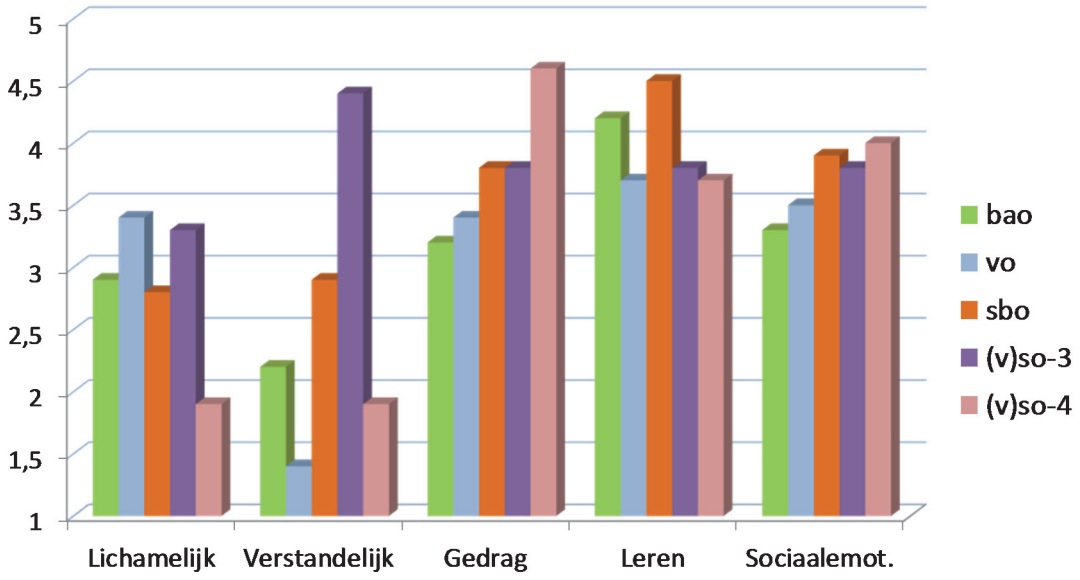

Vergelijking tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs

Tabel 7-11 toont de gemiddelde scores en standaarddeviaties bij de samengestelde variabelen in het databestand van basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Er is slechts op twee punten een significant verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs. In het basisonderwijs wordt significant meer gebruik gemaakt van programma's en methodieken die gericht zijn op (het voorkomen van) gedragsproblematiek ($p<.005$; $E^2=.05$). In het voortgezet onderwijs wordt significant meer gebruik gemaakt van faalangsttraining en training in sociale vaardigheden ($p<.001$; $E^2=.20$). Verder valt op dat de beschikbaarheid van ondersteuning voor leraren en andere teamleden gemiddeld onder het midden van de schaal scoort. Hetzelfde geldt voor de directe ondersteuning van leerlingen vanuit het speciaal (basis)onderwijs. De beschikbaarheid van overige van buiten de school afkomstige directe ondersteuning van leerlingen scoort rond het midden van de schaal. Datzelfde geldt voor de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband en de samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp. De kwaliteit van de ondersteuning wordt positiever beoordeeld dan de beschikbaarheid. Hier varieert de gemiddelde beoordeling van 3.3 tot 3.7.

Tabel 7-11 Samengestelde variabelen bao en vo – gemiddelden en resultaten van variantieanalyse

	BAO		VO		Var. analyse	
	Gem.	std. dev.	Gem.	std. dev.	F	p
• Programma's / methodieken gericht op gedrag	3.3	.91	2.9	.85	9.60	<.005
• Ondersteuning bij leerproblemen	2.8	.90	2.7	.95	1.15	n.s.
• Faalangst- en sova-training	2.5	1.13	3.6	.97	50.34	<.001
• Hulp voor ouders en lichte jeugdhulp	2.9	1.20	2.6	1.13	2.79	n.s.
• Beschikbaarheid directe ondersteuning leerlingen vanuit sbo en so/vso	2.7	.90	2.8	.87	0.20	n.s.
• Beschikbaarheid overige externe ondersteuning voor leerlingen	3.1	.78	3.2	.73	1.26	n.s.
• Kwaliteit ondersteuning leerlingen vanuit (v)so en samenwerkingsverband	3.5	.70	3.7	.63	2.86	n.s.
• Kwaliteit overige externe ondersteuning van leerlingen	3.4	.67	3.5	.70	0.33	n.s.
• Beschikbaarheid ondersteuning teamleden vanuit (v)so	2.6	1.02	2.6	.93	0.02	n.s.
• Beschikbaarheid overige externe ondersteuning voor teamleden	2.6	.85	2.5	.80	2.09	n.s.
• Kwaliteit ondersteuning teamleden vanuit (v)so en samenwerkingsverband	3.5	.72	3.5	.75	0.22	n.s.
• Kwaliteit overige externe ondersteuning van teamleden	3.4	.70	3.3	.81	0.59	n.s.
• Ondersteuning vanuit samenwerkingsverband	3.1	.97	2.9	.87	1.41	n.s.
• Samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp	3.0	.83	3.0	.81	0.00	n.s.

Toelichting: scores kunnen variëren van 1 ('niet' of 'slecht') tot 5 ('in zeer ruime mate' of 'zeer goed')

Vergelijking tussen speciaal basisonderwijs, speciaal en voortgezet speciaal onderwijs

Tabel 7-12 toont de gemiddelde scores en standaarddeviaties bij de zeven samengestelde variabelen die zijn gemaakt op basis van de antwoorden van intern begeleiders, zorg- en ondersteuningscoördinatoren in het speciaal basisonderwijs en cluster 3 en 4 van het (voortgezet) speciaal onderwijs. Bij één van deze variabelen is er een significant verschil: de ondersteuning bij leerproblemen, fysieke en psychische problemen scoort hoog in cluster 3 en laag in cluster 4 ($p<.001$; $E^2=.45$). Scholen zetten daarnaast relatief vaak programma's en methodieken in die zijn gericht op gedrag en er is in mindere mate hulp voor ouders en lichte en preventieve jeugdhulp beschikbaar. Op dit punt is er binnen schoolsoorten tamelijk veel spreiding in de antwoorden.

Zowel de beschikbaarheid als de kwaliteit van uit externe voorzieningen afkomstige directe ondersteuning van leerlingen scoort gemiddeld op of iets boven het midden van de schaal. De beschikbaarheid van ondersteuning voor leraren en andere teamleden vanuit externe voorzieningen wordt lager ingeschat (met een gemiddelde van 2.5 of 2.6), terwijl de beoordeling van de kwaliteit in het midden van de schaal uitkomt.

Tabel 7-12 Samengestelde variabelen sbo, so en vso – gemiddelden en resultaten van variantieanalyse

	SBO		(V)SO 3		(V)SO 4		Var.analyse	
	gem.	std. dev.	gem.	std. dev.	gem.	std. dev.	F	p
• Ondersteuning bij leerproblemen, fysieke en psychische problemen	2.9	.86	3.8	.86	2.0	.78	53.88	<.001
• Programma's / methodieken gericht op gedrag	3.8	.80	3.6	.77	3.8	1.02	.78	n.s.
• Hulp voor ouders en lichte jeugdhulp	3.0	1.13	3.1	1.18	2.9	1.37	.14	n.s.
• Beschikbaarheid van directe ondersteuning voor leerlingen uit externe voorzieningen	3.2	.83	3.2	.74	3.0	.85	.61	n.s.
• Kwaliteit van directe ondersteuning voor leerlingen uit externe voorzieningen	3.4	.70	3.3	.73	3.1	.78	1.36	n.s.
• Beschikbaarheid van ondersteuning voor leraren en andere teamleden uit externe voorzieningen	2.5	.93	2.5	.89	2.6	1.14	.03	n.s.
• Kwaliteit van ondersteuning voor leraren en andere teamleden uit externe voorzieningen	3.1	.62	3.0	.86	3.0	.84	.40	n.s.

Toelichting: scores kunnen variëren van 1 ('niet' of 'slecht') tot 5 ('in zeer ruime mate' of 'zeer goed')

8. Conclusies

8.1 Inleiding

De in dit onderzoekrapport beschreven Monitor Ondersteuningsaanbod dient zicht te geven op de ondersteuning waarvan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften in het kader van passend onderwijs gebruik kunnen maken, op de ondersteuning die leraren en andere teamleden op scholen daarbij krijgen en op veranderingen die zich hierin sinds de start van passend onderwijs hebben voorgedaan. Het onderzoek is uitgevoerd bij intern begeleiders, zorg- en ondersteuningscoördinatoren in het basisonderwijs, voortgezet onderwijs, speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste conclusies samengevat en wordt daarop gereflecteerd in een discussieparagraaf.

In de monitor is onderscheid gemaakt tussen ondersteuning die direct voor leerlingen beschikbaar is en ondersteuning voor leraren en andere teamleden. Deze vormen van ondersteuning worden echter deels door dezelfde personen verzorgd, waardoor enige overlap in de uitkomsten niet te vermijden is.

8.2 Ondersteuningsaanbod voor leerlingen

Problemen en beperkingen

Basisscholen kunnen volgens de geënquêteerde intern begeleiders in het algemeen goede ondersteuning bieden aan leerlingen met achterstanden in taal/lezen en rekenen en aan leerlingen met dyslexie. Ook hoogbegaafde leerlingen, leerlingen met adhd/add, leerlingen met autisme of verwante stoornissen en leerlingen met dyscalculie kunnen op veel basisscholen op goede ondersteuning rekenen, evenals leerlingen met faalangst of gebrek aan weerbaarheid. Dat ligt anders bij leerlingen met een ernstige verstandelijke beperking, Downsyndroom of een visuele handicap, terwijl ook de mogelijkheden van de school bij agressieve leerlingen beperkt zijn.

Volgens de zorg- en ondersteuningscoördinatoren kunnen de scholen voor voortgezet onderwijs vooral goede ondersteuning bieden aan leerlingen met dyslexie, adhd/add, autisme of een verwante stoornis, faalangst en gebrek aan weerbaarheid. De mogelijkheden om ondersteuning te bieden bij een achterstand in taal/lezen of rekenen worden iets lager ingeschat. Leerlingen waaraan het voortgezet onderwijs doorgaans geen ondersteuning kan bieden, zijn leerlingen met een ernstige verstandelijke beperking en leerlingen met Downsyndroom.

De scholen voor speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs kunnen volgens de respondenten ondersteuning bieden bij een breed scala aan problemen of beperkingen. Dat geldt vooral voor achterstanden in taal/lezen of rekenen, adhd/add en au-

tisme, lichte verstandelijke beperkingen, faalangst en gebrek aan weerbaarheid. Het speciaal basisonderwijs biedt daarnaast ook goede ondersteuning bij dyslexie en dyscalculie. Leerlingen met visuele of auditieve handicaps kunnen noch in het speciaal basisonderwijs, noch in cluster 3 of 4 van het (voortgezet) speciaal onderwijs op goede ondersteuning rekenen. Het (voortgezet) speciaal onderwijs kan echter wel tamelijk veel ondersteuning geven bij opstandig of antisociaal gedrag en agressief gedrag.

Functionarissen die leerlingen kunnen ondersteunen

Bijna alle scholen beschikken over een intern begeleider, zorg- of ondersteuningscoördinator. In het basisonderwijs beschikt ruim de helft van de scholen over een of meer onderwijsassistenten, in het speciaal basisonderwijs is dat vier vijfde en in het (voortgezet) speciaal onderwijs bijna negen op de tien scholen. Bijna drie kwart van de basisscholen beschikt over een (interne of externe) specialist op het gebied van hoogbegaafdheid en twee derde over een gedragsspecialist. Scholen voor voortgezet onderwijs beschikken vaak over een dyslexiespecialist (vier van de vijf) en/of remedial teacher (twee derde). Ruim vier vijfde van de scholen heeft de beschikking over een eigen orthopedagoog of kan een externe orthopedagoog inzetten.

Externe ondersteuners waarvan de meerderheid van de scholen voor regulier onderwijs gebruik kan maken, zijn een schoolmaatschappelijk werker (vier vijfde van de basisscholen), orthopedagoog (bijna twee derde) en logopedist (drie vijfde). In het voortgezet onderwijs kunnen negen van de tien scholen beschikken over een (school)maatschappelijk werker, terwijl zeven van de tien een gedragsspecialist en/of een adhd/ add-specialist kunnen inzetten. Drie kwart beschikt over een autismespecialist en drie vijfde over een dyscalculiespecialist.

In het speciaal basisonderwijs beschikken bijna alle scholen over een logopedist en over een (ortho)pedagoog. Meestal is deze functionaris een eigen medewerker van de school. Ook beschikken veel scholen over een gedragsspecialist. Daarnaast zijn vaak nog tal van andere specialisten beschikbaar, vaak eigen medewerkers die gespecialiseerd zijn in adhd/add, autisme, of dyslexie. ook ergotherapie is in de meerderheid van de scholen beschikbaar. Op de meeste scholen is (school)maatschappelijk werk beschikbaar, ofwel vast aan de school verbonden, ofwel in de persoon van een externe medewerker. In het (voortgezet) speciaal onderwijs beschikken de meeste scholen over een eigen of extern ingehuurde gedragsspecialist, (ortho)pedagoog, (school)maatschappelijk werker, autismespecialist, logopedist en (school)psycholoog.

Vormen van ondersteuning

Vormen van ondersteuning zijn remediale hulp, programma's en trainingen. Ondersteuning die volgens de intern begeleiders ruim of zeer ruim beschikbaar is op de basisscholen, bestaat vooral uit programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid (in zes van de tien basisscholen ruim of zeer ruim beschikbaar), (school)maatschappelijk werk (de helft), programma's of methodieken die zich richten op preventie van gedragsproblemen (de helft), ondersteuningsprogramma's voor zeer begaafde leerlingen (de

helft) en een anti-pestprogramma (iets minder dan de helft). In het voortgezet onderwijs zet men vooral in op faalangsttraining, huiswerkbegeleiding en sociale-vaardigheidstraining (in zes van de tien scholen ruim of zeer ruim beschikbaar). Ook is (school)maatschappelijk werk op veel scholen (zeven van de tien) ruim of zeer ruim beschikbaar.

In de scholen voor speciaal basisonderwijs is veel ondersteuning voorhanden. Het meest genoemd, worden programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid, op de preventie van gedragsproblemen of op de aanpak van gedragsproblemen. Dergelijke methodieken zijn in drie kwart tot 85 procent van de scholen ruim of zeer ruim beschikbaar. Ook logopedie is in de meeste sbo-scholen op ruime schaal beschikbaar. In het (voortgezet) speciaal onderwijs worden programma's of methodieken die zich richten op sociale veiligheid het meest genoemd (volgens drie kwart ruim of zeer ruim beschikbaar), gevolgd door programma's of methodieken die zich richten op preventie van gedragsproblemen (zeven van de tien), sociale-vaardigheidstraining (idem) en programma's of methodieken die zich richten op de aanpak van gedragsproblemen (ruim twee derde).

Beschikbaarheid van ondersteuning van leerlingen vanuit externe instellingen

In de basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs kan men vooral beschikken over (school)maatschappelijk werkers (respectievelijk in de helft en twee derde van de scholen ruim of zeer ruim beschikbaar), medewerkers van het samenwerkingsverband (respectievelijk de helft en drie vijfde) en medewerkers van de jeugdgezondheidszorg (respectievelijk ruim een derde en de helft). Medewerkers van andere voorzieningen, zoals het speciaal (basis)onderwijs zijn in een derde of minder van de basisscholen ruim of zeer ruim beschikbaar. In het voortgezet onderwijs beschikt een kwart tot twee vijfde over ruime of zeer ruime ondersteuning vanuit cluster 2, 3 of 4 van het voortgezet speciaal onderwijs.

In het speciaal basisonderwijs krijgt men de ruimste ondersteuning van (school)maatschappelijk werk, gevolgd door jeugd-ggz en jeugdgezondheidszorg. Ook in het (voortgezet) speciaal onderwijs is er vooral een ruime beschikbaarheid van (school)maatschappelijk werk. In het vso is er daarnaast relatief veel ondersteuning van medewerkers van voorzieningen voor arbeidstoeleiding.

In het algemeen vindt men in het basisonderwijs dat de beschikbaarheid van medewerkers van het samenwerkingsverband primair onderwijs en van (school)maatschappelijk werkers gelijk is gebleven of is toegenomen. De beschikbaarheid van ondersteuning uit het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs is volgens relatief veel intern begeleiders verminderd. Dat betreft vooral de (voormalige) clusters 3 en 4. Ook in het voortgezet onderwijs ziet men vooral een toename van de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband en vanuit (school)maatschappelijk werk. Ook de ondersteuning vanuit jeugdgezondheidszorg is eerder toe- dan afgenomen. Bij de ondersteuning vanuit het voortgezet speciaal onderwijs ziet men vaker een afname dan een toename, met name vanuit (het voormalige) cluster 4 en in iets mindere mate vanuit cluster 3 en 2.

In het speciaal basisonderwijs is het beeld over ontwikkelingen in de beschikbaarheid van externe ondersteuners wisselend. Per saldo lijkt de ondersteuning vanuit cluster 2 en 3

van het speciaal onderwijs, (school)maatschappelijk werk, jeugdgezondheidszorg en overige jeugdhulp te zijn afgenomen, terwijl de ondersteuning vanuit wijkteams is toegenomen. In het (voortgezet) speciaal onderwijs is de indruk bij relatief veel zorgcoördinatoren eveneens dat de beschikbaarheid van (school)maatschappelijk werk, jeugdgezondheidszorg, jeugd-ggz en overige jeugdzorg is afgenomen.

Kwaliteit van ondersteuning van leerlingen vanuit externe instellingen

In het basisonderwijs wordt vooral gunstig geoordeeld over de kwaliteit van de ondersteuning door (school)maatschappelijk werk (zes van de tien goed of zeer goed), jeugdgezondheidszorg (ruim de helft) en het samenwerkingsverband primair onderwijs (de helft). Degenen die ervaring hebben met ondersteuning vanuit het speciaal (basis)onderwijs, vinden die ondersteuning in het algemeen redelijk of goed. Dat geldt ook voor de jeugdhulp en het wijkteam. In het voortgezet onderwijs is men in het algemeen goed te spreken over de kwaliteit van de ondersteuning. Ongeveer de helft vindt de ondersteuning vanuit (het voormalige) cluster 3 en 4 van het vso goed of zeer goed. Het laagst scoren het wijkteam (een kwart slecht of matig), de jeugd-ggz en de overige jeugdhulp (een vijfde slecht of matig).

Ook het speciaal basisonderwijs is in het algemeen redelijk positief tot positief over de kwaliteit van de ondersteuning. Ook hier scoort (school)maatschappelijk werk het hoogst (drie vijfde goed of zeer goed), gevolgd door cluster 3 van het speciaal onderwijs. Over de jeugd-ggz (een op de vijf slecht of matig) en overige jeugdhulp (een op de zes slecht of matig) is men het minst te spreken. Ook in het (voortgezet) speciaal onderwijs gaat de hoogste waardering naar het (school)maatschappelijk werk. De helft vindt dat goed of zeer goed. Over wijkteams en overige jeugdhulp is men het meest kritisch. Een kwart vindt de ondersteuning daarvan slecht of matig van kwaliteit.

In de basisscholen vindt men dat de kwaliteit van de externe ondersteuning vanuit het speciaal onderwijs en het speciaal basisonderwijs eerder is afgenomen dan toegenomen. Dat geldt het sterkst voor cluster 4. De kwaliteit van de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband primair onderwijs lijkt iets verbeterd. Het (school)maatschappelijk werk krijgt de gunstigste beoordeling. Ook bij de jeugdgezondheidszorg en het wijkteam slaat de balans door naar de positieve kant, terwijl bij jeugd-ggz en overige jeugdhulp de positieve en negatieve oordelen elkaar min of meer in evenwicht houden. Ook in het voortgezet onderwijs vindt men dat de kwaliteit van de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband in het algemeen is verbeterd, terwijl dat in iets mindere mate geldt voor de ondersteuning vanuit (school)maatschappelijk werk. Bij jeugd-ggz en overige jeugdhulp melden meer respondenten dat de kwaliteit is afgenomen dan dat een verbetering wordt gemeld. Bij de ondersteuning door het voortgezet speciaal onderwijs kan niet worden geconcludeerd dat er een duidelijke kwaliteitsverbetering of verslechtering is opgetreden.

Voor het speciaal basisonderwijs lijkt de kwaliteit van de ondersteuning sinds de invoering van passend onderwijs weinig te zijn veranderd. Wel ziet men enige achteruitgang bij jeugdgezondheidszorg, jeugd-ggz en overige jeugdhulp, terwijl er bij het wijkteam een ver-

betering is. In het (voortgezet) speciaal onderwijs ziet men vooral een afname van de kwaliteit van de ondersteuning van leerlingen vanuit jeugd-ggz, jeugdgezondheidszorg en overige jeugdhulp. Ook bij (school)maatschappelijk werk wordt vaker een afname dan een toename van de kwaliteit van de ondersteuning gemeld. In mindere mate geldt dat ook voor de ondersteuning vanuit wijkteams.

Realiseren van de benodigde ondersteuning

Volgens twee derde van de intern begeleiders wordt in het basisonderwijs de in het schoolondersteuningsplan beschreven basisondersteuning in ruime of zeer ruime mate gerealiseerd. Bij de extra ondersteuning ligt dat moeilijker. Deze wordt volgens de intern begeleiders in bijna twee vijfde van de scholen in ruime of zeer ruime mate gerealiseerd. In een op de zeven scholen wordt deze echter niet of in geringe mate gerealiseerd. In het voortgezet onderwijs vindt vier vijfde dat de basisondersteuning in ruime of zeer ruime mate wordt gerealiseerd. Bij de extra ondersteuning is dit het geval bij drie vijfde. Volgens een op de elf lukt het realiseren van de extra ondersteuning niet of in geringe mate.

In het speciaal basisonderwijs lukt het volgens de helft van de respondenten in ruime of zeer ruime mate om de ondersteuning te realiseren die de leerlingen nodig hebben. Volgens ruim twee vijfde lukt dat in enige mate. In het (voortgezet) speciaal onderwijs is bijna drie kwart van de respondenten van mening dat op hun school de ondersteuning die de leerlingen nodig hebben in ruime of zeer ruime mate kan worden gerealiseerd. Bijna een kwart vindt dat dit in enige mate lukt.

8.3 Ondersteuningsaanbod voor leraren en andere teamleden

Vormen van ondersteuning

In alle basisscholen kunnen de leerkrachten gebruik maken van ondersteuning door een intern begeleider en in alle scholen vinden leerlingenbesprekingen plaats met de intern begeleider. Op vier vijfde van de scholen is er een zorgteam en vier vijfde kan worden ondersteund vanuit een zorg(advies)team of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband primair onderwijs. In de helft tot twee derde van de scholen is ondersteuning beschikbaar van een maatschappelijk werker, een consulent, specialist of begeleider van het samenwerkingsverband, een (ortho)pedagoog of een gedragsspecialist. In ruim de helft van de scholen kan een ervaren leerkracht worden ingezet voor begeleiding en is co-teaching (van een leerkracht met een andere leerkracht of intern begeleider) mogelijk. In het voortgezet onderwijs is er meestal een zorgcoördinator of ondersteuningscoördinator beschikbaar. Ook is er bijna overal een zorg(advies)team of ondersteuningsteam op school. In meer dan vier vijfde van de scholen is (school)maatschappelijk werk beschikbaar. Hetzelfde geldt voor ondersteuning door een (ortho)pedagoog. Zeven van de tien scholen kunnen beschikken over ondersteuning door een gedragsspecialist. Bijna overal kunnen ervaren docenten ter ondersteuning worden ingezet. In drie kwart van de scholen kan een consulent, specialist of begeleider van het samenwerkingsverband worden ingezet. Co-teaching van een docent met een andere docent of zorg- of ondersteuningscoördinator

komt eveneens in drie kwart van de scholen voor. Externe ondersteuning op de basisscholen en de scholen voor voortgezet onderwijs komt vooral van het samenwerkingsverband en van (school)maatschappelijk werk. Er is in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs relatief weinig ondersteuning voor medewerkers van de school vanuit het wijkteam, jeugd-ggz en overige jeugdhulp. Ook vanuit het speciaal (basis)onderwijs is er in relatief weinig basisscholen ondersteuning voor leerkrachten en andere teamleden. Datzelfde geldt in het voortgezet onderwijs voor ondersteuning vanuit het praktijkonderwijs. Wel is er in het voortgezet onderwijs relatief veel ondersteuning vanuit cluster 4 van het voortgezet speciaal onderwijs.

In de meeste scholen voor speciaal basisonderwijs kunnen leerkrachten eveneens ruimschoots beschikken over ondersteuning van en coaching door de intern begeleider. Ook is er meestal ondersteuning van een zorgteam op school. De beschikbaarheid van ondersteuning vanuit een zorgteam, zorgadviesteam of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband is wisselend. Dat geldt ook voor ondersteuning door een (ortho)pedagoog, (school)psycholoog, gedragsspecialist en maatschappelijk werker. In een aantal scholen kunnen ervaren leraren worden ingezet voor begeleiding van leerkrachten. Of co-teaching wordt ingezet, varieert van school tot school. Ook in het (voortgezet) speciaal onderwijs is er relatief veel ondersteuning beschikbaar van de zorg- of ondersteuningscoördinator, evenals ondersteuning door een zorg(advies)team of ondersteuningsteam op school. Vaak is er ook ondersteuning van een (ortho)pedagoog en/of gedragsspecialist. De ondersteuning door een zorg(advies)team of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband varieert, net als ondersteuning door een (school)psycholoog en door een maatschappelijk werker en de inzet van een medewerker van een voorziening voor arbeidstoeleiding. Meestal kan een ervaren leraar worden ingezet voor de begeleiding. Het werken met co-teaching varieert van school tot school.

Veranderingen in omvang van de ondersteuning

Volgens de intern begeleiders in de basisscholen is de omvang van de ondersteuning vanuit het speciaal (basis)onderwijs afgenomen sinds de invoering van passend onderwijs. Dat geldt vooral voor de ondersteuning van (het voormalige) cluster 4 (volgens ruim een kwart verminderd of sterk verminderd), gevolgd door cluster 3 (bijna een kwart) en het speciaal basisonderwijs (een vijfde). De ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband primair onderwijs is eerder toe- dan afgenomen en er is een duidelijke toename in de ondersteuning vanuit (school)maatschappelijk werk. Ook in het voortgezet onderwijs is de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband en (school)maatschappelijk werk toegenomen. Net als in het basisonderwijs is ook hier de ondersteuning vanuit het voortgezet speciaal onderwijs volgens meer respondenten afgenomen dan toegenomen. De afname is het duidelijkst in cluster 4, gevolgd door cluster 3. Ook bij de jeugd-ggz en vooral bij de overige jeugdhulp ziet men een afname van de ondersteuning. De ondersteuning door wijkteams is daarentegen toegenomen.

In het speciaal basisonderwijs is de beschikbaarheid van ondersteuning uit cluster 2, 3 en 4 van het speciaal onderwijs volgens bijna een kwart van de respondenten afgenomen.

Ook bij (school)maatschappelijk werk en jeugdgezondheidszorg ziet men vaker een afname dan een toename. De beschikbaarheid van medewerkers van overige jeugdhulp is eveneens afgenomen, terwijl ondersteuning uit wijkteams is toegenomen. In het (voortgezet) speciaal onderwijs ziet een vijfde een achteruitgang in beschikbaarheid bij (school) maatschappelijk werk, jeugdgezondheidszorg en overige jeugdhulp; bij jeugd-ggz is dat een kwart.

Kwaliteit van de ondersteuning

In het basisonderwijs is het oordeel over de kwaliteit van de ondersteuning in het algemeen tamelijk positief. Hier scoort (school)maatschappelijk werk het hoogst, gevolgd door het samenwerkingsverband. Bij het speciaal (basis)onderwijs variëren de oordelen. In het voortgezet onderwijs wordt de kwaliteit van de ondersteuning vanuit (school)maatschappelijk werk ook het hoogst gewaardeerd, gevolgd door de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband voortgezet onderwijs en vanuit jeugdgezondheidszorg. Over de ondersteuning vanuit jeugd-ggz en overige jeugdhulp is een kwart tot een derde niet te spreken. Over de ondersteuning vanuit het voortgezet speciaal onderwijs is men in het algemeen redelijk positief of positief.

Ook in het speciaal basisonderwijs is men doorgaans tamelijk positief tot positief over de kwaliteit van de ondersteuning van leraren en andere teamleden die wordt geleverd door medewerkers van externe voorzieningen. Het meest kritisch is men over jeugdgezondheidszorg en overige jeugdhulp. In het (voortgezet) speciaal onderwijs krijgt (school)maatschappelijk werk eveneens de meest positieve beoordeling. Kritisch is men vooral over jeugd-ggz, overige jeugdhulp en wijkteams.

Ook de vraag naar veranderingen in de kwaliteit van de ondersteuning laat in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs een positief oordeel zien op het gebied van (school)maatschappelijk werk en het samenwerkingsverband. In het basisonderwijs vindt men de kwaliteit van de ondersteuning vanuit het speciaal (basis)onderwijs eerder afgenomen dan toegenomen. Hetzelfde geldt voor de ondersteuning vanuit de overige jeugdhulp. In het voortgezet onderwijs ziet men bij de jeugdgezondheidszorg en het wijkteam eerder een verbetering dan een afname van de kwaliteit. Bij de jeugd-ggz en de overige jeugdhulp is het omgekeerde het geval. Bij de ondersteuning vanuit het voortgezet speciaal onderwijs is er over het geheel genomen geen duidelijke toe- of afname in de kwaliteit geconstateerd.

In het speciaal basisonderwijs vindt men in het algemeen dat de kwaliteit van de externe ondersteuning gelijk is gebleven sinds de start van passend onderwijs. Het aandeel dat een afname van kwaliteit ziet, is relatief groot bij jeugd-ggz en overige jeugdhulp. Ook in het (voortgezet) speciaal onderwijs merkt men vooral bij jeugd-ggz en overige jeugdhulp op dat de kwaliteit van de ondersteuning achteruit is gegaan.

8.4 Overige ondersteuning, samenwerking en voorzieningen

Ondersteuning door het samenwerkingsverband

Rond de helft van de intern begeleiders op de basisscholen geeft aan dat het samenwerkingsverband primair onderwijs goede diagnostische ondersteuning biedt op het gebied van leerlingenzorg en dat het waar nodig goede ondersteuning voor leerkrachten biedt bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften. Een op de drie oordeelt negatief op deze punten. Bovendien vindt een op de drie dat het samenwerkingsverband niet voldoende (eigen) bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen heeft. Sinds de start van passend onderwijs is er volgens meer respondenten een afname in diagnostische ondersteuning, ondersteuning voor leerkrachten en bovenschoolse voorzieningen geweest dan een toename.

In het voortgezet onderwijs vindt twee vijfde van de zorg- en ondersteuningscoördinatoren dat het samenwerkingsverband goede diagnostische ondersteuning op het gebied van leerlingenzorg geeft, terwijl eveneens twee vijfde vindt dat dit niet het geval is. Hetzelfde geldt voor het oordeel over bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen in het samenwerkingsverband. Bij de vraag naar de ondersteuning die het samenwerkingsverband aan docenten biedt bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, is een kwart positief en twee vijfde negatief. Hier overwegen dus de negatieve oordelen. De meningen zijn verdeeld over de vraag of de ondersteuning is afgenomen. Op het punt van de bovenschoolse voorzieningen voor leerlingen zijn de opvattingen duidelijker: die zijn volgens ruim een derde verminderd, terwijl slechts weinigen melden dat deze zijn toegenomen.

Samenwerking met jeugdhulp

Ook de antwoorden op de vragen naar de samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp laten geen eenduidig beeld zien. In het basisonderwijs vindt een kwart dat (speciale) onderwijszorg op school en jeugdhulp voor leerlingen goed op elkaar afgestemd zijn; een derde vindt dat dit niet zo is. Bijna een derde is van mening dat het zorg(advies)team of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband goed samenwerkt met jeugdhulp; een vijfde vindt van niet. Een kwart vindt dat aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners snel wordt ingezet; ruim een derde is het daar niet mee eens. Bijna een derde kan waar nodig over goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp beschikken; ruim een kwart zegt dat dit niet zo is. Men is wel overwegend positief over de samenwerking tussen het zorgteam van de school en de jeugdhulp. In de samenwerking tussen het zorgteam van de school en jeugdhulp lijkt enige verbetering te zijn opgetreden sinds passend onderwijs van start ging. De snelheid van de inzet van aanvullende hulp door externe jeugdpartners is echter volgens ruim een kwart verminderd en de beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit jeugdhulp is volgens een kwart verminderd.

In het voortgezet onderwijs zijn de meningen verdeeld over de vraag of (speciale) onderwijszorg op school en jeugdhulp goed op elkaar zijn afgestemd en over de vraag of er,

waar nodig, goede diagnostische expertise beschikbaar is vanuit de jeugdhulp. Wel is de meerderheid positief over de samenwerking van het zorg(advies)team of ondersteuningsteam van de school met de jeugdhulp. De negatieve stemming overheerst als wordt gevraagd naar de snelheid van inzet van aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners. Twee vijfde van de respondenten vindt dat deze snelheid is verminderd sinds de start van passend onderwijs. Een kwart vindt dat er sindsdien minder diagnostische expertise vanuit jeugdhulp beschikbaar is.

De meerderheid van de respondenten in het speciaal basisonderwijs vindt dat het zorgteam op school goed samenwerkt met de jeugdhulp. De meningen zijn verdeeld over de samenwerking tussen het zorg(advies)team of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband en de jeugdhulp, over de afstemming van (speciale) onderwijszorg op school en jeugdhulp voor leerlingen en over de vraag of er waar nodig goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp beschikbaar is. Over de snelheid waarmee aanvullende hulp door jeugdhulppartners wordt ingezet, is men kritisch. Deze is bovendien volgens twee vijfde van de respondenten verminderd sinds de invoering van passend onderwijs. De beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp is volgens een derde verminderd.

Ook in het (voortgezet) speciaal onderwijs vindt de meerderheid dat het zorgteam op school goed samenwerkt met de jeugdhulp. Ook hier zijn de meningen verdeeld over de vraag of (speciale) onderwijszorg op school en jeugdhulp voor leerlingen goed op elkaar afgestemd zijn. Dit geldt ook voor het oordeel over de snelheid waarmee aanvullende hulp door jeugdhulppartners wordt ingezet. Over de beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp is men positiever: twee vijfde vindt dit het geval, terwijl een vijfde dat niet vindt. Ook hier vinden relatief veel respondenten dat de snelheid van inzet van aanvullende hulp door externe jeugdhulppartners is afgenomen sinds de start van passend onderwijs en dat de beschikbaarheid van goede diagnostische expertise vanuit de jeugdhulp is afgenomen. Ook vindt men dat er minder afstemming van (speciale) onderwijszorg op school en jeugdhulp voor leerlingen is. De samenwerking tussen het zorg-adviesteam of ondersteuningsteam van het samenwerkingsverband primair onderwijs en jeugdhulp lijkt iets te zijn verbeterd.

Overige voorzieningen en onderwijsarrangementen

Bijna twee vijfde van de intern begeleiders op de basisscholen heeft behoefte aan (meer) onderwijsarrangementen met het speciaal basisonderwijs en met cluster 4 van het speciaal onderwijs. De meerderheid vindt speciale klassen op de eigen school niet nodig. Er is relatief veel behoefte aan voorzieningen voor kortdurende opvang en observatie die er nu niet of niet in voldoende mate zijn: in de school (bijna twee vijfde), in het samenwerkingsverband primair onderwijs (ruim een derde) of in de vorm van een andere bovenschoolse voorziening voor kortdurende opvang en ondersteuning (ruim een derde). Ook is er bij bijna een derde van de intern begeleiders behoefte aan (uitbreiding van) een crisisvoorziening of -interventie. Sinds de start van passend onderwijs is er volgens tal van intern begeleiders een afname geweest in onderwijsarrangementen met cluster 2, 3 en 4 van het speciaal onderwijs en met het speciaal basisonderwijs.

In het voortgezet onderwijs heeft twee vijfde behoefte aan (meer) arrangementen met cluster 4 van het voortgezet speciaal onderwijs. Ruim een kwart vindt dat er (meer) arrangementen met cluster 3 moeten zijn. Ook is er enige behoefte aan een speciale klas in de school: een derde vindt dat deze er zou moeten komen of dat de capaciteit zou moeten worden uitgebreid. Nog meer dan in het basisonderwijs is er behoefte aan voorzieningen voor kortdurende opvang en observatie die er nu niet of niet in voldoende mate zijn: in de school (ruim twee vijfde), in het samenwerkingsverband (de helft) of in de vorm van een andere bovenschoolse voorziening voor kortdurende opvang en ondersteuning, zoals de voormalige Rebound, Op de rails, Herstart (ruim de helft). Voorzieningen voor kortdurende opvang en ondersteuning zijn volgens ongeveer een derde van de respondenten voldoende beschikbaar. Ook is er veel behoefte aan (meer) arrangementen voor herintegratie van thuiszitters (twee derde) en aan een crisisvoorziening of -interventie (ruim de helft). Slechts een kleine groep vindt dat er voldoende arrangementen voor herintegratie van thuiszitters zijn en dat er voldoende crisisvoorziening of -interventie is. Sinds de invoering van passend onderwijs is er een duidelijke terugloop in bovenschoolse voorzieningen voor opvang en/of observatie. Ook in de crisisvoorzieningen of -interventies is er eerder een afname dan een toename te melden.

In het speciaal basisonderwijs heeft bijna de helft behoefte aan (meer) onderwijsarrangementen met cluster 4 van het speciaal onderwijs en bijna een derde met cluster 3. Ook aan arrangementen voor herintegratie van thuiszitters bestaat meer behoefte. Dat geldt nog sterker voor een crisisvoorziening of -interventie: drie vijfde vindt dat deze er moet komen of moet worden uitgebreid. Sinds de start van passend onderwijs zien relatief veel intern begeleiders in het speciaal basisonderwijs een afname in de beschikbaarheid van onderwijsarrangementen met het speciaal onderwijs, terwijl daar slechts een beperkte groep tegenover staat die een toename ziet. Ook bij de arrangementen voor herintegratie van thuiszitters en de crisisvoorziening of -interventie zijn er meer intern begeleiders die een afname zien dan intern begeleiders die een toename zien.

In het (voortgezet) speciaal onderwijs is er vooral behoefte aan combinatieprogramma's onderwijs en jeugdzorg die er nog niet zijn of aan uitbreiding van bestaande programma's. Ook is er behoefte aan (meer) arrangementen voor herintegratie van thuiszitters en aan een (uitbreiding van een) crisisvoorziening of -interventie (beide door ruim twee vijfde genoemd). De beschikbaarheid van arrangementen voor herintegratie van thuiszitters lijkt wel te zijn toegenomen sinds de start van passend onderwijs.

8.5 Discussie

Welk beeld ontstaat op basis van deze monitor? Als we kijken naar de ondersteuning die scholen volgens de intern begeleiders, zorg- en ondersteuningscoördinatoren kunnen geven aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, dan is dat beeld vrij positief. Scholen, ook in het regulier onderwijs, kunnen naar inschatting van de respondenten doorgaans goed overweg met achterstanden in taal, lezen en rekenen, dyslexie, faalangst, gebrek aan weerbaarheid, adhd/add en autisme of verwante stoornissen. Het speciaal basisonderwijs heeft volgens de respondenten een breed ondersteuningsaanbod. Er zijn echter ook vormen van problematiek waarbij veel scholen niet of slechts beperkt kunnen ondersteunen en waarbij leerlingen zijn aangewezen op speciaal onderwijs. Voorbeelden zijn ernstige verstandelijke beperkingen, Downsyndroom en visuele en auditieve handicaps.

Dit positieve beeld moet echter meteen worden genuanceerd. De vraag naar de mate waarin de in het schoolondersteuningsplan beschreven ondersteuning kan worden gerealiseerd, leidt vooral in het basisonderwijs tot tegenvallende resultaten. Twee derde van de intern begeleiders geeft aan dat de basisondersteuning in ruime of zeer ruime mate kan worden gerealiseerd, terwijl twee vijfde vindt dat dit (ook) bij de extra ondersteuning het geval is. We kunnen dus concluderen dat in een van de drie basisscholen de basisondersteuning te wensen overlaat en dat in drie van de vijf basisscholen de extra ondersteuning tekortschiet. In het voortgezet onderwijs is de inschatting positiever. Hier vindt vier vijfde dat de beloofde basisondersteuning in ruime of zeer ruime mate wordt gerealiseerd, terwijl dit volgens drie vijfde (ook) geldt voor de extra ondersteuning. Ook hier is er dus ruimte voor verbetering. Ook in het speciaal basisonderwijs zijn er twijfels over de vraag of op school de ondersteuning kan worden gerealiseerd die de leerlingen nodig hebben. Hier vindt de helft dat dit in ruime of zeer ruime mate gebeurt. In het (voortgezet) speciaal onderwijs zijn de antwoorden positiever: in cluster 4 vindt drie vijfde dat de benodigde ondersteuning in ruime of zeer ruime mate voorhanden is en in cluster 3 geldt dat voor vier vijfde. Het lijkt er dus op dat vooral het basisonderwijs en het speciaal basisonderwijs in een tamelijk breed scala aan ondersteuningsbehoeften kan voorzien, maar dat er tegelijkertijd twijfels zijn over de vraag of men in staat is juist die ondersteuning te geven die de leerling nodig heeft.

In de enquête is een groot aantal ondersteuningsvormen opgenomen. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen de directe ondersteuning door (externe) functionarissen die is gericht op leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften en de ondersteuning die is gericht op leraren die lesgeven aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften en op andere teamleden die daarbij betrokken zijn. De resultaten wijzen in dezelfde richting, dus we kunnen concluderen dat het onderscheid tussen deze beide typen ondersteuning in de praktijk niet altijd even duidelijk is.

Na het clusteren van items in samengestelde variabelen, blijkt dat in het regulier onderwijs zowel de beschikbaarheid van directe ondersteuning voor leerlingen vanuit externe voorzieningen als de beschikbaarheid van ondersteuning voor leraren en andere teamleden gemiddeld rond het midden van de schaal of lager wordt beoordeeld. Men vindt dus

dat er geringe tot enige beschikbaarheid van ondersteuning is. In het sbo en (v)so is men iets positiever over de beschikbaarheid van ondersteuning voor leerlingen, maar scoort de ondersteuning voor leraren lager qua beschikbaarheid. De kwaliteit van de ondersteuning wordt in het regulier onderwijs beter beoordeeld dan de beschikbaarheid. Gemiddeld scoort deze tussen redelijk en goed. In het sbo en (v)so geldt hetzelfde voor de ondersteuning van leerlingen, maar is men kritischer over de ondersteuning van leraren en andere teamleden.

Ook de overige ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband (in het regulier onderwijs) en de samenwerking met en ondersteuning vanuit jeugdhulp scoren rond het midden van de schaal. Vooral de beschikbaarheid van ondersteuning lijkt dus voor verbetering vatbaar; de kwaliteit lijkt voldoende. Men is in het algemeen vooral positief over de kwaliteit van de ondersteuning vanuit schoolmaatschappelijk werk en het samenwerkingsverband. In het speciaal basisonderwijs is men het meest te spreken over de kwaliteit van de ondersteuning vanuit schoolmaatschappelijk werk. Ook het (voortgezet) speciaal onderwijs is daarover overwegend positief. Het sbo en (v)so zijn daarentegen kritisch over wijkteams en overige jeugdhulp, het sbo ook over de jeugd-ggz.

Sinds de start van passend onderwijs lijkt de ondersteuning vanuit het samenwerkingsverband en van schoolmaatschappelijk werk gelijk te zijn gebleven of te zijn toegenomen, terwijl er een afname is van de ondersteuning vanuit het speciaal basisonderwijs en vanuit het (voortgezet) speciaal onderwijs. Er kon niet worden aangetoond dat hierbij sprake is van een verschuiving van ondersteuning vanuit sbo en (v)so naar het samenwerkingsverband. In het sbo en (v)so geeft men aan dat de ondersteuning van schoolmaatschappelijk werk, jeugdgezondheidszorg en overige jeugdhulp is afgenomen. Ook signaleert men in het sbo een afname van ondersteuning vanuit cluster 2 en 3 van het speciaal onderwijs, terwijl men in het (v)so aangeeft minder ondersteuning te krijgen van jeugd-ggz. Blijkbaar heerst in het speciaal (basis)onderwijs sterker dan in het regulier onderwijs het gevoel dat de ondersteuning van buiten de school is verminderd.

Naast de kritische opmerkingen over de beschikbaarheid van externe ondersteuning, zijn er ook wensen genoteerd die betrekking hebben op voorzieningen die ontbreken of tekortschieten. Zo is er behoefte aan (meer) onderwijsarrangementen met het speciaal basisonderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs, en dan vooral met cluster 4, voorzieningen voor kortdurende opvang en observatie, crisisvoorzieningen, arrangementen voor herintegratie van thuiszitters en combinatieprogramma's onderwijs en jeugdzorg in het (voortgezet) speciaal onderwijs.

Samenvattend kunnen we concluderen dat scholen in het algemeen open staan voor leerlingen met een breed scala aan ondersteuningsbehoeften, maar dat er vooral in het basisonderwijs en het speciaal basisonderwijs twijfels zijn over de vraag of men al deze leerlingen voldoende kan ondersteunen, dat de externe ondersteuning wat kwaliteit betreft doorgaans voldoet, maar dat ondersteuning en bepaalde noodzakelijk geachte voorzieningen niet overal voldoende beschikbaar zijn.

KBA Nijmegen